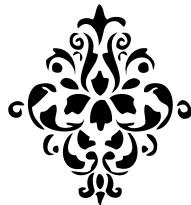

БЕМЫРЗЭ МУХЬЭДИН И УСЫГЪЭ ДУНЕЙР

Stegh

УРЫСЕЙМ ЩЭНЫГЬЭХЭМКІЭ И АКАДЕМИЕМ И КҮЭБЭРДЕЙ-БАЛЬКҮЭР
ЩЭНЫГЬЭ ЦЕНТРЫМ И ГУМАНИТАР КҮЭХУТЭНЫГЬЭ ИНСТИТУТ

Хъэвжокъуэ Л.Б.

БЕМЫРЗЭ МУХЬЭДИН И УСЫГЬЭ ДУНЕЙР

Налшык • 2014

УДК – 821.352.30 – 1
ББК – 83.3 (2Р=АДЫ) 6
Х – 12

Тхылтыр къыдэкىнынм хуэзыгъэхъэзырап:
филология щЭнныгъэхэм я кандидат
Хъэвжокъуэ Л.Б.

ЩЭнныгъэ редакторыр:
филология щЭнныгъэхэм я доктор **Тынышъякъу Х.Т.**
Рецензентхэр:
филология щЭнныгъэхэм я доктор **Бакытъякъу Х.И.**
филология щЭнныгъэхэм я кандидат **Щакыръякъу М.Ку.**

Хъэвжокъуэ Л.Б. Бемырзэ Мухъэдин и усыгъэ дунейр. –
Налшык: КъБШКъИ-м и тхыль тедзапПЭ, 2014. – 190 н.

Бемырзэ Мухъэдин Хъэмиц и къуэр адигэ литературэми щэнхабзэми лъеужь дахэ къыхэзына усакъуэ зэчиифГЭЦ. Ухыгъэм къыхуигъэфэща шалъэм къриубыдэу ар зыхуэпсэуари зыхуэусари и лъэпкырыц, адигэм и дунейрщ. Бемырзэм и гъашцэ гъуэгуанэм ушриппъэжкэ нэрыльлагъу мэхъу зы лы ныбжь ирикъуи къэзымыгъэшца усакъуэм гъашцит и уасэ йаужь къызэризэринэклар: абы и къалэмэпэм къыпкылащ усэ куэд, цыхубэм флыуэ ильэгъуа «Уадыгэним къикыр» уэрэдьир, поэмэ зыбжанэ, япэ адигэ сонет Йэрамэр. Мы тхыльым хыхъашащ усакъуэм и Йэдакъэшщекъу нэхъапэкэ трамыдзахэри, тхыль щхъэхуэхэм ихуахэри, газетхэмрэ журналхэмрэ къытхехуахэри.

Бемырзэ Мухъэдин и тхыгъэхэр щизэхуэхъеса тхылтыр яхуэш-хъэпэнүүц литературэр куууэ зыдж щЭнныгъэлхэми, егъэджакъуэхэми, еджакъуэхэми, адигэ усыгъэр зи псэм хэль щЭджыкъакъуэхэми.

ISBN 978-5-901497-79-1

© Хъэвжокъуэ Л.Б., 2014
©КБИГИ РАН

ИНСТИТУТ ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОГО НАУЧНОГО ЦЕНТРА РАН

Л.Б. Хавжокова

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР МУХАДИНА БЕМУРЗОВА

Нальчик • 2014

УДК – 821.352.30 – 1
ББК – 83.3 (2Р=АДЫ) 6
Х – 12

Печатается по решению Ученого совета
Института гуманитарных исследований
Кабардино-Балкарского научного центра РАН

Научный редактор:
доктор филологических наук *Х.Т. Тимизев*

Рецензенты:
доктор филологических наук *Х.И. Баков*
кандидат филологических наук *М.К. Шакова*

Хавжокова Л.Б. Художественный мир Мухадина Бемурзова. – Нальчик: Издательский отдел КБИГИ РАН, 2014. – 190 с.

Книга представляет собой исследование жизни и творчества Мухадина Бемурзова – одного из талантливых самобытных адыгских поэтов. Он является автором сотен стихов, первого адыгского венка сонетов, нескольких поэм и песен. В книгу вошли как ранее изданные, так и публикующиеся впервые произведения поэта.

Книга ориентирована на широкий круг специалистов, занимающихся проблемами адыгских литератур.

ISBN 978-5-901497-79-1

© Хавжокова Л.Б., 2014
© КБИГИ РАН

UDC – 821.352.30 – 1
BBC – 83.3 (2Р=АДЫ) 6
H – 12

Published by the decision of the Academic Council
of the Institute of Humanitarian Studies
of the Kabardino-Balkar Scientific Centre of Russian Academy of Sciences

Scientific editor:
Doctor of Philology *H.T. Timizhev*

Reviewers:
Doctor of Philology *H.I. Bakov*
Candidate of Philology *M.K. Shakova*

Havzhokova L.B. Artistic world of Muhadin Bemurzov. – Nalchik: Publishing office of the Institute of Humanitarian Studies, 2014. – 190 p.

The book is a study of the life and work of Muhadin Bemurzov – one of the most talented adygian original poets. He is the author of hundreds of poems, the first adygian wreath of sonnets, a few poems and songs. The book includes the works previously published and the publishes here for the first time.

The book focuses on a wide range of specialists who study adygian literatures.

ISBN 978-5-901497-79-1

© Havzhokova L.B., 2014
©КБИГИ РАН

«МАКЬ ЗИІЭМ ЕЩЫР ДЖЭРПЭДЖЭЖ»

Си усэ, уэ уэсташ уэстыфри,
Уи хъер хуэныкъуэм егъекIыф,
ГүфIэгъуэр цIыхум дэлэтыфи,
Гукъеуэр цIыхум дэшэчыф.
Бемырзэ Мухъедин

«Адыгэу нобэ ущытыныр гугъущ», – дыкьышоджэ Бемырзэ Мухъедин «Уадыгэнным къикIыр» зыфIища и усэм. Уадыгэрэ абы ищыIужжIи уусакIуэмэ, ар, дауикI, куэдкIэ нэхъ гугъужщ. Пасэу зи адэр зыщхъэцьыкla Бемырзэм и сабиигъуэри тыншакъым, ауэ нэхъ гугъужжыр абы къыщыпэлъэр и балигъ гъашIэрт. Унагъуэ дахэ иухуарэ быныфIи (хъыдджэбзитIрэ зи щалэрэ – Зураб, Зулетэ, Мадинэ) къыщIэхъуами, Мухъедин, езым и усэхэри щыхъэт зэрытэхъуэци, зи махи тыншу къигъещIакъым: уз мыхъужыну абы пкърытт адыгэм и тхыдэ шынагъуэр, и нобэрэй дуней зэIумыбзыр, и къэкIуэну дзыхьщIыгъуэджэр. Композитор щЭрыIуэ ХъэIупэ ДжэбрэIил зэрыжиIауи, «абы кьеузырт и лъэпкъыр».

Бемырзэр игъеплайтейрт зэманыр кIуэхукIэ адыгэхэм я лъэпкъ зэхэшщIыкIыр нэхъ лъахьшэ зэрыхъум, ди адэжхэм лIешщIыгъуэ бжыгъекIэрэ налкъутым хуэдэу зэIепахыу яхъума, дэтхэнэ адыгэ унагъуэми и жантIэдэсу къэгъуэгурыйкIуа хабзэ дахэхэм нобэкIэ бжэ къуагъри къазэрыльмысыжым. Апхуэдэ гурыгъухэм ихь усакIуэр Ухыгъэм хухиха Пальэм къриубыдэу и къару къызэрихърэ и къаухъ къызэритIасэкIэ хушщIэкъуаш лъэпкъ щыхъыр къэлэтыним, щIэблэр къабзагъэмрэ дахагъэмрэ хуэгъэушэним, хуэушииним. Ар къалэн тынштэкъым, ауэ Бемырзэм и гъашI гъуэгуганэм ущрипльэжкIэ, нэрылъагъу мэхъу зи лы ныбжь ирикъуи къэзымыгъещIа усакIуэм гъашIитI и уасэ Iэужь къызэризэринэкIар, езы Мухъедин «жырри зыгъещащэ гухху» зыфIища зэмани хуэмисеижын лъэужь къызэригъэнар.

* Бемырзэ Мухъедин и «ХъуапсанIэ» усэм щыщ сатырш.

Бемырзэ Мухъэдин Хъэмид и къуэр 1948 гъэм мэлыжыхым и 7-м Къэрэшей-Шэрджэс республикэм и Хъэбэз куейм хыхъэ Али-Бэрдыкъуэ (Хъэгъундыкъуей) къуажэм къышальхуаш. Зауэ мафлаем къуцырыкъыу зи сабий быным къахыхъэжа, ауэ уз бзаджэм зэуэ хигъэшца Бемырзэ Хъэмид 1950 гъэм дунейм ехыжри, ильэс пшыкъуубгъум иту фызабэу къэна анэм – Лейлэ – Мухъэдинрэ абы и шынхыхыщэ Мухъэрбийрэ цыхубз къару къудейкъэ ипъину, балигъ гъашцэ мытыншым лъэ быдэкъэ хигъеувэну къыхудэхуаш. А къалэн хъэлъэр абы къыдагъэпсынщаш и адэ-анэм – Хъэмидрэ Хъэуятрэ: сабийтъыр зэрышцыгъу я пхъур зэрашэлжэжри, щалитъыр къэжэхыхыу еджапцэ щэлтъысхъэхукъэ даплаш.

Фызабэ гъашцэр зэрыгуашцэр гурыгуэгъуэш, ауэ сыйт хуэдиз гуауэ имыгъевами, Лейлэ и тутгууехъыр быним зэхашцыкъаш. И щалэ нэхъыжь Мухъэдин абы хуитха усэм къыхош усакъуэмрэ абы и шынхыхыщээмрэ ани, ади, гъашцэ гъуси, гъуэгугъэлъагъуи яхуэхъуа анэм ягу зэрыхупихыр, абы нэхъ лъапли зэрышмынэр:

Си анэ, хъущ уи натцэ фызабэнри,
Зы махуи ушынщакъым уэ тургыгъу,
Уи ийтъыр бзылъхутгъэцэу умынщэну,
Ящэлъщи ахэм апхуэдиз лэрэгъу.
Хэплъхаш ди гъашцэм уэ къарууэ уицэр,
Иджыри уи гулъытэм дэ дегъенщ.
Си анэ, пхъашещ щхъэм къыдэпльэ уи цэр
Ар щабэ сэ щысцыхъури арагъэнщ.

(«Си анэ, хъущ уи натцэ фызабэнри...»)

Усэм щэлъ гупсысэр зэрыкуум къыдэкъуэу, и къэйуэтэкиери хъэлэмэтц. Бемырзэм абы къыцигъэсбэпащ адигэ усакъуэхэр куэдрэ зэмьжалц «оксиоморонкъэ» зэдже художественнэ цэлалыр – мыхъэнэ зэпэшцэуэ зицэ гурыгуэныгъэхэр зэхъэлжэныр (*пхъашэ – щабэ*). Анэм и цэр лэжыгъэм пхъашэ ишцами, ар быным дежкэ сыйт щыгъуи щабэц, гуапещ. «Уи анэр гупсэу уи адэр псэумэ...» усэм дечи усакъуэм къыхегъэшхъэхукъи анэм и цэр: «Анэм и цэхүхэр бгыжэ шабийц, – / Гуаум нэхъ гуашцэр ягъэкъуэшцыф, Гъашцэм нэхъ дыджыр цэфли къытищаццыф». «Уи узыр ипкъиэ пхуэзыгъэвыфыну», «ушыгуэм гу къыпхуэхъуфыну» щыэри анэраш. «Анэм и псацэ» усэми Бемырзэм анэм и гумацагъэр гъашцэгъуэну, гум ежалжэу къышциуэташ. Абы хъуапсалцэ нэхъ ин дыдэу ицэр быным и гурыгъуе, нэхъ шынагъуэжраши, и ажал имылъагъунырц:

Ажалкъэ сяпэ уимынш закъуи,
Щымынэ уэ пхуэзмышчын,

Си Іә лъэнныкъуэр пыбутишами,
КъенамкІә Іәпилә уэспэкІынщ.
(«Анэм и псалъ»)

Апхуэдизу къитеубгъуа анэм – Лейлә – къаруушхуэ ирихъэллаш
Бемырзэр гъашцэ гъуэгуанэ махуэ теввэнымкІэ.

1966 гъэм Мухъедин къуажэ еджапІэр дыжын медалкІэ
къиухаш. Къэрэшней-Шэрджэс педагогикэ институтын и филология
факультетым щІэнныгъэ нэхъышхэ щызэригъэгъуэта нэужь, дзэм
къулыкъу щицшаш. 1971-2003 гъэхэм Али-Бэрдыкъуэ къуажэ
еджапІэм адыгэбзэмрэ литературэмрэ шригъэджац. А ильсхэм
Бемырзэмрэ езым нэхърэ нэхъыжь егъэджацуюэ Шорэ Хъэсинрэ я
жэрдэмкІэ еджапІэм къыщызІуахауэ щытащ къуажэм и тхыдэр
къезыІуэтэж музей тельиджэ. Абы щІэлъину хъэпшыпхэр
зэхуэхъэсынымкІэ а түум къадэІэпыкъуат егъэджацуюэхэри, еджа-
куюэхэри, къуажэдэсхэри.

Къуажэ еджапІэм егъэджацуюэ зэрышылажъэм къыдэкІуэу,
Бемырзэ Мухъедин япэ щыкІэ Хъэбэз роном методисту, иужъкІэ
льэпкъыбзэмрэ литературэмрэ егъэджиным и ІуэхукІэ Мэзкуу
щыІэ щІэнныгъэ-методикэ центрын и къудамэу Чёркесск дэтын
щІэнныгъэлІ нэхъыжь щылэжьаш. 2003 гъэм щышІэдзауэ дунейм
ехыжыху (2007 гъэ пшІондэ) «Чёркес хэку» газетым и собкору
Хъэбэз куейм щылаш.

ЩІэблэр егъэджэнымрэ гъэсэнымкІэ зыІеригъэхъа ехъулІэ-
ныгъэхэр къалтыгэри Бемырзэр 1989 гъэм Мэзкуу щекІуэка
егъэджацуюэхэм я япэ Союзпсо съездым ягъекІуауэ щытащ. 1997 гъэм
абы къыфлащац «Къэрэшней-Шэрджэс республикэм щыхъ зиІэ
и егъэджацуюэ», 1998 гъэм – «Къэрэшней-Шэрджэс республикэм и
щыхубэ усакІуэ» щІэ лъапІэхэр. Апхуэдэуи, ар 1998 гъэм Къандур
Иззэт и щІэкІэ щыІэ Дунейпсо саугъэтым и лауреат хъуаш.

1971 гъэм Бемырзэм и усэхэр зэрыйт «Ди гухэлъхэр» сборни-
кыр (автор зыбжанэм я ІэдакъэшІэкІхэр иту) Ставрополь тхыль
тедзапІэм и Къэрэшней-Чёркес отделенэм (Чёркесск) къыщыдэкІаш.
Апхуэдэуи, 1972 гъэм а тхыль тедзапІэ дыдэм къыщыдэкІауэ щы-
тащ Мухъедин и усэ зыбжанэ зэрыйт «Зэкъуажэгъухэр» сборни-
кыр (автор гупым я ІэдакъэшІэкІхэр щызэхуэхъесауэ). Псыпэ
льэужыгыІэ хъуа а тхыльгытЫым кърикІуащ нэгъуэшІхэри: «Зэшхэм
я макъ», (автор гупым я тхыгъэхэр иту; Ставрополь, 1974) «Лыгъэм
и тхыдэ» (Чёркесск, 1981), «Уэрэду сиІэр уэрщ» (Чёркесск, 1990),
«ДыгъафІэ уэс» (Налшык, 1993), «Адыгэу ушытыныр гутгуш» (Нал-
шык, 2002). Бемырзэм и ІэдакъэшІэкІхэр Къэрэшней-Шэрджэсми, Къэ-
бердей-Балькъэрми, Адыгейми къыщыдэкІ газетхэмрэ журналхэмрэ

куэдрэ кытградац, апхуэдэуи, абы и усэхэр итш 2003 гъэм Псыхуабэ кыышыдэктай «Антология народов Северного Кавказа» (I том) тхыльым.

Зэрыусактайум, егъэджактайум кыздэктайуи, Бемырзэр зэдзэкликтайуэ Иэзэт. «Уэрэду сиIэр уэрщ» тхыльым итш Пушкиным, Есениным, Блок, Бодлер, Ахматовэм, Кедриным, Гамзатовым, Светлов сымэ я усэхэр, Мухъедин адигэбзэктай эзридзэктайуэ.

Бемырзэр псэемыблэжу телэжкац еджэнгъэми, щэблэм и гъесныгъэми. Абы и гуаштэ ирихъэлцац класс нэхтыжыхэм литературэр зэрыщаджыну программэхэмрэ тхыльхэмрэ зэхэлъхэенным. Апхуэдэхэт ебгъуанэ, епшынайзанэ классхэм адигэ литературэр зэрыщаджын программэхэр, ебгъуанэ классым и «Адигэ литературэ» тхыльтыр (и закъуэу), ебгъуанэ, епшынайзанэ классхэм я адигэ хрестоматиехэр (гъусэ иIэу). Абыхэм нэмышти, 2006 гъэм Къэрэшней-Шэрджесям и тхыль тедзаптээм кыышыдэктай Бемырзэ Мухъедин гъусэ иIэу зэхилъхба епшынайзанэ классым адигэ литературэр зэрыщаджынум тегъэпсыхъа тхыльтыр.

Лъэужь дахэ кызызэзынэктай егъэджактайуэ, усактайуэ Бемырзэ Мухъедин 2007 гъэм щынышлэм и 11-м дунейм ехыжац. Абы и щэр флашыжац Али-Бэрдыктуэ къуажэм и урамхэм языхэзым.

Бемырзэ Мухъедин и псэкли, и акылки, и щэнгъэктай зэпэщауэ, езыр кызыхуэтиншэу дуней псо ирикьюу къэгъуэгуркайзан: и Иэшлагье-щэнгъэктай – егъэджактайэт, гъесактайэт, ущияктайэт, и псэклэ – усактайэт, и хэл-щэн, дуней тетыктай – адигэл ахъырзэмант – къуэ, къуэш, щхэгъусэ, адэ, адэшхуэ гумащтэт, ныбжэгъуэ пэжт.

Усэхэм ящилхъэ гупсысэ и лъэныкъуэктай убгъэдыхъэмэ, Бемырзэ Мухъедин и усыгъэр къуэпсыбэу зэктэцлок. Абы кыхоцхъэхук хэкур фыгуэ лъагыуным, щыуэпсым теухуа, философи, лъагыунгъэ лирикэ лэужыгъуэхэр. Ауэ Бемырзэм и усыгъэр зэрыштыту къапштэмэ, абы илкыри и күпсэри къэзигъэштыр зы псаляркай юнчай – АДЫГАГЬЭ. Абы и щапхъэм тету, ар я пщалъэу, адигэ хабзэмрэ нэмысымрэ я хэл-щэн нэхьыщхъэу гъэпсац Мухъедин и дэтхэнэ усэри. «Адигагъэктай» еджэу абы къигъэшта усыгъэр дунейм кызызэштэубыдэ адэжэ щынальэр, лъэпкыр, анэдэлхубзэр фыгуэ лъагыуни, тхыдэр джыни, ныбжэгъутгъэр, къуэшыгъэр гъэпжыни, динир къабзэу зехъенри, нэгъуэшти тайвани, зыбжани.

Сыту пэрэ атэ, усактайум кызыэрильтытэмкай, «уадыгэнэм къикыр»? Апхуэдэ фэшыгъэм щэт и усэми нэгъуэшти и Иэдакъэштихэми кызыэрэшыгъэльэгъуамкай, Бемырзэм адигэу ущтынным щелхъэ философи гупсысэ куу: «адигэу утсуным

къикЫр зыщ – *уадыгэну къылкъуэкЫныриц лыгъэ*. «Уадыгэным къикЫр» усэр Бемырзэ Мухъедин дуней псом адыгэу тетым къизэрацЫхуа тхыгъэц. Псом хуэмыдэу ар псынцэу дэнэ щыпли щызэльэшЫса хуаш журналист Къардэн Аслъэн а усэм макъамэ щИльхъэу, уэрэдри гитарекІэ еzym игъезашцэу дакъикыйкІэ екIуэкI видео трихыжа иужъкІэ. Бемырзэм и усэхэм языхэзым зэрышыжиауэ, «уэрэдир лЛэкъым, жыгъэми игъешкъым», ар гумрэ псэмрэ къабгъэдэкЫу яусамэ. Арапц «Уадыгэным къикЫр» уэрэдир лъепкъым и гьашЦэм хэшүпсихынным щхъэусыгъуэ хуэхъуари – ар нобэкІэ ди уэрэджылауэхэм ягъезашцэу.

«Адыгагъэ» гурыгүэныгъэр инш, ар щIенныгъэлхэм нобэкІэ ЙупцIу къахуэйуэтакъым. Абы къызещIеубыдэ ушалхуа щЫнальэр, адэ-анэр, къыбдалхуар, ныбжъэгъур гъепэжынри, гъунэгъум, хъэшЦэм пщЭ хуэшшынри, псэ къабзагъэр, напэр хъумэнри. Адыгэм и хъэл-щэн нэхъышхъэхэм ящищт: щыхухъум – лыгъэр, бэшчыгъэр, хахуагъэр; бзылхухъэм – нэмысыр, шыIенныгъэр, фIэллыкЫр, нэгъуэшI куэдхэри. А псори Бемырзэм и усэхэм къахэбгъуэтэнущ, образ телъыдажэхэмкІэ щIэгъэбидэжауэ: «*Уадыгэныр мыгурыфI-гурей, / Зи уэлиигъуэм фIэфIмэ – улъепкъытсэу, / Адыгэу хъуам тралхъэмэ тезыр, / ИзиIыб пишIыжыну уи анэдэлхъубэр*»; «*Адыгэр зэикI хуэпсечуакъым и щхъэм, / ЩхъэхуэфI гутищиси и гум къимыхъа, / Зэгуерми и фейдэр игъэнэхъышхъеу / НэгъуэшIхэм я фэжагъуэ къимыхъа*». И тхыдэр лыкIысыкIими, адыгэм и хъэл-щэнри, и дуней тетыкIэри, и тепильэри сыйт щыгъуи хъуэпсэгъуэт, щапхъэ зытрахт: «*и хэкур дахэт, и щIыр бейт, и ИзиIым тафэр яуфэбгъурт...*», «*и щIалэм зищIу лтэгушIетын, и напэр кIапэкІэ имышэт*», «*и пищащэм и щхъэм пишI хушишIыжт, бзылхухъэ щIыхъыр ихъумэфырт, дахагъкІэ – гъашIэр щыз зищIыжт, гуатагъкІэ – унэм и жъэгу мафIэт*». Адыгэр дуней псом щыцIэрыгүэт хъэшЦэм хуишI пщЭ, кIэлтызызэрихъэ хабзэ и лъеныкъуэкІэ. Ар екIуу къыщыгъэлъегъуэжащ ишхъэкІэ къэтхъа щапхъэхэр къызыхэтха «Ирехъу и Иэнэр узэда» усэм. Бемырзэм зы усэм къригъэтIэсэн хузэфIлащ адыгэ гьашЦЭ, дуней псо:

Ирехъу и Иэнэр узэда
Езы хъэтыкъри ирегъаблэ,
Адыгэм и гур зыт зэтар –
Къашымыхъунырт ар ныбаблэ.
Шей фIыцIэ ефэми езыр,
Хуей хъумэ и щхъэм щIэмыгIастхъэу,
И хъэшЦэм папцIэкІэ хъэзырт
Абы сыйт щыгъуи и шыгъупIастэр.
(«Ирехъу и Иэнэр узэда...»)

Ауэ щылам утепсөлъыхыныр машцэш... Ди жагьуэ зэрыхъунци, адыгэм нобэ адыгагъеу дэплиагъужыр, ар пщалъэ гуэркIэ къыпхуэпциххэнумэ, зэрыхъур зы мэскъалц. И хабзэр зэrimыхъэжкIэрэ, и пщцэ-нэмис имыПыгыжкIэрэ, и бзэ имыхъумэжкIэрэ адыгэм маxуэ къескIэ хуэм-хуэмурэ и IэкIэ зеукIыж. ЛъэпкъкIуэдым и гузэвэгъуэр зи псэм къыщцэзэрыхъа усакIуэр зэм «Къэуши, си адыгэ, зыкъэццэж!», – жиIэу мэлъяуэ, зэми, адыгэм и дуней тетыкIэ хъуар игу темыхуэу, мэдалъэ:

Адыгэ цыхури мэхъу кIуэ пэтми жъгъей.
Хъанцэту и къуршрэ и тенджызу псынэр,
ШхъэхуэфI гухэлъым ар иронещхъей,
ЛъэпкъкIуэд зэрыхъур имыльагъуу и нэм.
Ди щцэблэр едэуэжкъым къэзыльхуам,
Еплыжкъым ди цыхубзхэр я нэмисым,
Фадафэм и пщылышпIэ зэрыхуам
Ди щцалэхэр ехыиж, игъуэ нэмису.
Иыхъыгъэр куэдым къызэррапцир мылькущ
Цыху уасэр къызэррабжыр и лэжъапIэрш,
Ииманыншагъэр ямыщIыж емыкIу,
Нэмисплыи хуамыщIыж зимыIэм напэ.

(«Уадыгэным къикIыр»)

УсакIуэм псом хуэмьдэу гушцыхъэ щохъу адыгэр «адэфIым къуэфI зэрыхуэмыщым» и щапхъэу къызэрынар. А Iуэхум адэхэми я зеран хэльу къыщцэкIынуц. Арац Бемырзэм и зы усэм щитхыр: «ЩыIэжкъым япрай адыгэ лыжъхэр, / Лъэпкъ хабзэм и уэчылу Ѣтыгъахэр, / Зэманым и ней-нэфIхэм хуэмымыщIэу, / Сыт щыгъуи зи щхъэр уардэу зыIыгъахэр».

Адыгагъэр, хабзэр, лыгъэр IэкIэ узэмымыщIыр, нэрымыльагъу фIыгъуэхэш, арац ахэр пхьумэну щцэгутури. Адыгагъэм цыхур къулей ешI, ауэ абы жыпыракъым, атIэ псэрщ игъэнщIыр, иуэшщIыр. Цыхур мыльку къэугъуеним щыдихъэха, «Цыхугъэ», «гуапагъэ», «гущцэгъу» псальхээм я мыхъэнэр щаIэшцэхуа иджыреi зэманым напэм ухуэпэжу ухэпсэукIыныр тыншкъым. УкIытэрэ фIэлIыкIрэ здэшцымыIэм Iуэху мыхъумыщIэ куэд щахузэфIокI. Псэ къулей нэхърэ хъэпшил лъапIэм пщцэ нэхъ щыхуашц лъехъэнэм, ди жагьуэ зэрыхъунци, адыгагъэр хабзэ нэхъыщхъэу Ѣтигэцжкъым, хабзэ гуэр щыIэжу утепсөлъыххъумэ. А Iуэхум ехъэлIауэ усакIуэпсэм хуэмымыгъэвых гукьеуэхэрщ «УкIытэрэ» усэр къызыпкъылари. Усэм и лирикэ лыхъужыр ироукиIытэ мыйкIытэхэр куэд зэрыхъуам. УсакIуэм къызэрилъытэмкIэ, лъэпкъ щцыхыыр зэрыхъумэжын Iэмалу къэнэжар гъадэшщIдэм хыхъэжа адыгагъэр къэгъэпсэужынырщ, щцэблэм и гъэсэнгъэм

ар гъуазэ хуэхъунырщ. Пэжш, абы мыльку къыпекIуэнукъым, ауэ цыхум хъекIекхъуекIэм къышхъэшцызыгъекI хъэл-щэн гуэрхэр зыхилъхъэжыннымкIэ щыхэпэ хъунущ:

Адыгагъэ, укIытагъэ, напэ,
МылькукIэ фльэкIкъым зыри вгъунэн.
Ауэ нэкур зэрихъумэу напIэм
Фэ цыху щыхыр фхузэфIокI фхъумэн.

(«УкIытэ»)

Бемырзэ Мухъедин фыгуэ ильягъурт и Хэкур, къызыхэкIа лъепкыр, щыгуэпсыр, къэзыухъуреихъ цыхухэр... кЭшIу жыпIэмэ – зэрыдунейуэ. Апхуэдэ лъагъунагъэ мыухыж къызыщыпI псэр мыусэнкIэ Иемал зимыIэт. Апхуэдизу зызыцимыгъэнцI и лъахэм таухуауэ усэ куэд и Иэдакъэ къыпIэлащ Бемырзэм, языхээми адигэ щынальэм и дахагыр уи нэгу къыпIигъэувэрэ абы хуэусэ усакIуэм и зэчийр зэрыабрагьуэм щыхъэт тэхъуэжу. Мухъедин и усэхэр бзэ шерьюэкIэ тхащ, абыхэм нэхъыбэрэ уашрохъэлIэ зэгъэпшэнэгъэ гъешигъуэнхэм, щэджыкIацIуэр зыпемыплья, укъэзыгъэуIебжь жыгъуэхэм. Бзэм и художественнэ Иемал зэмьлIэужыгъуэхэмкIэ псыхъа мыпхуэдэ сатыр йушхэр уигу къэкIын папщIэ, дауикI, усакIуэу укъигъэшын хуейт: «Жыыбгъэр мэпыхъэ цыджан шыкIэтишиныу»; «Гъат-хэ псыдзэр зыпIэуа щыхъ бжъабэу, / Пшагтыуэ Йувым жыгхэр къыхосыкI»; «Уэгу нэкIум вагъуэхэр ѢожэшIри / Нэпс ткIуэнсу Ѣылъэм къокIуэсэх»; «Вагъуэбэ уафэм хуедзыр джэш / МазэшIэ тэхъэм гъуэгу»; «Къурш ажэ бжъактууэу нэхъри гъекI / МазэшIэм и бжъэ тIейр»; «ПицIащэ гъуахэр гүIэ нэпсу жыгхэм къаленоху, / Жыыбгъэ Ѣылэри жыуджалээм ироджэгу лъапэху»; «Сабий нэшхъыифIэ напэ уэгүү / Вагъуэбэ уафэр итиш си Ѣылыу»; «Щызоуэр щхъэм гүпсысэр, шы лъэхъяуэ, / ХэкIытэ къигъуэтину мэгуIэжыр»; «Жещ исом Ѣылэбжьым ѡыдывкъа бабышу, / Уэгу бгъафэм вагъуэ ѢыкIуухэр Ѣэпищхъэжащ»; «Сабийуэ губгъуэ псынэр мэктүеийщIей»; «Мы гъемахуэр, нартыху ягъэлыгъуэу, мэнIэнкI»; «Жыг ныбжэ къутахэм Ѣыху зызыукIыжу, / КъытфлощI машинэ шэрхъхэм зыщIадзэж»; «ПсыIуфэ нэпкъым гуащэм и зекIуекIэр, / КъыщещI къэрабэ Йуву къыщыкIам»; «ПсыIуфэ дзэлым, щхъэр зыхуущI хъыджэбзу, / Хелъафэр и къудамэр псы къиуам»; «ЩалэшIэ диххъехауэ, гъатхэ жэщым / Йущащэу жыг гъэгъахэм заренекI»; «Сыгъуэлъми сиохъу сыхэльу джэшым, / Къыр мыйэ дзакIэр си пIэнищхъагъ»; «КъыисщIэбдза лыгъэм и кЭгъуасэм / Шыуану си гур дэуфIыцIащ»; «Уафэ жъэпхъалъэм дыгъэр джэдывкIэу йожжыхъ»; «ХъыджэбзыIэу актүужыр дэхашIэу / ЗэлепищыкI си щхъэц жэн зытхар»...

Дэтхэнэ усакIуэ нэсми хуэдэу, Бемырзэм игъэльэпIэнкIэ зигъэнцIыргэкъым къышталъхуа щынальэр, уеблэмэ и псэр щитыну хъэзырт абы и зэ Iуплъэгъуэм:

Къуршыбгъэхэр шохуарзэр уэгум лъагэу,
Къыр дамэм пиш эшахэм зрагъэшI.
Аргуэрү сыйлеитеуэ ситш уи лъахэм,
Къурмэн сыйзуацын си адыгэшI.

(«Къуршыбгъэхэр шохуарзэр уэгум лъагэу...»)

И лъахэм палъэ гуэркIэ пэIешIа усакIуэм «шхыныншeurэ гъаблэгү къэзышта цыыхуу» зимыгъэнцижу жъедешэ и хэкум и хъяуар... Ар «гуфIэм и гур Iепихын къыфIешIу, щытш Iэнкуну и къуажэбгъум деж».

Ди хэкум и дахагыимрэ и къулеягъымрэ темытхыхъа зы адыгэ усакIуэ е тхакIуэ къэгъуэтгъуейш. Адыгэ щынальэр псэупIеу щыIэм зэранэхъ лейр я тхыгъэхэм къышагъэлъегъуэжащ блэкIа лIэшIыгъуэхэм ди хэкур зэхэзыкIууха щIэныгъэлI, тхыдэх, дохутыр, усакIуэ, тхакIуэ, зекIуэлI, зыплыхъакIуэ цIэрыIуэ куэдым. XVII лIэшIыгъуэм и Iеуухэм – XVIII-м и пэшIэдзэхэм псэуа франджы дохутыр, щIэныгъэлI Ферран итхыхыгъуэ щыташ: «Шэрдажэс щынальэр дахащэш, и жыгхэм бэвигъэр къапокI, ипсхэр къабзэш. И бгыхухэр псэр зыхъэху мэз дахэхэм зэшIашташ. Хъяуар мыбы щыгуакIуэш икИ щыузыншеш. ЗэрихуэзгъэфащэмкIэ, аращ шэрдажэсхэм я тепльэ щIэрашIэм и щэхур зыхъэлъир. Щыуэпсымрэ ябъядэль гъесэныгъэшхуэмрэ – аращ шэрдажэсхэм я дахагъэм и лъабжъэр».

Зи сабиигъуэр «толкун IэфIыпсхэм ядэущу нэпкъ лъагэм щIэкIуэсыкI» Инжыдж и Iуфэм щезыхъэкIа, «адакъэ сыйджу» фIешI къуршыжь задэхэм къапкъриху пщэдджыжь салькъыним зи псэр ипсхыха Бемырзэ Мухъедини псальеу щыIэм я нэхъыфIымкIэ и лъахэм хуэусерт, хуиусри хуилэжьри фIэмашIу. «Си Хэку» зыфIища усэр зы едзыгъуэ фIешIа мыхъуми, художественна Iэзагышихуэ хэлльу абы щызэхэухуэнащ адэжь лъахэм и тепльэ телъиджэри усакIуэм абы хуиIэ лъагъуныгъэ мыхъижки:

Уи лъабжъэр губгъуэш, уи щхъэшцыгур уафэш,
Бгырыпхыху къуршхэр уи бгым къешэкIаш.
Си Хэку, уэ уещхьщ уепльыхухIэ нэр игъафIу
Ххъуэцыным гъэгъа дахэ къызыкIам.

(Си хэку)

Къышалъхуа щыIипIэм и закъуэтэкым Бемырзэм и усэхэм щигъэлъапIэр, щигъафIэр. Абы фIыуэ илъагъурт адыгэу дунеишхуэм щикъухаяхэр, псэкIэ зэшIитъэхъэн лъэкIырт ахэр щыпсэу щынальэ псори, икИ щIэнхуэпсырт и лъэнкъэгъухэм XIX лIэшIыгъуэм ирагъэбгына хэгъэгүхэм къагъэзэжу я къэралыгъуэ щаухуэжыним. А щынальхэм я адыгэцIэхэр ноби къызэтенащ,

Хы фыцІэ лъашІэм щІэкІуэда ди лъэпкъэгъухэм я фэепльу, «хэхэс» цІэ жагуэм и бжым щІэт адыгэхэм я хуапсанІэу, Бемырзэм хуэдэ цыху псэ пашІэхэм, адыгэль зи лъынтуэм щызежэхэм я гупсысанІэу:

Мейкъуапэ щыщІэдзауэ Адлер нэсу,
Хы Іуфэ Іэгъуэблагуэхэри хыхъэу,
Адыгэ жытхэм щодаущ я мэзыр,
Адыгэ фІэшыгъэцІэхэр зэрахъэр:
Щэмэз, Туапсэ, Псыжъ, Іэнапэ, Сочэ,
Шэпсы, Щъэтуащэ, Псыбэ, Дэгъуэмыс...
Кытезгъэзэжу сэ а цІэхэм соджэр
Адыгэ тхыдэм сфищу сыкІэрыс.
Ики апиондэхункІэ, си хэку дахэ,
КысфІоцтыр псы шыугъэр къызыпиж
Хы фыцІэ нэпкэ щІэхахэм кхъух хуатухуэу
Хыуей нэужьым укыщысщыпиж...
(«Мейкъуапэ щыщІэдзауэ Адлер нэсу...»)

Адыгэхэм я хэку бейм, я жэнэт щынальэм къехъуапсэхэм усэхэр, уэрэдхэр хуаусырт, абы и тельыджаагыр я тхыгъэхэм къышцауетэжырт. Хэт щымыгъуазэр А. Пушкиным и «Кавказ», М. Лермонтовым и «Кавказу», «Черкешенка», «Утро на Кавказе» усэ цІэрыуэхэм? Хэт емыджар XV лІэшыгъуэм и кІэуххэм – XVI-м и пэшІэдзэхэм псэуа итальян географ, этнограф Джорджио Интериано и «Жизнь и Родина черкесов», XIX лІэшыгъуэм псэуа Польшэм и сэлэтыдзэм и унафэшІ, полковник Теофил Лапинский (Теффик-бей) и «Горцы Кавказа и их освободительная борьба против русских» тхылъхэм, XVII лІэшыгъуэм псэуа Голландием щыщ щІэнныгъэлІ Николаас Витсен, нэмьшэ щІэнныгъэлІ Карл Кох, урысыдзэм и генерал Иоганн Бларамберг, франджы зыпльыхъакІуэ Абри де ла Мотрэ сымэ, нэгъуэшІ куэдми я гукъэкІыжхэм? Ахэр щыхъэт техъуэрт адыгэм нэхъ гъэсэнгъэшхуэ зыбгъэдэльре нэхъ псэуکІэ ики псэупІэ гуакуэ зиIэрэ зэрышымыІэм. Ауэ ди щынальэм и дахагым къефигъуэхэри машІэтэкым. Аращ щыхъусыгъуэ нэхтышхъэ хуэхъуари XIX лІэшыгъуэм къехъуа ИстамбылакІуэ (ПсыникІыж) Іуэхугъуэм. Ар адыгэм и тхыдэм лъыпскІэ хэтха хуащ. Абы лъандэрэ лІэшыгъуэрэ ныкъуэрэ дэкІыжами, хамэ къэрал щикъухъа хэхэсхэм къагъэзэжу лъэпкъыр зэкъуэувыжыфакым, абы и узыр ноби дэтхэнэ зи адыгэми пкърытиш.

Зышыпсэу къэралхэм я унэцІэ къудеи щызерахъэжыну, я бзекІэ щызэпсэльэну хуитыныгъэ зимыІэ, хыщыб гъащІэ тутгъур

натIэ зыхуэхъуа адыгэхэр Бемырзэм ирегъапщэ «яубэрэжъауэ ямыгъагыж сабийм». «Тыркум щыпсэу адыгэм и тхъэусыхэ» усэм IупшIу уи нэгу кыщIегъэувэ апхуэдэ гъашцэм и щылагыр, дыджагыр:

ЖыдмыIэщи – дымыгъуэш, жыдоIэри – дыгъуамэш.
Ар хъунут уи гур мыгъумэ е уи гу къуэпсхэр гъуамэ,
Ар хъунут зы цыху закъуэм и гуауэу щытыгъамэ
Е лъэпкым и гукъеуэм хэкIыпIэ Иэгъамэ.

(«Тыркум щыпсэу адыгэм и тхъэусыхэ»)

Хэкур зрагъэбгынахэм я закъуекъым апхуэдэ гукъеуэ зиIэр. Зи адэжь лъахэм щыпсэуну е къэзыгъэзэжу лъапсэ щызыухуэжыну зи насып къикIахэри хуоцыгъуэ адыгэр нобэкIэ зэрызэкъуэхуам. «Лъэпкъ гукъеуэ» зыфIища и усэм Бемырзэм щетх: «Узгүйнэрэ си нэнси гуущыжащ, / Псынацхьи здэщымыIэ къум пиахъуэшIу, / УгуIэурэ уил къабзэр щыщыжащ / ЖэнэткIэ зэджэ хэхэс хэку жагъуэжъхэм».

Адыгэм и бын дапщэ XIX лIэццыгъуэм тхыдэм ПСЫХЭКИУАДЭ щыхъуар?.. Лъэпкым и щхъэ кърикIуа насыпнышагъэхэр гуашцIэу къизреузараС Бемырзэ Мухъедини «Псыхэгъэ» иусыныр къизыхэкIар. ГушIыхъэш усакIуэм тхъэусыхафэкIэ Хыгуашэм зэрызыхуигъазэр:

Къыпхуэсхъаш си гукъеуэр, Хыгуашшэу
Цыху гы макъри, дыххэшхри зыхуэш,
Си тэмакъыр зыхуз лы нэпс гуашцэм
И хъэтыркIэ гультыгъ къисхуэшI.
Пасэрейхэм, зы цыху псым итхъэлэм,
Я гур къутэу, псыхэгъэ ящыжт –
Сэ сзыых лъэпкъ гукъеуэм и хъэльэр
ХъэдагыищцКи нэпс мыкIуэшIыжш.

(«Псыхэгъэ»)

Цыхуххум и нэпс къекIуауэ, зыгуэркIэ къэхэшауэ, къэдзыхауэ игъэлъэгъуэныр зэрыемыкIур арами, «уэлбанэ блэкIам щIакIуэ зэрыкIэльямыщтэжрами»* къизыхэкIыр, Бемырзэм и усэм щетх: «Сэ блэкIам сыкIэльогъури – мыхабзэ, / Зи гур изхэми – сащIыр емыкIу...». УсакIуэм зы лъэIущ хуйIэр Хыгуашэм – «лъэпкым и къуэпсхэр зеришэлIэжу, ди насып щхъэрыуар къидитыжнырш». АбыкIэ ар къигъэшIэхъумэ, Хыгуашщэ «псы бэн зыхищIа» и лъэпкъэгъухэм зыкIи емыфIэкIы зыкъэзылъытэж усакIуэм и иужьрей лъэIури мыраш: «СыщыгъэтищIу хы ФIыцIэ къепхуэкIым, / КъысхуэшIыж уи толъкъунхэр тенIэн...».

* Уэлбанэ блэкIам щIакIуэ къэльяштэжыркым – адыгэ псальэжь.

«Хэхэсым и гыбызэ» усэми Бемырзэм щилхъэ гупсысэ нэхьышхъэр зэхъэллар ишхъэкли къыхэдгээща уйэгье мыкыжырщ – мухъэжыраклуэрщ. Адыгэ усаклуэ тхаклуэ псори машцэ-куэдми лъэлесащ а луэхугтуэм, ауэ Мухъэдин образ щэшыггуэклэ къигъэлъэгтуэн хузэфлэклаш зи хэкур зи хъуапсаллэ жыжье, луашхъэмахуэ зэ луплэжынэм зи тутгээр хэзыхыжа ди лъэпкъэгтхам яту щыллэр: «Щхъэр флэчу ихъэкум къыхэна гүүшлэлнэ / Ди гүүшлэл укъинащ, уэ, адьгэшл!».

«Дуней нэпльэгтуэр зиэжынкээ» Бемырзэр зыхуэхъуэспа адьгэр лъэпктыу къызэтенэнымкээ хэклиллэ нэхьышхъэу щыллэр бзэм зегъэужынырщ, ар щэблэм ялурылхъэнэры. Абы къыдэклуэнущ хабзэр хъумэнри, тхыдэр джинри, динир зехъэнри, лъэпкынм ижь-ижыж лъандэр къидэгтуэгурлыклюэ нэгтуэшлэлтээгтуэ куэди. Бзэр щымылэм – лъэпкын щыллэкынм. Арашт Бемырзэри зыгъэгумещыр. «Гузэвэгтуэ» зыфища и усэм абы къышцэгэлъягтуэ адьгэбзэр зэрэлт щытыккээ гугтур: «Унагъуэ хуэмыхум я нэд зэлгэгүүнэу, / Клуэ пэтми ди бзалъэр мэхъу хуэмурэ нэшлэл – / Дыгъуасэ лъэпкынбзэ щытар хы архуанэу / Иджы исылэршиш яфлэшлэл къэнащ». Усаклуэм шэрыуэу итгэбзэрэбзэ бзэ дахэр клюэдьинкээ гузэвэгтуэр къышцэлээрхынм, лемалу къыхуэнэжыр Ухыгтэм лъэлукээ зыхуигъэзэнэры.

Ди Псатхъэу ди Тхээшхуэ! Иэнхъуамбэ зэгуэтхэм
Дэтхэнэр хэшлами зэхуэдэу мэуз –
Лъэпкъышхуэми цыклеми бзэрщ псэүэ яхэтри,
И щыллэклэ ди псэм, солъэлу, уемылус!..

(«Гузэвэгтуэ»)

Анэдэлхубзэм и гимн хъуашт Бемырзэ Мухъэдин и «Адыгэбзэ» усэр. Адыгэбзэм «къигъэшлэнур къигъэшлэуэ», «Къалэкыхым уфлимыху», «Псыжь узэпримыху» жызылхэм я «псалть э мыйжээ мыйвэм» усаклуэм гухэшлэл къратыркынм, уеблэмэ ди бзэм къыпэлэшцын зэрышымылэмкээ флэшхуунгъэ къыхалхъэ. А гупсысэр Мухъэдин художественнэ Иэзагь ин хэлльу къеуатэ анэдэлхубзэр къуршилсынм и образ телъиджэм иригъапшлэклэрэ: «...Къуршилсынм ежэхыр хуэшлэхүүнэ / Абы зыгуэрүү хидза мыйвэм. / Псыр токри мыйвэхэр къонэж, / Гүүэгүү зэрытихъэрэ и исынэр / Зэринэклар абы гүунэжиц / Мыйвэ икэлхийрэ щхъэдэхынлэу». Усаклуэм къызэригъэлъагтуэмкээ, адьгэбзэр «лъэшлэл», «зи зэманыгтуэу гурухуэш», «адыгэ пшинынэу жыгырыуш», «хеяшлэл джагтэу» жанц, къарауулэш, «анэ быдзышэу Ифлэш», «пищащэ гүүшлэл зэзыгъэзэклэ» уэрэдгэгтэуущ. Ди бзэм и пшллэр зэрыльлагэр, и мыхъэнэр зэрыиниры усэ сатыритлэл къицуэтэн

льэкІаш Бемырзэм: «Үэ үафІәжъгъейми къәбгъәшІаш, / Зәрыдунейүә зәдже «Нартхэр», – жеІэр абы и анәдәлъхубзэм хуәгъәзауә. Усәр гур хәзыгъахъуә хуәхъу дахэкІә, фытегуә писальәхәмкІә еухыж:

Си лъәпкым щІәблә къышІәхъуам
Насып вагъуәбәу ужъәхәпсәу
Я нәхъ тхъәмышкІә ар щыхъуам
УреІә уә, си адигәбзә!

(«Адыгәбзә»)

Лъәпкыр, хәкур бәлыхъ щыххәхуа зауә лъәхъәнәхәм ар хъумәжыным я псә щІаташ лъыхъужъ мин бжыгъәхәм. Иджырей зәманни щыІәш зи адәжъ лъахәм хуәпәж, абы и хәтыркІә ажал дыдәми пимыкүетын щыху щыпкъәхәр. ПсәзәпильхъәпІә ихуәмә, дәтхәнә зы адигәми ләнныгъәр нәхъ къиштәрт, и лъәпкъ, и хәку, и напә, зыгъәса адә-анә епцІыж нәхърә. Ауә, Бемырзә Мухъедин и зы усәм къызәрәхәшымкІә, ущалхуа щынальәм фы гуәр хуәпшІәххәнумә, абы щхъәкІә улІәнүр машшІәш... Лыгъә зиІэр екІуу и хәкум хуопсәуф, лъәпкым и гъашІәр и ІуәхушІафәрә и дуней тетыкІәкІә иргөзгөлакІуә, егъедаҳә:

Уи Хәкум куәдрә уә хуумышI тхъәлъанә,
«СылІәнш уәр щхъәкІә» – жыпIәу умыув,
Иүәхуншәу упәмымпильшәу ушылIәнум,
УиIәхукІә гъашІә – Хәкум хуәпсәуф!

(«Уи Хәкум куәдрә уә хуумышI тхъәлъанә...»)

Бемырзэм и усыгъэм IәкІуәлъакІуәу хәуухуенаш ІуәрыIуатә мотивхәр. Ахәр гуәхыпІә имыIәу епхащ ищхъәкІә зи гутгу тища лъәпкъ зәхәшшыкIым: тхыдәм, адигагъэм, хабзәм, лыгъэм, пищIәнәмымсым, хәку лъагъуныгъэм. Гъадәшшыдәм хыхъәжа нартхәм я образхәм усакIуәм захуигъәзенүр къызыхәкIыр абыхәм ткIийуә, жыру псыхъяуә, абы щыгъуәми щабәу, шыIәнныгъәрә бәшшычыгъәкІә хуәдә уигъәлъыхъуәну яхәлъа хъәл-щэн дахәхәр нобәрей адигәхәм зәрадимылъагъужырш. УсакIуәм и IәдакъәшIәкI зыбжанә яхуигъепсащ нарт лыхъужъхәу Сосрыкъуә, Ашәмәз, Бәдынокъуә сымә. Абыхәм языхәзми гупсысә нәхъышхъәу щIәлъыр адигәлIым иIа дуней тетыкІәрш, хахуагъәрш, пәжигъәрш. Зауә-банәмрә зәрхъзәриймә зәщишта адигә щынальәр къригъәлыну усакIуәм лъәIукІә зыхуегъазә Ашәмәз: «Лыгъей мафIәр щIадзауә щIыр мәс, / Ялеижкъым уә пIъәкIыу щытам, / КыыIәшIәкIи ажал узыштам / Зә къәштәж уи бжыамир Ашәмәз!».

АдыгэлЫм, нартым къэхэшауэ гу кылъатэ, и напэмрэ лыгъэмрэ епцЫж нэхърэ, и псэр итмэ нэхъ кыштэрт. Абы и лъэныкъуэкІэ, и ухуэкІи и купцІэкІи гъэшІэгъуэну гъэпса хъушащ усакІуэмрэ Сосрыкъуэрэ я зэпсэльэныгъэр:

– Нарт Сосрыкъуэ, щІэуэ уи гъашІэр
КышигІэбдзэжамэ дауэрэ пхынг,
Жаншэрхъ емынэм зыгыумыгъашІэу
ХъэрэмэгІуашхъэ къыпепкІухынг...

– Сыт къызипэсхэр хъэмэ къильхугъэм!
Уэти сэ гъашІэ сизэблэжар,
Хэт и мыльхуэси къещэу си лыгъэм
Си цІэр хиутэу шэрхъыр блэжам.

(«– Нарт Сосрыкъуэ, щІэуэ уи гъашІэр...»)

И лыгъэ-шыгъэмрэ и Іашэ-фащэмрэ нэмьшІкІэ, адигэлЫыр цІэршүэт бзыльхугъэм хуишІ пшІэ-нэмьсынкІэ. Пасэрей адигэлЫым зэйкІ дэпльагъунутэкъым икІагъэрэ нэмьсыншагъэрэ. Ар БемирзэмекІуу къышигъэлъэгъуашБэдынокъуэхуигъэпса усэм: «...Дахэ ялъэгъуакІи я нэмьсым / НэүфІыцІцхъэрьиуэу емынцЫжт, / Я нэхъуей текІауи, къалъымысым / Уэрэм ятІэ ирамыупцЫжт». АдыгэлЫыр сыйт и лъэныкъуэкІи щапхъэ нэст – и теплъэкІи, и щэнкІи, и гунэдж къудейкІи:

Лым бгы щІиІэр – илыгынырш захуэу,
Напэ щІиІэр – ихъумэныр арш,
ПыІэр лым зэ закъуэш щыщхъэрьихур –
Щхъэм дэшыгъуу щыгум щытехуарш!..

(«Бэдынокъуэ»)

Бемирзэ Мухъедин и усыгъэм щытепцэр цыху гъашІэм и лъэныкъуэ зэхуэмьдэхэр гъуджэу къызытец философие лирикэрш. Зы усакІуэ, тхакІуэ нэси щыІэу къыщІэкІынукъым гъашІэм и мыхъэнэм, цыхур къыщІигъэшІым, абы щыльэм къалэну къыщылъысым кууэ емыгупсысу, зэманым и щэхухэр гурыгыуазэкІэ къимытІэшшу. Къапштэмэ, араш ахэр усакІуэ, тхакІуэ – гупсыакІуэ, философ, пэжыр зи гъуазэ, цыхутъэм и уэчил зыщІыжхэри. Зы лъэныкъуэкІэ, апхуэдэ цыхухэр насыпыфІэш дунейм и дахагыимрэ цыху гуапагъэмрэ ялъагыу къудей мыхъуу, псэкІэ зыхашІэу, жым щИигъэхьеа тхъэмпэ цыхкүми, псыІэрышэ ежэхми я даущхэр, гъэгъахэм я мэ гуакІуэхэр, дыгъэм и хуабэр япкырыту къызэригъэшам къыхекІкІэ. НэгъуэнцI лъэныкъуэкІэ укъышеплъмэ, зи тур

псоми хузэйухауэ зи псэр зыми щызымыхъумэф цыхур гъашцэм куэдкэ тутуу щох.

Сыт хуэдэ гутгъуехь иримыхъэлами, цыхум и гъашцэр фиэ-иэфц, сыйт хуэдиз ныбжь кымыгъэшцами, ар гупыкыгъуейц, псэун-кэ ирикъуан щыяу фиэш щыгъуейц. Гъашцэр зэрынапшэдэхъеин-гъуэм тухууауэ Бемырзэм и зы усэм щетх: «Ей, гъашцэ – нэху пытхъахуз тэклу...». Усакуэм егъэшлагъуэ а «нэху пытхъахуз тэклум» тегужьеиклауэ зыхуми, абы пицэ хуэзымыши зэрышыцэр:

Иныкъуэр гъашцэм къыхуогуцэр здэлцэм,

Иныкъуэм я псэр я тэклэ хахыж.

Сыт хуэдиз тухауэ уигу щытын хуей дэлбү

Птыхжыным пашцэ: «Сэ дунейм сохыж...»

(«Иныкъуэр гъашцэм къыхуогуцэр здэлцэм...»)

Цыхум и гъашцэр зэрымащцэм имызакъуэуи, ар икчи тутгъусыгъущ, зэманри гушцэгъуншэш, жыгъэри жагъуещ. Абы и къэхтүгъэ псори зи псэм күэццрыкц усакуэм – «псэ зицэм уахьтии зэрицэр» зы дакыкъи зигу имыхум – хэти хуэмыдэжу зыхешцэ а «напшэдэхъеигъуэр» къэбгъэшцэнээр зэрымытыншыр икчи «Щымахуэ, гъатхэ, гъемахуэ, бжыхъэ...» усэм щетх: «Жыи щхъэл кэрахъуэу мы дунеижжыр / Егъэдэжэрэзри зэманым и жыым, / Ди гуцэл макъхэр имыщцу щхъэжэ, / Гүгъанцэу дилэр түйизеххъэжэ». Абы къыхэкчи, усакуэр гъашцэм ийльэц «ныбжыкэ нэсахэм и хъер емыкими», зи псэугъуэ дахэхэр къихъумэну:

Гу ящегъахуэ, хъунумэ, гъашцэ,

Къахуумыгъесу зэуэ лэнэгъэр,

Бын зыщцэриуэхэм – анэ гумашцэм,

Зэрышагъашцэхэм я лъагъуныгъэм.

(«Щымахуэ, гъатхэ, гъемахуэ, бжыхъэ...»)

Бемырзэ Мухъедин и философие лирикэм куэдрэ ушрохъэлээ мылькуцэ цыхухэр зэрызэхуэмидэм, зимыцэр зицэм и лъэгүщэтину кызыэрекуэкчим. Усакуэ нэсэм и гупсысэхэр щхъэхуитц, ар зыми и бжым щээт хабзэкчым, уеблэмэ цыху щыхыр хэзүүтэхэм псальэ нэхъ Иэнцэ Иэнцэмыльу япшцэувэн хузэфюкц. Арсхъэкчэ мылькур щытепшэ зэманым псальэ-Иэнцэр шоубзэшхъу: «Абы (къэрал мылькур зи тхүүуалхъэхэм. – Хъ.Л.) я мыйв илчимэр зидэж йуашхъэм / Къемыжэхину сэси шэрхъ хүүреийр» – етх усакуэм.

Дыкъэзыухъуреих дунейм куэдым жацэу щызэхыбох цыхур и насыпым щэбэнин хуейуэ. Зы лэнэникъуэкчэ, ар пэжц: цыхур псэухукэ насыпу кыльтытэ гуэрым хуэзышэ гъуэгуанэ тетыпхъэш, абы и гъашцэр щыз хъуным, и псэуныгъэм и мыхъэнэр

ФіэмыкIуэдыным папшIэкIе. Адыгэм иIэш псальэжъ «Си лыгъэм кымыхынур си насыпым къремыхъ» жиIэу. Ди жагъуэ зэрхъунци, иджырей земаным «насыпым щIэзэуныр» цыхухэм къазэрыгурIуэр, сыт хуэдэ щIыкIэкIе мыхъуми, зяужь ихъар зыIэрагъэхъэннырщ. Аращ «напэ», «укIытэ», «цыхугъэ» псальэхэм я мыхъэнэр нобэрэй гъашIэм къышIэлъэхъшари. Абы таухуауэ Бемырзэ Мухъедин етх:

Сыт къикIыр уи насып ушIэзэуным?
КъысфIэншIкым ар тэрэзу жаIэфауэ:
ЗэуапIе ящIа губгуэкым псеуныр,
НасыпIе ятекIуэну нэхъ IефIауэр.

Зыгуэрхэм гъашIэм ар щашIаши хабзэ,
Еплыижккым уи цыхугъи, уи нэмиси.
Жеижхэрккым, ямыЭмэ зэхъуапсэр,
Я нэIэ зытрадзэм лъэр нэмисмэ.

(«Сыт къикIыр уи насып ушIэзэуным?»)

АдэкIе усакIуэм къыхегъещ мылькумрэ ныбэизыгъэмрэ зэринасып нэпшIыр: «Хъэм я нэхъейм къыхуэнэми хъэкхуафэр, / Ныбэизыгъэр уфIэмьицI настыу» – етх абы. Уеблэмэ ныбэизыгъэрщ цыхур Iэш щхъэрутыпщым хуэдэу IэбуыдьшIэншэ зышIыр, щызыгъэкIыр. Аращ «Я анэр быним щамыдэж земан...» усэм иujжьрэй сатыритIым къышызэшIэкъуэжарэ щыгъешеруауэ щIэлъ гупсысэ нэхъышхъэри зэхъэлIар: «Цыху цыхIуэр гъейм зыгуэрүрэ къельинт, / ДамыкIуэдьжэ ар ныбэизыгъэм».

Мылькур насыпым и пшалъэу къышталъытэ земаным цыхухэри гушIэгъуншэ щыхтуащ. Ар Бемырзэм и зы усэм гъещIэгъуэну къышыгъэлъэгъуащ. Зи гур узу къэкIуа бзагуэм дохутырим «Мыбыи сый зыгъеузынур и гур» хужеIэ, апхуэдэ щIыкIэкIе гушыIа фIещIыжу. А псальэ гуемыIухэмрэ цыхугъэм и щапхъэу щытын хуей дохутырим и щэниншагъымрэ игу худэмыгъахуауэ усакIуэм жеIэ:

Я нэхъ цыхугъэншагъэми и гүнэт
Ебдзыныр жэуапыншэм а псальеир.
Гууз ирихъукыну ирикъунти
И гъашIэр бзэншэу къизэрихъ къудейр...
(«Щилъагъум зи гур узу къэкIуа бзагуэр...»)

Апхуэдэуи, цыхум и хъэл-щэн мыхъумыщIэхэм ящышу Бемырзэм гулъыгэншэу кыгъэнэн лъэкIакым лъэпкым узыфэ бзаджэу

кындеңІуекі фыгъуэ-ижәр. Щыху ІүитІбзитІым, фыгъуэнәдым, Іужажәм, псалъәзехъэм и образ пәж Мухъәдин кынцигъәшіаш «Ей, фыгъуэ-ижә щыху тхъәмыйцкі...» усәм:

Егъу псальәзехъәу, щәхурыпхъуәу,
Уи мынасыпым уи нәр щипхъуәу,
Мычәму уипльәу зым и нәд –
Араш уи гәашІәр, фыгъуэнәд.

Хъым ихуа бажәу зишхыхъыжә,
Иман зәгуәрми кымыхъыжу,
Щыху күәцІеинир зи дуней,
Тхъэм дышихъумә уи нәфІ-нейм!..

(«Ей, фыгъуэ-ижә щыху тхъәмыйцкі...»)

Адыгә усыгъэм ушрохъәлІэ философие гупсысә шәрыуә зышІәль усә-шабзәхъэм («стихи-стрелы»). А жанрым ирилажъәу щыташ Клыцокъуэ Алими нәгъуәцІ адигә усакІуә зыбжани. Бемырзә Мухъәдини иІәц апхуәдә усәхәр: едзыгъуитІу (сатырийуә) зәхәт усәхәмрә зы едзыгъуә (сатыриплІ) фІәкІа мыхъу усә кІәцІхәмрә (усә-шабзәхәмрә). Ахәр мынин дыдәми, ящІәль гупсысәр куущ, шабзәшәу гушхъэм зәпхидә псальәхәмкІә гәнцишіаш. Гәнциәгъуэнрачи, усәр нәхъ кІәцЫыху, абы щІәль гупсысәр нәхъ куущ, шәрыуәц. Абы и щыхъету къэтхыныц Бемырзәм «ГәашІә хабзә» зығыща усәр:

Щхъәж хуәфәшән и щыдәжыниц:
Щыху щыІәлІәхым хуэльәц шын,
Щхъәемгугъум мылъку хуәмыш,
Зәмышхъ зәгъусә зәрымыш.

(«ГәашІә хабзә»)

Мы усәм и гупсысәр нәхъ кІәцЫыху къәпІуатәмә, «Щхъәж хуәфацә и щауәгъуущ» адигә псалъәжым и философиер араш абы лъабжә хуәхъуар.

Адыгәм и лъәпкъафористикәм нәхъ зызыужья къәгъуэтыгъуейщ. ІуәрыІуатәри, тхыдә дәфтәрхәри, нәгъуәцІ тхыгъэ лІәужыгъуәхәри щыхъэт зәрыгехъуәмкІә, адигәм и псалъитІым языр псалъә шәрыуәу, жыІәгъуәу, псалъәжку зәхәллю къигъәсбәп хабзэт. Адыгәбзәм нәхъ къулей уигъәлъыхъуәну ар ягъәшшерыуәрт лъәпкъ ІуәрыІуәдәхәмрә джәгуакІуәхәмрә. Бзәм я нәхъ дахәр Іурылъэрә ар Іәзәу гъебзәрәбзәненир зи лъым хәлъу къигъәшіаш Бемырзә Мухъәдини усәхәм күәдрә уашрохъәлІэ адигә псалъәжхәр зи лъабжә гупсысә гәнциәгъуэнхәм, философие жыІәгъуә шәрыуәхәм: «Имыгъуә

псалъэм гум шыгъуышыр декІэ», «...АрищхъекІэ джатэм и уІэгъэр кылжми / Имыгъу хъуэныр ихуигъехужкъым уигу» (егъапицә: «Джатэм иуіар хүшхъуэкІэ хъужми, псалъэм гуаэм и уІэгъэр мыкылжщ» псальэжым); «Ауэ уи япекІэ мывэ зэрыйбду / Ужъехоуэжыр и дзакІэ утишланхъэм» (егъапицә: «Уи япекІэ мывэ хъурей бгъажэмэ, улооцІэж» псальэжым); «Цхъэр зыблекІуедыр щІэгутсыскъым тыІэм» (егъапицә: «Къуйим и пыІэр щхъэрыхумэ, укІытэжыркъым» псальэжым); «Іепхлъетх ящла аслъеныр укІыгъуафІещ»; «... ИкИ кыныфІемылуюхум уи щхъэм нэхъ, / УкІуедыжынущ псыниэ хъэндыркыактыуэу»; «Анэр къынацІыкІкъым къурэ щхъекІэм, / Адэри исэунукъым тІэуней...»; «ЗимыІэ либгъум сытри я дуней, / Я лыгъэр ельтытамэ зылъекІ зым?...» (егъапицә: «Зы лыр джэдигуибгъурэ либгъур джэдигуншэу» псальэжым); «Лэнистэм я нэхтыфІри къыумыцтэмэ күэдрэ / ТхылъымпІэ къудей имыбызыжу мэулхий»; «ХыфІэбдээр ІэкІэ – дзэкІэ къэптиштэжынищ»; «ЗыщІам настыр аркъянкІеш, / Трехыр шатэ псыми»; «Мыгъэ зилэр ирикъеикъым и къарум, / Мы дунейм темымт фІещыжу нэхъ еру»; «Къуришибгъэр зэрышхмэ, къуаргъ шихыну къонэж»; «Делэр схуэхъун нэхърэ ІупефІэгъу, / АкъылыфІэр схурырехъу жагъуэгъу...» (егъашә: «Ныбжъэгъу делэ нэхърэ бий губзыгъэ» жылгъуэм).

«Дунейр чээвүүш» жаІэу күэдрэ зэхьбох. Зэпльэкыгъуэ имыгъуэтэ зы цыху гъашІэр еухри, адрейм щедзэ... Зым и вагъуэр уэгум шоужъыхри, адрейм ейр щыщлонэ. Ар гъашІэм и хабзэ ткИийш. «ЩакІуэ лыжым и гукъеуэ» усэм Бемырзэ Мухъедин «джабэ лъашІэм щыщІэпхъуарэ сэнтхыщхъя бгыжхэм хуэпашІэу» жэ лъагъуэ цыккумкІэ къынчегъельагъуэ зэманыр и пэ зэrimытыр, зым и щэдзапІэр нэгъуэцшым зерикІэухыр. Сыт хуэдэу жагъуэу щымытми, усакІуэм къытуроуэ зэм-зэм езым хухиха пальеми кІэ зэрилэнур, а гупсысэхэм ягъэгумэшыуи, и усэр гукъекІ жагъуэхэмкІэ еухыж:

Иджы сэ сыйхэр си щакІуэж,
УспЦакъым, лъагъуэ, хъуэжыкІафІэ:
Иджы сэр дыдэм нэгъуэцш гүэр
Къызошшэр узыр и хъэджафэу.
Абы и фочыр мыубзэшхъу,
И нитшым жыгъэм щимыгъашІэ,
Ар хэти къызэроуэр зэш,
Ауэ а зэми – ухегъашІэ...

(«ЩакІуэ лыжым и гукъеуэ»)

А гупсысэ нэцхъеирш щипхрышар «Хуэмызэр лыгІиш...» усэми. Мыбдежым Бемырзэм «зэман» гурылуэныгъэм къыхуигъуэта егъэпшэнэгъэр тельыджец, щІэшцыгъуэш, абы фІекІай къэзыгъэ-

сэбэпа усакIуэ е тхакIуэ урихъэлIеркым: «Дунейр, зэгъащIэ, шэрхьи мэклэрхъуэ, / Здэмийтмэй уи нэр хуеийц гур нэплъысын: / Земаныр гүүхъэм таубыда кIерахъуэц – / Чэзур зэгүэрим ури къытлъысыни». Мы едзыгъуэр усакIуэм хэти фы дыдэу зыщыгъуазэ жыIэгъуэкIэ («Дунейр шэрхьи мэклэрхъуэ») къышIедзэри, гум ешэкъылIэ пэж щыIэкIэ еухыж, ари образ лъэшкIэ («гүүхъэм таубыда кIерахъуэ») узэдауэ. Гу лъытапхъещ мы едзыгъуэр зэрыгъэпса рифмэ къулейхэми: псом хуэмидэу къыхэгъэццыхъещ псалть лъепкыгъуэ зэмийлIэужыгъуэу щыт (глаголрэ щыIэцIэрэ), ауэ я IукIэкIэ зэпэджэжрэ зэшIэжыгуэу рифмэ хъэлэмэт къэзигъэшца мэклэрхъуэ – кIерахъуэц/ псалъхэми.

Земаныр зищысыр гъэшIэгъуэну щигъэбелджылааш Бемырзэм и зы усэ кIэшIими: «Земаныр хуэдэц Жыгъэйбг, – / НэгъуэцI сыйт хужынIэн, – / Зы тажьдэж бгым къельяар дгьеиху, / КIэлъыкIуэм хуециIыр бэн».

Бемырзэ Мухъедин «усакIуэ нэцхъей» цээр зытейкIахэм ящищц. Ауэ усакIуэ нэсир зытетхыхыр кууэ зыхищIэ Iуэхугъуэхэрш. Бемырзэри хуейт Ашэмэз и бжьамийм пэджэжу макъамэ дахэ иусыну, и усэхэр фым хуигъэпсыну, арщхъэкIэ зыхэпсэукI зэманим къыщыхуу-къыщыщIэ Iуэху мышхъэпхэм ар апхуэдэ шэсигПэ ирагъэхъэркым. И хууреягтыр мыхъумыщIагъэ зэфээзшу, усакIуэр IуэхуфI гуэрым IэрышIу тeusыхыыфыркым. «Сэ уэрэд зэхэслъхъену сыхуейт, / Ашэмэз и пишиналъэм пэххууну, / Мы ди хэкум щхъеицт щымахуейр / ШэчыгъуафI абы хуигъэхъуну» – етх абы. Ауэ афянафэмрэ фадафэмрэ зэшIашта дунейм усакIуэм и пишиналъэм къынцикIыр нэгъуэшI пишиналъещ:

Сэ сыхуейт зэхэслъхъену уэрэд,
Ауэ... гыыбзэ сфиIэхъункIэ сошиналъэм...
(«Сэ уэрэд зэхэслъхъену сыхуейт...»)

Усэ нэцхъей и къалэмипэ къызэрэрыкIым папицIэ дэуэгъу къыхуухъухэми жэуап щыпкъэ яритыжыфырт Бемырзэм:

... Армыхъумэ сэри фым сыхуэусэн
Мынэхъ хуэмыхуу си къарум къихыннут,
Ауэ къалэмипэ згъэдэIуэфми сэ,
Мы сигу къигъыкIыр дэнэ сыбгъэхъынү?..
(«Си дэуэгъухэм я жэуапу»)

Бемырзэм и усыгъэм ушрохъэлIэ фынүэ илъагту-къэзыльагъуж цыыхухэм – адэ-анэм, къуэшым, щхъэгъусэм, быным, ныбжъэгъухэм яхуэгъэза е я фэепль усэхэмрэ поэмэхэмрэ. Апхуэдэхэш «Поэмэ нэцхъей» (Си адэ Хъэмид и фэепль), «Си анэ, хъущ уи натIэ фызабэнри», «Анэ», «Жыгъэ» (Си адэшхүэ Хъэмид и фэепль),

«ПаупицІмэ зы Іэр, къэнэжар мэгуІэр...» (Мухъэрбий хузотх), «Зураб деж», «Сипхъухэм» (Зүлэгтэрэ Мадинэрэ), «Здэпхъаш си щіэлъенкъуэр уэ, Оксанэ...», «Лъэпкым и зэчийхэр» (Къалмыкъ Юрэ и фэеплъу), «Шэпар Мухъэмэд и деж», «Гум и пшынальэ» (Пхъэши МуІэд и деж), «УсакIуэм и натIэр» (Пхъэши МуІэд и фэеплъу), «ФIэкIа услъагъужынукъым, Къурмэн...» (Дыгъужь Къурмэн и фэеплъу), «Къру макъ» (Акъ Мухъэрбеч и фэеплъу), «Хэхэсым и гыбзэ» (Цей Мухъэмэд хузотх), «ЩЭин» (Гъубжокъуэ Лиuan и фэеплъу). Мыбыхэм я нэхъыбэр XIX лIэшыгъуэм урыс литературэм куэду къышагъесбэпу щыта жанрим – лирикэ хуегъэхыныгъэм е зыхуэгъэзэныгъэм (лирическое послание, лирическое обращение) пэгъунэгъущ е мемориальнэ (фэеплъ) лирикэм щыщиц. Ахэр усакIуэм и лъагъуныгъэм и зы плыифэц, ауэ Бемырзэ Мухъедин и усыгъэм ЙупицIу къыхоцхбэхукI дэзыхъэха пищащэм, щхъэгъусэм хуэгъэпса лъагъуныгъэ лирикэр.

Бемырзэм и гухэль усэхэми къыхоц, зы лъэныкъуэкIэ, адыгэлIым и бэшэчагыр, и хъэл-щэн жыру псыхбар, нэгъуещI лъэныкъуэкIэ – и гу хуабагыр. Абы и лъагъуныгъэр пагэц икИи щхъэхуитц:

Срехъу хъэфиз ущысфIэкIуэд сыхъэтим –
Итанэ уи гъэпцIагъэр слъагъуфынкъым,
НэгъуещIым хуэпхь насыпыр пэрыхъэтми
ИущIыхъэ нэпсым си нэр ирифынкъым.
Срехъу дэгү-бзагуэ сыцыгобгэцI дакъикъэм,
Итанэ уи пасальхэр зэхэсхынкъым,
Итанэ уи гущIэгъум сышIэльэIуу,
Сыуву си лы напэр тесхыжынкъым.
УщысгэцIэкIэ лъэр къыздремыбзэ –
СыпкIэлъыжкэнкъым, мыхъуми, синоубзэу.
(«Срехъу хъэфиз ущысфIэкIуэд сыхъэтим...»)

Лирикэ лыхъужыр гухэлъым гуитIщхитI зэрицIым, ар зыхишэ псэ бэнэныгъэм тэухуа мотивым адыгэ литературэм куэдрэ ушрохъэлIэ. Сыт хуэдиз лыгъэ зауэ губгъуэм къышылъыкъуэмкIами, адыгэлIыр гухэлъым къышигъэхаш къэхъурт, псом хуэмыдэжу, ар усакIуэ псэ плащIэмэ. Бемырзэм и «Цыху зэпIэзэрыгхэм сывохъуапсэр...» усэм и лирикэ лыхъужыр йохъуапсэ зи акъылыр зи гумрэ зи псэмрэ я тепцэу псэухэм: «зыми зэхэзешхъуэн яхуэмыцIхэм», «лъэ быдекIэ щыгум ирикIуэхэм», «жагуэгъухэм я бзэр удын яхуэхъукIи гуфIэн къэзмыгъанэхэм». Апхуэдэ цыхухэм я лъагъуныгъэми щыпкъаягъэ хэлъщ, ауэ щIэлъу пIэрэ абы хуабагьэ? Фыуэ ялъэгъуар ИещIыб зыщIыжыфхэм

гухэль яйхар пэжу пэрэ? Насыныфыуэу пэрэ апхуэдэ цыхухэр? Цыху гьяшцээрэ цыхутумрэ шабзэшэу күэцэрикэ упшэ жэуапыншэ куэд кърокыуэ мыпхуэдэ едзыгъуэ Иущкэ иухыж усэм: «Фэ фицэркьым лъагууныгъэ насынышэ, - / Бзылхугъэ зи гухэльым енцэлжам / И закъуэ къыфицымыхъуу «щылым и бынжэ», / Фэ фхузэфыокыр фигу ивгэхэхужын...».

Бемырзэм и лъагууныгъэ лирикэм йэкүэлъакыуэу хэухуэнаш щыуэпсым и образыр. «Икэрей сыхъетыр хуабэм егъэшцэж» усэм гъемахуэмрэ хуабэмрэ я кэхухымкэ усакыуэм лъагууныгъэ жэуапыншэм, гухэль нэшхьеим и сурэт щещи: «Икэрей сыхъетыр хуабэм егъэшцэж. / Арагъениц уи нитыри хамэ щысихуэхъуар: / Дякум дэта щалэм и цэр пицагуунщэж / Щысфыцэла тэлайм хъунт сэ сышцэшхъуа». Щыуэпсым и образ тельиджэрэ фыильагууныгъэ къабзэрэ щызэшцэлэлти Мухъедин и «Акроусэми»:

Дыщэм и нээлтээ щитми мы дунейр
Уэ узимынамэ, ар къум нэшц къудейт,
Нур зымыдзыж дыгъэу мыл хъурей тыкъырт,
Еекүэлланшэуэу данэ зэрыль къырт.
Инжиджыгэс ежэхыр зэрыхуейуэ нэпкь,
Мы си гьяшцэм сэри сышыпхуейш, си нэху.

(«Акроусэ»)

Акроусэм и щхъэхууныгъэш сатыр къэскэ юнчээришцэдээ хъэрфхэм къехыу укъеджэмэ, псалтье е псальэуха хъууэ. Апхуэдэ ухуэкээр щагтыбзэм и зи фашэу къагъесэбээ хабзэш. Мы юхъэр къизыхэтха акроусэм хэт сатырхэм я пэшцэдээ хъэрфхэм зэкэлъыкыуэу укъеджэмэ, мыращ кыбжайлэр: «ЗУРЯТУ СИ ДУНЕЙМ»... Гурунуэгъуэш мыр усакыуэм и щхъэгъусэм зэрыхуэгъэзар.

Бемырзэм и усэхэм щегъэлъапыэ дуней псом щызэлъэшцэсауэ адигэ бзылхугъэм и дахагыымрэ гуакыагыымрэ. «Адигэ пщащэ нэсэм» зыфынча усэр егъэпшэнныгъэ зашцэу гъэпсаш, икэлм-икэжым, абы адигэ бзылхугъэм и хъэл-шэнри, теплъэри, акылылыгыри къизыгтеш сурэт усакыуэм псальэкэ щещи. «Къанжэм и фынцээр зи фынцэу къанжэм и хужыр зи хужь», «Тамбукъан гуэлым и гуфэм къынчики къамылу зэкүүж», «зи Иупхээр Иущхэ гъэгъя», «бланэм и күэцээр зи күэцэ», «зи нитыр вагъуэ лыд», «зи набдээ фынцэ зэхэцээр мазэ къурашэ цыкыуит» бзылхугъэм и теплъэм усакыуэм егъэпшэнныгъэ, эпитет тельиджэ бжыгъэншэхэр къыхуегъуэт:

Етысэхамэ тхъэрыкъуэ,
Зиукъуэдиямэ асльян.

Лэгъунэ нысэу, тхъэрыйн
Зыхицла щаэм Йупильэн.
Зи щхъецыр Къущхъэхьу псыкъельэ,
Зи щыфэр къэжэр бжъэхуц,
Гухэлтым къышигъэделэм
Акъылыр зи шэпэйдз...

(«Адыгэ пищацэ нэсым»)

Нэгъуэнцээ зы усэм деж адыгэ пищацэм «тэнджызыц и нитыр, ибэу купрауз», «и набдэхэр и дамэц хы тхъэрыйкъуэм». «Дэ дызэныбжъкъым, хъыджаэбз нагыуэ...» усэм къизэрхэцымкээ, апхуэдэ дахагъэм гу лъызымытгэхэм я гъащээр Иэфыншэнц: «Цыхухъу уэ къытихуемытлъэкыр / Хъэфиз къэрхъуэц, е гунэфиц», – жецээ усакуээм.

Бемырзэм и лирикэ лъыхъужыр, ищхъэки къизэрхэд-гъещаэ, бэшечц, шынэныгын хэлъщ, ауэ ар гухэль жэуапыншэм къышигъэдзыхи къохуу. «Уэ сыт хэпщыкыр мы сэ си гум щыхъэм...» усэм къизэрхэцымкээ, фыгуэ илъагъум и хъэтыркээ ар хъэзырц сыт хуэдэ гугъуехьми пэшчэтыну. Аращ щыжыцэри: «Си гъащээр, си гухэль, си гурыфыгыгыуэ, / Уэ «лъагъу, – къызжеплэгъамэ, – си хъэтыр», / Псыудзхэр бэшичагъкээ зээгъэфыгыгыуэ, / Бжъыхъэным нэху щыхун сытихъэтын». Ауэ и гурышцэхэм гъуэту щамыгъуэткээ, фыгуэ илъагъур абы къышыпэмиджэжкээ, философие куукээ гъэнцла мыпхуэдэ гупсысэм хуокуэ: «Яшатэр модэ цыхум и фэр йуву, / Цыхугум и фэр, дауи, нэхъ йувыжи...».

Макъамэ щынцэц, пасалъэ щэмэгти уедайуэмэ, нэхъ къыбурыгыуэ, зыхэпщээр. Абы хуэдэц лъагъуныгъэри: ар пасалъэ хуеныхыкъуэкъым, зэрызэрхъэр гукээц, цыхухэр зэрызэрьщээ зэрызэлъяэсир псэкэц, фыгуэ уалъагъурэ-уамылъагъурэ уццэупицэнри лейщ. А гупсысэхэрц Бемырзэ Мухъедин и «Сэ фыгуэ уэ узэрыслъагъум...» усэм и къэхуу сатырхэми ящээлъыр:

Сэ ену ар уэ бжезмынэфми,
Псалтъяншэуи къысфющыр Йупцэ –
Пфлэефирэ уи псэр пфлэмийнэфирэ
Къэхуузытуэр уэ къышоупицэ!
(«Сэ фыгуэ уэ узэрыслъагъум...»)

Бемырзэм и лъагъуныгъэ лирикэм и зы Йыхъэц «Лъагъуныгъэм сыхуэццыпкъэц» зыфынца сонет Йарамэр. Сонет Йарамэр сатыр пыцыкыуплду зэхэль сонетурэ пыцыкыутху мэхьур, абыхэмкээ зэхэгъеува цикл къагъэццу. Сонет Йарамэм и щхъэхуэнгъэц къыкээлъыкыуэ сонетыр ипэ итыр зэриуха сатырымкээ къышцидзэу

гъэпсауэ щытыныр. Сонет пицкIуплIыр зэриух иужьрэй сатырхэр зэкIэльыхьяуэ хоувэ епцикIутхуанэ сонетым – «магистраль»-кIэ зэджэм, абы сонет къэскIэ ящIэль гупсысэ щхъэхуэхэр къышызэшIэктуэжац. Дауи, тыншкъым усэ сатыр 210-рэ хабзэ хэхам тету зэпхауэ къэбгъэшIыныр, абы и жыпхъэми, и рифмэ гъэпсыкIэми, щыпхрыша гупсысэхэмий тещIыхьяуэ. Апхуэдэу щытми, усыгъэм и жанр нэхь гугьу дыдэу къалыгтэ сонет Iэрэмэр Мухъэдин адыгэ усакIуэ псоми япэ къигъэIэрыхуэн хузэфIэкIаш 1973 гъэм – езыр ильэс 25 ныбжым иту. Ар шхъэхуэу къытхехуаш «Iуашхъэмахуэ» журналым, нэхь иужьыIуэкIэ усакIуэм «Лыгъэм и тхыдэ» (Черкесск, 1981) зыфIища и япэрэй тхылым иту къыдэкIаш.

Сонет е сонет Iэрэмэ зи Iэдакъэ къыцIэкIа адыгэ усакIуэхэм я нэхъыбэр зытетыр «инджылыз фащэрщ»: катренишдрэ кIэух сатыриту зэхэлтү. Бемырзэ Мухъэдин и сонет Iэрэмэр щитхым нэхь фащэ гугьур – «итальян сонетыр» къыхихат: катрену тIурэ терцету тIурэ зэдзылауэ. Пэжщ, Бемырзэм и сонет Iэрэмэм рифмэ ухуэкIэр щызэпиуди хэтщ, ауэ абы и тхыгъэм и гупсысэкIи, темэки, сюжетки итальян сонетым къигъэув къалэнхэр щыгъэзэшIаш. Щапхъэу къэбгъэльагъуэ хуунущ гупсысэр къызэшIэзыкъуэж епцикIутхуанэ – магистраль – сонетыр:

Нэрыгь ипцикIимэ, мывэ джейри мэсыр,
Гукьеуэм си гум щицIыжаш унагъуэ.
КъысфIэшIт зэгуэрэм уэ у-Дахэнагъуэу,
Сэрауэ уи псе закъуэ Джэrimэсыр.

Уи деж кIуэ гьуэгур биркьюэшыркъуэт, хъэльэт,
Гукъанэ зэпымычхэмкIэ гъенцIат.
ИэмалкIэ ди жагъуэгъухэр зэхуэшIат,
Абыхэм сэ сатекIуэфакым хъэлкIэ

Фылъагъуныгъэм нэхь симыIеу Iещэ,
Ильэсхэм уардэу сэ сапхырыкIынут,
ИджырикI спIэнут сэ схузэфIэкIыныр.

Гугъуехь спенцIэльыр аркымым зыцIэсIэжъэр:
Ди натIэм ильагъэнт дызэпIэшIэу,
НэгъуэнцI щхъэгъусэм гъашIэр дечхъэкIыну.

(«Лыагъуныгъэм сыхуэшIыткъэш», 15-нэ сонет)

Мыбы къызэрыхэщымкIэ, катрен строфантIым деж Бемырзэм къыщегъэсбээп итальян сонетым къигъэув рифмэ зэпхыкIитIым языхэзыр: *абба* – къызэшIэзыкъуэ («охватная», «поясная») рифмэ лIэужыгъуэр. КъыкIэльыхыкIуэ терцетитIым я рифмэ ухуэкIэр мыпхуэдэу къэбгъэльагъуэ хуунущ: *сdd – ccd*.

Сонет Іарамэм и ухуекіә хабзэм тету Бемырзэм и кіә дыдэу къакіуә магистраль сонетым сатырхэр зырызуре къытреши, адрес сонет пішкіупліым зэкіәлъыкіуәу я кыңғіздзапіә еші. Япәрей сонетри иужърей дыдэ сонетри къызэрьшілдзә, епшыкіупліланэр зәриух усә сатырыр зэтөхүә – «Нәрыгъ ипшілкімә, мывәджеири мәсыр».

Бемырзэм и сонет Іарамэм макъхэм, рифмэм, строфар зәрыхуам, ритмикәм мыхъенәшхүә щаіеш, ауә тхыгъэм къалэн пыухыкіә щагъезашіә образхэм, сонетхэм ящіэль гупсысәхэм, усакіуәми художественнәІезагым. Ифіәштыгъемнишхъекіәкъетхъа кіәух сонетми къызэрхәшщи, Мухъедин и сонет Іарамэм лъабжъә хуәхъуар лъагъуныгъэрш, гухәль жәуапыншә-насыпыншәрш. Тхыгъэм и кіыхъагъіә усакіуәм хиухуэнаш и лирикә лъыхъужым и дуней еплъыкіәм, щылкіә-псәукіәм, турыгъу-турышіәхэм, гунәджым ехъелә образ гъәшігъуәнхэр. Апхуәдәхәш, псалъэм папшіә, бампіәр къыштыеуәм деж ар здәкіуә «бгы лъапәм щыдаущ екіәпшіә мәзыр», ар «зыльәхъену къеібә къудамәхэр», нәгъуәшіхәри. Лирикә лъыхъужым и гупсысә нәшхъеихэр усакіуәм сонет къескіә егъепшәнәгъә щіәштыгъуәхәмкіә къыштеуате: «Гукъеуәм си гум щицилжаш унагъуә»; «Вагъуенәи үафәү нәшіл схуәхъуаш уи гүшіәр»; «Сылъаіуәу іә сишиам къышыбылахъешхри / Уәших нәтиңү сицхъәщүкілайш уи лъагъуныгъэр»; «Сытсалъәми, плъиржъәрим ихъ уләгъезу, / Шәджағыуә маҳуәу уи нәхәм сопшілыхъыр»; «...Зәгуәрми «фыңуә слъагъу» жызымыләжыриц / Зи гъащіәр гүжьеитгүәкілә гъәнишіар»; «Іәмалкіә ди жагъуәгъуҳэр зәхуәшіл...»; «Псы ткіуәспрә пәт екъутә псыхъуә мыйвәр / Ди якум ахәр (жагъуәгъуҳэр. – Хъ.Л.) дәувахәш, хъеләү...»; «Зәгуәтпір блашхъуәу гүшхъэм къынәсыпәм, / Уәрәдым си гүпшысәр изохъәләр...». Еянә сонетым и кіәухым – ебгъуанәм и щіәдзапіәм деж абыхэм къесыхукіә тхыгъэм щіәль гупсысә нәшхъеир токуэтри, фіәшхъуныгъә лъәщымрә пісә бәнәнәгъэмрә тепшә щохъу. Лирикә лъыхъужым и пліәр иузәхүжү адәкіи гъашіәм насып шигъуэттыжыным щіәхъуәпс, хушшіәкү мәхъу: «Ильәсхәм уардәу сә сапхрыкіынуш, / Жагъуәгъуҳэр гүкъыидәжкілә зәзгъәфыгъуәу. / Идҗырикі гъащіәм къыспәщүлшіц и фыңгъуэр, / Игъезунәхуакъым си къарум лъекіыншір, – жеіә абы. Аршхъекіә епшыкіупшанә-епшыкіупліланә сонетхэм деж лирикә лъыхъужым и гукъеуәр аргуәру къитокіуә:

Нәгъуәшіл шхъәгъусәм гъашіәр депхъәкыну
Къызжайләпами хъунтәкым си фіәш.
Уә сигу уильынуш, – узыхуейр къысфіәш, –
Фәеплъуи уи сурэтыр къесхъәкіынуш.
(«Лъагъуныгъэм сыйхуәшшілкъәш»)

Иужьрэй – магистраль – сонетым и кіэ дыдэ сатыритым къызырауатэци, адыгэ псальъжым «узыхыну псым зыдегъезых» зэрыжыхиіэм хуэдэу, лирикэ лыхъужыр арэзы тохъуэ и щхъэ кърикіум, абыкіэ зыри игъекъуэншэжыркым икіи фыгуэ къыгуроюэ Ухыгъэм и Іэмымым узерыфіемыкіыфынур... Аращ абы и гуауэри нэхъ гъэткүгъуафіэ щызыщир: «Ди натіэм илъагъэнт дызеніләшіеу, / Нэгъуәиці щхъэгъусэм гъащіэр детхъэкіын...», – жеіэ абы.

«Лъагъуныгъэм сыхуэшыпкъещ» сонет Іарамэр адыгэ литературэм деж сонет жанрым и зыужыныгъэм и щіэдзапіеу къэплытэ хъунущ. Абы ипэ къихуэу ди усакіуэ нэхъыжыхэм куэдрэ къагъесбэпакым а жыпхъэр, псом хуэмыдэжуи абы и «итальян» фащэр.

Лиро-эпикэм и хэльхэнэгъэ хъуаш Бемырзэ Мухъедин и поэмэхэри: «Лыгъэм и тхыдэ», «Къуэш лъагъуныгъэ», «Гъуэгу мацуэ, щалэгъуэ!» (1977), «Поэмэ нэцхъей» (1987–1991), «Ди лъепкъ пишы-уэркъхэм я фэеплъу» (2000–2001), «Іэдииху» жыхуицэхэр. Мысхэр псори щитха гъэр тхуэмыгъэнахуэми, Бемырзэм и «Лыгъэм и тхыдэ» япэ тхыльу 1981 гъэм къыдэклам итащ ишхъекіэ къэдгъэлъэгъуахэм щышу япэрей поэмищыр («Лыгъэм и тхыдэ», «Къуэш лъагъуныгъэ», «Гъуэгу мацуэ, щалэгъуэ!»). Ахэр усакіуэм 80 гъехэм ипэ къихуэу итхащ.

«Ди лъепкъ пишы-уэркъхэм я фэеплъу» (2000–2001) поэмэр зы пишальэ е нэцэнэ гуэрхэмкіэ одэм пэблагъещ. Япэ сатырхэм къыщиціэдзауэ гу лъытапхъещ поэмэм и гъэпсыкіэ-ухуэклэм. Мыбы диалог гуэрхэм ушрихъэліэркъым, екіуэклыр зым и псальъмакъщ – монологщ, ар зыхуэгъэзари гъещіэгъуэнц: «Си япекіэ мы исыхууем дэса цыху, / Сэ уи ци узыщици сымыццыху...», – жиіеу къышіедзэ поэмэм. Адэкіэ а «мыщыхум» хуэгъэзауэ лъепкъым и блэкіамрэ пишы-уэркъхэм я псеукіамрэ усакіуэм къеуэтэж. Нэхъ иузышыуэклэ а псальъмакъыр езы пишы-уэркъхэм яхуэгъэзауэ къышцокыж. Къапштэмэ, Бемырзэм и тхэкіэм и щхъэхуэныгъещ и псальъэр сыйтым дежи зытетхыхым хуэгъэзауэ (зыхуэгъэзеныгъэу) зэрыштыр.

Пишы-уэркъхэр хаахуэт, я теплъэкі зэкіужт, я Іэпкъульэпкъыр жыру гъэжат (аращ «Уэркъым иккъ күэдьыркъым» псальъэжым и къежыапіери), я Іэшэ-фащэр зэпэлыдыжт, узэдат. Уэркъхэр я Йуэху зехъекіли, къэфекіекі цірышыуэхэт, уеблэмэ я шы лъэ макъ къудейкіли къаццыхурт. Нобекіли лъэпкъым къыхуэнац абыхэм я «Уэркъ къафэ» уардэри. Иджырэй зэманным хэпсэукі цыхухэм иригъапшэурэ Бемырзэм къеуэтэж абыхэм яла шыфэллыфэр, я хэл-щэн зэхуэмыдэхэр:

Фэ, нобэ къальхуа щІблэхэм нэхъей,
Фи щэнкIи фи ІепкълъепкъкIи фымыжьгъейт,
ФейдагъкIи щІэуэ къыхэвмых ныбжъэгъу,
Филахэр фымыщыжу пэшІэшІэгъу.
ГугъуехъкIи узкIи фэ фынэхь бэшэчт,
Ныбаблэу фыщымытми, фыІэчлъэчт,
Іэцэншэу мышц Iэлым зефпиштыфт,
Фи псалъэм фыхуэшыпкъэу фыштыфт.
Фымыфадафэт, фымыхъэкIэпьчт,
Фи лыгъэм хуэдиз къабзэ фи гупыкIт,

Зэгуэрим къуагым фыкъыкъуэмымукIт,
Іэцэншэ цыхур, гуІэу, фымынукIт,
Бий пащхъэм гъашц ѦышыщІэмымльэжут,
ФауІэми фаукIими фымыщэжут.
Ижь лъандэрэ фхуэхъуауэ фэ хъэл-щэн,
Щымышт хъэшІэм щхъэкIэ фымыщІэн...

Апхуэдиз лыгъэрэ хахуагъэрэ зыхэлъхэр бзылъхугъэм и гуакIуагым къыштигъэхапи къэхъурт, абы щигъуэми зэ епльыгъуэкIэ яхуумыгъэфэшэн гуапагърэ щабагърэ къалъыкъуэкIырт. Абыхэм пицIэ зыхуашI адыгэ пищащэхэри езыхэм яхуэфэшэжт: «Лым пицIэ хуашIыфти я пицIэри ящIэжт, / Я тепльэкIи акъылкIи нэгъесат, / Гунэсхэм, ІэнІэсхэм, гъесат. / ЕмыкIури екIури фIыиуэ зэхащIыкIт / ИкIи, къыхуашIу зыльэгъуам гүшыкI, / Я щэнкIэ мыйбозылъхугъе утIыищат, / НэмүкIытагъэр я лъым хэмэтишат».

Ауэ, езы Бемырзэми зэрыжишэу, «и мардэм фIэкIмэ, псори щхъубх мэхъуж»: «Цыху гъаблэм ихьми, хүцхъуэу иIэр шхыниш, / АрицхъэкIэ ар ихих щIакхъуэм ѢцгъэкIамэ, / И мардэм фIэкIуу, къыІэцIыхъэр – гыниш, / Къэуат узыниш Ѣлъыгъар ѢцкIауэ». «ЩхъэзыфIэфIыгъэрш» пицы-уэркъхэми абы ядигъуар. УсакIуэм къызэрилъытэмкIэ, лъэпкъыр зылIи быну зэрыэзкъуэмымувэфырш адыгэм лэшцIыгъуэ бжыгъэкIэрэ къыдекIуэка и хабзэ дахэхэмрэ бзэ къулеймрэ, хъэл-щэн зэпIэзэртымрэ тепльэ гуакIуэмрэ мацуэ къэскIэ зэрекIакIуэм щхъэусыгъуэ нэхъышхъэ хуэхъури. АрацI адыгэр зэрышытамрэ зэрыхъуамрэ ѢзызрагъапщэкIэ мыйпхуэдэ епльыкIэ щыІэныр, упшIэ жэуапыншэхэр къэувиныр къызыхэкIри:

Адыгэр мы зэманным зэрыхъуар
Къашохъури апхуэдизкIэ Іуэху телъыдже,
Зыгуэрхэм ягъэшІагъуя: «Мы тэлэгъуар
Я Ѣблэу пIэрэ я адэжхэм лыкIэ?»

Нэгтүүэшл и зы усэм Бемырзэм шыжеяэ нобэклэ уэркь хабзэр зэрызэрамыхъэжым гъэцлэгтүүенагь зэрыхэмийн, сугу жылээмэ зезыхъар шыщымылжжэлэ, абы зэрихъа хабзэхэмий, Иуэхуфхэмий, уеблэмэ шыгын, хэвшшихэмий гъашцэ ялжжэйм. Араш «уэркыгтэ», «уэркь хабзэ» псальхээри кийв пэтми ди бзэм хэклижыныр кызыиххэклир.

И гъэпсыклэли, образ къэгтэшлыклэли, сюжеткли, щэлль гупсысэкли поэмэ жанрым нэхь йозагтэ Бемырзэ Мухъедин и адэ Хээмид и фэепльу иуса «*Поэмэ нэцхтэйр*» (1987–1991). Тхыгтэм лъабжье хуэхуяар Бемырзэ Хээмид и гъашцэ тутгурц. Усаклуэм и акыл кыыхуигтэлэсэргэйм гутгүеих-бэлыхх псори зым и натэй, адрайм и гъашцэр форэ тхүкклэ зэхэштияа кынштигтэшти: «Си адэ, псори къилхукъэ шылхэ-анэм, / Щхэ хэтклэ анэу, хэтклэ ар нэпэлэс?..», – щлоупшцэр ар. Ауэ гъашцэм и хабзэхэр ткитти, уппшцэр жэуапыншэу хьеум кыхонэ.

Поэмэр гъэцлэгтүүену ухуаш: Йыхъэ къэскэлэ усаклуэм куэд щлааэ дунейм ехыжа цыхухэм – и адэм, и анэшхуэ Бацу (и адэм и анэр), и адэ кууэш нэхтыжье Іюб сымэ – зэрызахуигтээ монологхэмийн кьеуэтэж абыхэм я гъашцэр, апхуэдэ шыкклэли и адэ Хээмид кыгтэшца пальэ машцэм (ильэс 28) и сурэт наауэ тхылъеджэм и пашхэ кърельхъэж.

Поэмэм и Йыхъэ къэскэлэ, и зы сатырми хэуухуэнаш усаклуэр зи тепльэ къудейри кыхуэмийгубзыгтыж и адэм зэрыхуээшшир, зэрыхуэныкъуэр. Тхыгтэм и сюжетэм кынштигтэштижимийн, Бемырзэх Июбрэ Хээмидрэ я анэ Бацу пасэу дунейм ехыжри, цыклю дыдэу къэна сабийтийм гъашцэм и щынагь-дыджагтыр ягтэунэхуну къаходэхуаш. Абыхэм я балигь гъашцери куэдклэ нэхь гутгүужу къаходшцэлэл: Июб зауэм хэклуэдаш, фэбжь хихауэ (и И лъэныкъуэр улгэгтэу) зауэм къиклыжа Хээмиди мэзым пхъашэ кийуаэ и шыр зэшцэувынкыри псы щынэм лъапшцэу хэтын хуей хуаш, и тэмакыр шиубыдыкыри куэд кыгтэшцэжакым.

«Поэмэ нэцхтэйм» нэсу щызэфлэгтэувац Хээмид и образыр. Зауэм къиклыжа и анэнэпэлсэм кынштигтэштижимийн («Зы бийм уи адэжь хэкур шынхтуумэхуклэ, / Адрайм уи адэжь унэр нийтийнбадат»), абы пэшилти хьу унэ цыклю иухуэри и щхэгтүсэ Лейлэрэ и щалитынрэ и гүсэу щыншэун щадзат. Хээмид пощтим щылажьэти, зи пенсир зытрах жыкклэфэхэм я ахьшэ тээклур жэшүу яхуихыжырт. Ар зыхэпсэукла зауэ нэужь зэманным и гутгүеих-бэлыххэмий я гутгүу ешцэлж усаклуэм:

Пшэддэжыж къэсихуклэ шуухэр хьэгтэбанэу,
Урам къэмынушахэм дыхээ-дэклэ,

Сабий бынунэ жейхэм яхэбанэу
ГубгъуакIуэ фызхэр хууэнкIэ къагъэтэджт.
<...>

...ИтIани яфIыцIэшIэу я лъэнкIапIэр,
КъахэмьукIыу гуфIэ е дыхъэшх,
Жэцьыбгым ахэр къизэхыжа джабэм
Сабийхэр я пцэм дэсу кIэрыхъэжт.

А земан хъэльэм гуашIэрыгсэу цIыхубэр пхъашэ мэzym
кIуауэ мылищэ щыхетаи, губгъуэм щитай, кIэртIоф ныкьюэф
къышщацьпаи, амулъыхъуэу тхъэрыкъуэфхэр щызэлащIай,
унэм къышIэна хъэкъуущыкъу зытIущыр зэшIакъуэу къэзакъ
жылагъуэхэм ящэну щахьай, зы нартыхуущьэм щхъэкIэ
щагъэтIысай къэхъуаш, ахэр псори гъуджэм хуэдэу Бемырзэм и
поэмэми къытощыж. Псом япIекIи укIыгэж, тобэ къихъыж хуэдэ,
усакIуэм жеIэ: «...Къысщыхъуу ноби сиплээ фэ фи нэгу / Мылахэм –
фи щхъэм, мылсэужхэм – фи исэм, / Сэ щхъицэ хузошIыж...».

Зи гутгу тццы тхыгъэм IупшIу щызэфIэгъеуваш єзы
Бемырзэм и анэшхуэ, тхыгъэм и лъыхъуж нэхъищхэ Хъэмид
и анэ Бацу и образыр. Мыбы и цЭм усакIуэм «тхъэмьщкIэ»
псалъэр щыпигъеувэми щхъэусыгъуэ иIещ. Бацу гъашIэ машIэт
къигъещIар, щIалитI къышIэнри, илъэс 25 нэхь мыхъуауэ, дунейм
ехыжат. Адыгэ бзыльхугъэм и хъэл-щэн нэхъыфI дыдэхэри, и
теплъэ гуакIуэри, и Iущыгъэри мызы образын къыцьизэшIэкъуауэ,
абы щыгъуэми егъэлеинигъэрэ фIещ щыгъуйрэ хэммыльу,
къыцьигъэлъэгъуаш поэмэм:

Бацу тхъэмьщкIэ... Ноби уи хъыбарыр
УзыщIэу щытыгъахэм къызжайэж,
Урещхът уэ цIыхуфIагъкIэ бегъымбарым,
Уи ИитIри ИэпIэсэ мыувыIэжт.
Щыгъын зыхуэбдым къышIэцьыжырт и фэр,
Зи нэшхъ зэхэлъыр гуфIэу бобгъэдэкIыжт,
Уи пшынэм къикI макъамэм зэ кърифэм
Хуэхъужырт щымыгъуущэ гукъэкIыж.
Адыгэ фащэр зи ИэрыкI си лъэпкъым
Абы и щапхъэр пфIещIу птриха,
Къыу хужь щIыкIафIэу дахэт уи Иэпкълъэпкъыр,
Уи нэгур угъурлыфэ зэIухат.
Уи щхъэц дыщафэр хуиту бутIыпщамэ,
Псыкъельэу лъэкIырт уи пкъыр щIихъумэн,
Уи нитI къышIэплъым набдэхэм я дамэм
Я нэхь гу мылми зыхищIынт къурмэн.

АдэкІэ тхыгъэм къыхохъэ усакIуэм и адэ къуеш нэхъыжь Іюб и образыр. Абы, и шынэхъыщІэ Хъемиди хуэдэу, игъеунэхуат анэнэпIэсым и гущІэгъуншагыр. Іюб щІалэ фызкъемышэу зауэм кIуэри къигъэзажакъым. «Насыпыншэм махьшэм тесми хъэ къодзакъэ» жыхуаIэр абы и гъашІэм къыхуагупсысами ярэйт.

Бемырзэ Мухъедин и анэм и образри бзылхугъэ щыпкъэм и нагыщэу поэмэм къыхощыж. И ныбжькІэ ар илъэс тIoщI иримыкъуами, и псальхэм актылрэ Іущигъэрэ хэлтэ, уз мыхъужынным иубыда и щхъэгүсэм и гур фы хуишI зэпьитт: «Дунейм тетыжу щытмэ зы захуагъэ, / ГущІэгъу Алыхым нобэ къитхуищIыни, / Армыхъумэ, дигу уктэкІмэ, дызэхуэгъу, / Ди насыт закъуэр ущIихъэнкъым щIым». Ауэ нэхъ Iеир къацыхуихми, къышІэна щІалитIыр гъэтугээ пэж тезыгъэувэу, псэухукІэ дунейм ехыжа щхъэгүсэм и ишIэр зыЫгъа бзылхугъэ къязэзынэка Хъемид куэдкІэ нэхъ насыпыфIэт, илъэсищэ гъашІэ купщикIэншэ къязыгъэшIахэм ельытауэ.

«Поэмэ нэшхъейм» ушрохъэлIэ гукъэкIыж ІэфIхэми. Мухъедин псэухукІэ щыгъутижакъым и шынэхъыщІэмрэ езымрэ я адэм иужьрейу къахуищIыжа ІеплIэм и хуабагь-гуапагыр, уз бзаджэм хуиту имыгъэбауэ пэтми, лыгъеу иIэр зыхилхъэурэ и щІалэ цыкIухэм гъэфIэгъыцIэ зэхуэмыдэхэр къазэрыфищар... АршхъэкІэ ажалыр гущІэгъуншэт: «Сабийрэ пёт и лъэIур зыгъещIехъум, / Уи гуIэ макъыр сыйткІэ зэхихынт», – жеIэ усакIуэм. Зеиншэ хъуа сабийм дуней псор къыхуэшыгъуэ фIэнцIырт, уеблэмэ зэгуэр Хъемид щыгуфIыкIыпэу иухуа унэ пэш цыкIуитIри зэуэ фэншэ хъуат:

Уи пэш цыкIуитI, къыпцихъуу паштыхъ унэ,
Ди анэр зэ угутфIэу зыщIэпшар,
Зы жэц-зы махуэм тэпсиха емынэм
КъыпфIэнцIырт фызыжк къахаэу игъеша.
БжыххъэкІэ уэгурти, къыпхуэшыгъуэм ешхуу,
ПшагуэбэкІэ уфауэ нэху къеклат.
КъыпфIэнцIу гуаум игъэтхъуауэ я щхъэр,
ЯтIэхуу сыйхъур жыгхэм ятеклат.

«Поэмэ нэшхъейм» зы Іуэхугъуэ гъэшIэгъуэн къыхощыж. Тхыгъэм и лыхъужь нэхъыщхъэ Хъемид дунейм ехыжа нэужь, абы зэгуэрым хъэпширу къихху ишIар я къуажэкхъэм кIуэри, абы и кхъашхъэм телту и псэр хэклат...

Бемырзэм и «Поэмэ нэшхъейр» бзэ шэрыгуэкІэ тхащ. УсакIуэбзэм и къулеягыр нэхъри щIагъэхуабжъэ абы къышыгъэсэбэпа адыгэ псальхъэмрэ философие гупсысэ куукIэ гъэнцIа жыIэгъуэхэмрэ:

«Шхъэр исэуэ щытмэ, пылэ ар щымышІэ...», «Алацэ пэтрэ йошири, мэувыІэ», «ЗэрыкІуэм исынэр исыкІери ирокІуэр...», «Мэхъу дзахъэ сэри си гъехэм я мажъэр». «Поэмэ нэшхъейр» усакІуэм нэхъ къехъула тхыгъехэм ящышу къэлтыгапхъэш.

Іэдииху теухуауэ ІуэрыІуатэм къыхэшыж хъыбар цІэрыІуэрш лъабжъэ хуэхъуар Мухъэдин иужьреийуэ итха «Іэдииху» поэмэм. ІуэрыІуатэ тхыгъэм зэхъуэКыныгъэ хильхъакым Бемырзэм, ар усэу къызэриІуэтар къумыльытэмэ. Поэмэм гупсысэ нэхъышхъэу щІэлъыр пагагымрэ щхъэзыфІэфІыгъэмрэ зи нэр къышхъэрипхъуа цЫхур щыхупІэм зэрыхуэКІуэрш.

Псэбыдэ и теплъэм усакІуэм зуубгъуауэ и гутгу щИмышІым щхъэусыгъуэ Иэш: «Лым и уасэр Иэ шыфэлІыфэрш – / Лейш Псэбыдэ птхыну и сурэт». Абы къышхъэшыкІу, Іэдииху и дахагым поэмэм щЫпІэ щхъэхуэ щеубыд:

Бланэ кІуэКІэт, тхъэрыккууэху тЫсыкІэт,
ТхъэІууду пкы зэкүж Іэхульэхут,
Нэбжыц тлейхэм и нэ къыхэплъыкІхэм
УаупльэхукІэ уи гум зигъэпсэхут.
КъуанщІэ плъыфэ лэгъупыкъу цЫкІуитІу
И набдзитІыр ахэм къашхъэшытт,
Іущхъэ гъагъэм хуэдэт и ІупитІыр,
И щхъэц фыщІэр щІакІуэм и пэлъытт.

Поэмэм и бзэр къулейшц. Псэбыдэ и псэр щыхэкІа пщэдджыжыпэр усакІуэм художественнэ Іэзагь ин хэльу щІуэпсым и образ зэхуэмыдэхэмкІэ къегъэльгъауэ: «...Аүэ пщэдджыжь дыгъэр, имыхабзэу, / ШхъекІуэ шууэ щІым къенээзэхт, / Уэрэдныбэ бзухэр мыбзэрабзэт, / Бгыщхъэ жыгхэр жыы етам илхъехт». Тхыгъэм щІэль гупсысэ нэшхъейхэр щигъэхуабжъэу, щИгъэбыйдэжу поэмэм и кІэм деж усакІуэм къыхегъэхъэ Іэдииху и гыбзэр:

«Сыфыз мыгъуэт сэ, сыфыз тхъэмышІэт,
Лейуэ мы дунейм сыкытехат,
Схуэдэу насыпыншэ, сэр нэмышІкІэ,
ЗэикІ нарт лэгъунэ щІэмыха!..»

Псэбыдэ и хъэдэр Іэдииху къигъуэтыхри бгыщхъэм щыщІильхъэжаш, езыми къамэкІэ абдежым зыщиукІыжауэ щыташ. А бгыжь нэпкъхэр ноби зэшхъэгъусэхэм я фэеплъш, Іэдииху и чэцэнэри Бемырзэр зыщальхуа Али-Бэрдыхъуэ къуажэм къышхъэшытц.

«Лыгъэм и тхыдэ» поэмэм, и фІэшыгъэри щыхъэт зэрытехъуэши, лъабжъэ хуэхъуар адигэ лъэпкъым и тхыдэрш, ауэ

аркъудеймкіэ тхыгъэм и сюжетри щіэль гупсысө нәхтыщхъэри убзыха хъуркым: гъадәшыдәм кыышыщедзэри Бемырзэм мыбы кыхегъехъэ Мысырым и уэлиигъуэри, шумерхэм я зәманри, Спартак зәрыпалъари, Македонскэм и дзэм къәжэрхэм лъапсэрыхъир кызызэрыхуагъэкіуари... Абыхэм къатокіри, усакіуэр кыыхукіуэж и лъепкъ тхыдәм:

А псом я щәхури, тхыдә, кысхуэтіәші,
Уи пәжым псекіэ срігъәхьми гугъу,
Ди лъепкъир зәрыгушхуэ ди адәжъэм
Бләкіа я гъаштәм кысхуәшшіж я гугъу...

Адәкіэ поэмәм и лирикә лыхъужыр музейм щіэль хъепшыпхэм (бжы, мәлуху, таж, афә джанә, джатә) щеплькіэ, езыри ахэр щыңыла зәманым хохъәж... Абы и гупсысекіэ лъәхъенә зәхуәмыдәхәр щіепшытыкі, и нәгу кыыштохъе и Хәкум къизәрыгүеү щыта авархәр, монголхәр, Темир лъашә, кърым хъанхәр, къалмыкхәр, Индыл Іүфә къикі нәгъуейр... Апхуәдәуи, лирикә лыхъужым и нәм кыңуедзәж зәман-зәманкіэрә къәхъуаү тхыдә пычахуэ гуэрхәр: Лабә гыбызэр, Хъумпілей и гукъәкыжхәр, хыникішкыр, убләмә гъепшагъекі Мстислав Редадә зәриуқар...

«Лыгъэм и тхыдә» поэмәм зызыужы сюжет шәңға ишкым, образ гуэри кыхәңыркым, атіэ усакіуэм еzym кыбгъәдәкі монолог щыңкізу тхыдә къәхъугъәхәр хыбыру къеүэтәж. Тхыгъэр тхыдәмрә лъепкымрә я зыхуэтъәзәнныгъу гъепсац, усакіуэм и монологыр Шәрджесым хуэгъезау щиуху кыххәзу.

«Күеш лъагъуныгъе» тхыгъэр хыбыру ухуац, ар езы усакіуэми къегъельагъуэ. Мыр Іуэрышатәм кыхәңыж хыбырыжхәм пәгүнәгъущ, таурыхым и нәщәнә гуэрхәри хыболъагъуэ. Псалтьем папшіэ, гъәштәгъуенш и күәш нәхтыжыр ажалым къригъэлын щхъекі шынәхъыщіэр зыхуекіуэ Іэмалыр. Щакіуэ кіуаү кырыщхәм къемыхыжыфу къитетна шынәхъыжым егуоуэ нәхтыщіэм жеіә унэм кіуэжу и күәшым и щхъэгъусәм «Лыуэ дәпсәуну». Ар зәхәзыха шынәхъыжым мурад еші къарууэ ишір зыхильхъэу ажалым пәшітәниу, кырым къехыжу иль ишішкын папшіэ. Апхуәдәуи мәхъу: и іәбжъанә псори хеукіери и іитілым лъыпсыр кынышыжу ар кырым къохыж икіи и шынәхъыщіэм къамекіэ йопыцдж. Шынәхъыщіэм и ләнәгъэр усакіуэм художественнә образ щіещыгъуекіэ къегъельагъуэ: «Хоштіукіри хъәлъеү, / Күешкәм я нәхтыщіэр / Тохуэр щыгу мыйвалъэм / Уәздыгъеї жыгыщіеү». Тхыгъэмикіэм дәжипсәрхәкі шынәхъыщіэм зеумысыж пцыкіэ нәхъ мыхъуми и күәшшыр ажалым кызыззиргъеламкіэ:

ЖеIэр нэкIу лы защIэм
Нэпсыр нытежабзэү:
«Си къуэш закъуэ, солIэр
ГукIа сыпхуэкъабзэү.

Шы уи фIещ – сыкъэхъури,
[Шэху уэ пхузимыIЭ]
Сэ анIЭ мыхумэ
СцIакъым бзыльхугъэIЭ».

«Къуэш лъагууныгъэм» и сюжетыр кIэцIщ, къыхэц обrazхэри нэшIысауэ къыпхуэлъигтэнукъым: абыхэм я цIи, я Iуэхуи, я псэукIи дыщыгъуазэкъым, зэшитI зэрыхъум, шынэхъыжым щхъэгъусэ зэриIэм, зэрыщакIуэ Iэзэм фIэкIай усакIуэм къыджиIеркъым. ЗэшитIымрэ абыхэм ящышу нэхъыжым и щхъэгъусэмрэ я тепльэмрэ хъэл-щэнхэмрэ зыгъэнахуэ сатыр гуэрхэри тхыгъэм къыхоц, таурыхъым е нэгъуэшI IуэрыIуатэ тхыгъэхэм зэрыщыхабзэм хуэдэу егъэлеиныгъэр ебэкIыу. ЗэшитIым ятеухуауэ усакIуэм жеIэ:

ТlyурикI щIалэ есхэт,
TlyурикI щIалэ псыгъуэт,
TlyурикI шэрыуагъкIэ
ЯщIэт зэрыпсыхъуэу.

Бгъэ лъэтам и нитIым
Зэшхэр зэдеуамэ,
Техуэт зыр сэмэгум,
Ижым – етIуанэр.

Шынэхъыжым и щхъэгъусэм теухуауэ:

Хэт емыпсэльами
Ар къурш псынэу бзафIэт,
Къэзыльхуя я анэу
ЩIалэхэр игъафIэт.

«Къуэш лъагууныгъэ» хыббар-поэмэр зэрыщыту стопаишү зэхэт ямбкIэ тхащ. УсакIуэм тхыгъэм куэдрэ къышегъэсэбэп бзэм и Iэмал зэмийгэужыгъуэхэр. Псалъэм папицIэ, художествениэ Iэзагышихуэ хэлльу гъэпсац мы сатырхэр: «Къурш мэзывлээ щхъэхухэм...»; «ЖэцкIэ щIыIещ къуршихэр, / Пшагъүэ гуэрэн Iувхэм, / Тафэм ит мэл хъушиэу, / Бгыщхъэхэр щIауфэр»; «Жэцыр кIыфIици, уи нэм / КъыицIэбэр плъагъукъым, / Адэ жыжьеу уафэм / Щыдияиц Шыхулъагъуэр»; «Уэздыгъеихэр хуему / Щыгуум Ѣолущацэр, / Бжейхэм закъуэтIакъуэу / Къялэпохур пицIашэр». Тхыгъэм ушрохъэлIэ мифологием пэгъунэгъуу зы егъэпшэнэгъэ гъэцIэгъуэним: «Аүэ

щакIуэ щIалэм / Зэригъэлсу шабзэр, / МэкIуэдыхыр ажэр / Жыным хүэдэ къабзэу». Апхуэдэуи, тхыгъэм ИækIуэлъакIуэу хэухуэнаш адигэ псаляръэхэмрэ жылгыуэхэмрэ: «ДауикI, жалэгъакъым / Лейэ ди адэжъхэм: / «Къамэ дзитI зыIутрэ / ЗэкъуэшишI зэдэшIрэ» (егъапицэ: «ЗэкъуэшишIрэ дзитI зыIутрэ» псаляръэхым). Абыхэм «Къуэш лъагууныгъэр» ИуэрыIуатэ тхыгъэхэм нэххри пэгъунэгъу яшI, усакIуэм Иурыль бзэ къулейми и щыхъету мэув.

* * *

И ИэдакъэшIækIхэри щыхъэт зэрытхъуэщи, Бемырзэ Мухъедин псеухукIэ хуэпэжащ икIи хуэусащ къизыхэкIа лъэпкъым. ИгъашIэ исокIэ ар щIэхъуэпсащ адигэр зылI и быну зэкъуэувэжу и жэнэт щIынальэм лъабжъэ бидэ щицIыжыным, лъапсэ дахэ щиухуэжыным, къуэпсыбэ щидзыжыным. Езыри и гуашIэ къизерихукIэ телэжъяаш а къалэн мытыншхэр гъэзэшIа хъуным, ауэ хунесаау пIэрэ усакIуэ гумызагъэр и лъэпкъымрэ псэм пишI и хэкумрэ яхуйIета уэрэдьр нижIыэсни?.. И усэхэм языхэzym абы щитхыгъат:

Си гъашIэ, куэдщ уэ къисхуэпшIар,
Къыптенэжакъым сэркIэ щIыхуэ.
Сыхуейт иджы зы слъэкIыжын –
СыхущIыхъэн, къэмису жыгъэр,
Гухэль уэрэду пхуэстхъяжын
Үэр щхъэкIэ мы си гушIэм щыхъэр.

(«Ей, гъашIэ – нэху пытхъахуэ тIækIу»)

Бемырзэ Мухъедин итхащ апхуэдэ уэрэд, усэ куэд, гъашIэми, хэкуми, лъэпкъыми, анэми, бынми яхуйIэ лъагууныгъэ мыухыр къыхэнцу, ауэ зы усакIуи щIыIеу къышIækIынукъым иусамкIэ зигъэншIу тIысыжаяуэ, и ИэдакъэшIækIхэм арэзы тэхъуэжауэ. Дауэ мыхъуами, дэтхэнэ усакIуэм и дежкIи нэхъищхъэр и усэхэр бэм ягу дыхъэнирц, лъэпкъым хуэщхъэпнэирц, иришэжъа уэрэдьр псэкIэ зыхэзышIэн, ар къэзыпхъуатэу пызыщэн щIэблэ къышIækхуэнырц. Абы и лъэныкъуэкIэ Мухъедин Тхъэр къыхуэупсаау къэплигтэ хъунущ: Иэужь дахэ къизэрызэринекIам нэмыщ, абы къышIækхуащ зэгуэр иришэжъауэ щигта уэрэдым, еzym и макъым къизэрышхъэнцикI щIагъуэ щимыIеу, абы щиггуэми и гупсысэкIэрэ и хъэтIрэ иIэжу, пызыщэн щIэблэ – зи туту тIыр Мухъедин и щIалэ Зурабщ. И лаакуэми и Иещагъэми пызыщэн бын къыщыщIækхуэм, Мухъедин, «Уэгум ит вагъуэр къехуэхкъым тIэуней» усэми зэрышыжиIеу, Ухыгъэми ажалми ятекIуэн лъэкIат:

Аүэ итIани сэ уэ [гъашIэ. – Хъ.Л.] сыптекIуаш,
Си гур щыхъужым дей щым,
АдкIэ пашэну сэ гъуэту схуэмымIуар
Бын къытызонэри щым.

(«Уэгум ит вагъуэр къехуэхкъым тIэуней...»)

Бемырзэхэ Зураб иджыри ныбжышиЭ дыдэу тхэн щИдзащ, адыгэбзэки урысыбзэки матхэ. И адэм ейми хуэдэу, Зураб и усыгъэм щытепшэр лъэпкъ гупсысэрщ, адыгэм и тхыдэ гуузырщ, гъашIэм и «дэкIыгъу» задэхэрщ, земан зэлумыбзым кърит гухэшIырщ. Апхуэдэ зы къэхъугъещ, дауикI, адыгэм щыжиIэгъар «Лэужыр бжыблкIэ мауэ». А гупсысэ дыдэрщ щЭлльир езы Мухъедин и IэдакъешIэкI сатырхэми: «Макъ зиIэм ецIыр джэриэджэж, / Пкыы зиIэм едзыр ныбжь...».

«Лъэпкъ щыхъым зи псэр шэпэууд» хуэзыща усакIуэ, егъэджакIуэ Бемырзэ Мухъедин и цIэр адыгэм и тхыдэми, щэнхабзэми, литературэми уахътыншэ щыхъуаш, нэхъышхъеращи – езыр зэрышIэхъуэпсауэ, цIыхубэм фыкIэ, дахагъекIэ, къабзагъекIэ ягу къинащ:

Сэ куэд сыхуейкъым: зы сабий нэхъ мыхъуми,
Хъэшыкъ анэбзэм хуишIыжынырщ стхам,
Е си лъэпкъ машIэу си гур зыхуэмыйгъуэм
КыIэтижынырщ уи зы дэхуэха.
ИкIи зэгуэрым и кIэм нэса щагъэу
Сигу мафIэр, си лъэпкъ машIэ, хъужмэ дий,
ЖыпIэнэрыщ: «Си цIэр щIэлльи и гушлагъым
Теташ дунейм Бемырзэ Мухъедин».

(«Си лъэпкъым»)

Къят щырышу дэшIея унэхэри, мылькури, щыхъри щай и уасэтэкъым, а усакIуэм, егъэджакIуэм, адыгэлI щэджащэм и усэ сатырхэр зытет синим – Урыс-Кавказ зауэм хэкIуэдахэм я фэепль 1989 гъэм Али-Бэрдыкъуэ къуажэм и Iуашхъэм трагъэувам – елъытауэ. Апхуэдэ фэепль гъэувиныр зи жэрдэмэир а къуажэм щыщ ухуакIуэ, къизыхэкла лъэпкъым хуэпэж, гуузлыуз хузиIэ Хутэ Михаилт. Къэрал къулыкъу езыхъэкIхэм а Iуэхугъуэр яфIэмымкъабылами, хъэлэбэлыхъ гуэрхэр къыхэкIами, Хутэ Михаил Бемырзэм и псальхэр къизыхиIущIыкла мывэ синим Али-Бэрдыкъуэ щыIэ Iуашхъэм трагъэувауэ щытащ. Апхуэдэ щыкIэкIэ, а Iуэху щхъэпэр зи жэрдэмхэми, псом хуэмыдэжу, зи псальх щыпкъэхэр мывэ синим къыххэIущIыкла Бемырзэ Мухъедини я цIэр тхыдэм къыххэнащ, урыс усакIуэшхуэ А. Пушкиним зэрыжиIауи («Я памятник себе воздвиг

нерукотворный»), фэепль мыкIуэдыжын зыхуагъэувыжащ. Жыбыгъеми хуэмымпхъэхыжын, уэшх-уэсми яхуэмымъэсыжын, дыгъэ жъэражъеми фае хуэмымъыжын псальэхэш зи гутъу тицы сыным тетыр:

Лъэпкъ щыхым зи псэр шэпэIудз хуэзышIу,
ЯукIыхункIэ бийм хуимыкIуэтахэм,
Хъэжрэту мыжурьшэм ирихужьэу,
ИстамбылакIуэ гъуэгум текIуэдахэм
Щана псэ нэхухэм я фэепльщ мы сынири,
Адыгэ, зэтевыIи, хуэгумэшI...

(«Урыс-Кавказ зауэм хэкIуэда адигэхэм»)

Лъэпкъыпсэ зыт, лъэпкъылькIэ псыхъа, псэм ехуэбылIэ мы псальэхэр зигу къыдэкla усакIуэр зэрыуахътыншэр шэч зыхэмымъыжщ. Бемырзэ Мухъедин и цЭр ноби адигэу дунейм тетым ялурылъщ, и усэхэр дзапэ уэрэду зэпадзыжу цыхубэм хэлъщ. А уэрэдир зэрыкIэншэр тхъэгурьмагъуэм хуэдэу зэманым гурыгъуазэкIэ пхырыплъыфа усакIуэпсэм, дауикI, зыхишщат, мыпхуэдэ сатырхэр щиусым:

Уэ яжъэ ухъужами – псэущ уи усэр,
Улами – уи уэрэдир зэрыпсэущ.
Ар щэхуу жеIэр уафэм къехуэх уэсым,
Акъужым щызэблех адигэшI псом...

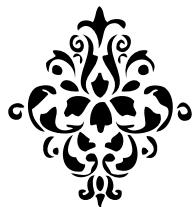
(«Уэрэдир лЭкъым, жыгъэм игъэшикъым...»)

УсакIуэм и ныбжъэгъуфIу щыта Шэпар Мухъэмэд къызэриIуэтэжымкIэ, «гу бампIэ зиIэм щхъэшихыныр, лъэпкъыр щIэукIытэн имышIэнныр, хэкумрэ адигэбзэмрэ хъумэнныр – араш Мухъедин и усэхэм щIэлъя гупсысэр. «Псалъэр бгъэувмэ, выщи, бгъэтIысмэ – цIэш», – жилащ адигээм. Абы и псальэри игъэувыфащ, и усэри куэдым фыуэ езыгъэлъагъун псэрэ къарурэ хэлъу къышIЭкIаш».

Журналист Къардэн Аслъэн игъэхъэзыр нэтынхэм языхээзим Нало Заур щыжишат: «Бемырзэ Мухъедин мыгъуэр си гум къышшетхыыр... Абыре сэрэ дызэхуэмэзыу цЭшIЭкIаш ар...». АршхэкIэ, зи щхъэр тIэшIЭкIу зи IуэхуфIхэр къытхуэна Бемырзэ Мухъедин хуэдэ адигэлI щыпкъэт, дауи, Къэзанокъуэ Жэбагы «цым лай псэүи щIэлъщ» щыжишIэгъяр. А усакIуэ ахырзэманым и цЭри, и Іэужьри, и лъэужь дахэри ноби адигэр ирилагэу, иригушхуэу лъэпкым къыдогъуэгурькIуэ.

ХЬЭВЖОКЬУЭ Людмила,
филологие щIэныгъэхэм я кандидат

УСЛУГИ

СИ ЛЬЭПКЪИМ

Тхъэ лъапIэр си щыхъетц, щыхъетц ныбжъэгъухэр,
Цыху фIуэ сыкъэзыщIэхэр щыхъетц:
Си лъепкъ, сэ зэикI уи нэмис згъещIэхъуу,
Цыху Iейуэ сыщытакъым зы сыхъэт.
Кыщызапэс къэхъуами схуэмифащэ,
Захуэзгъэгусэ мыхъумэ ар зыщIам,
ХуэстIыну сыпильякъым зэикI машэ,
Я хъэкъ си гугъэу ахэр IузгъэшIэн.
Е бампIэм си гур зэгууду щыхъукIэ,
Сащысхти «ЩIэгъэкъуэн» абы хуэхъуам,
Си гъашIэ мыкIуэмтэм щхъэ сыщыгъуэу,
ТхылъымпIэм еслутылIарт сигу дэгъуар*.
Си гъашIэр схьами сэ жыIэзыфIэшу,
Зыгуэрхэм жаIэр хъууэ сэ си фIэш,
Нэжэс щэн-хъэлыр гъашIэ хабзэ сфишIу,
Къэхъуакъым цыхум сэ дыгъужь щыфIэсп.
Си нитIыр къышцихъуауэ щхъэхуещагъэм,
Зы цыхуи сэ и мыльку фIэзмыубыда,
Е щэхуу КIэлъызесхъэу хъуагъэшагъэ,
Зыгуэрми и лъэр сэ щIэзмыуда.
Сэ куэд сыхуейкъым: зы сабий нэхъ мыхъуми
Хъэшыкъ анэбзэм хуищIыжнырщ стхам,
Е си лъепкъ машIэу си гур зыхуэмгъуэм
КъиIэтыжнырщ уи зы дэхуэха.
ИкIи зэгуэрим и КIэм нэса щагъэу
Сигу мафIэр, си лъепкъ машIэ, хъужмэ дий
ЖыпIэнырщ: «Си цIэр щIэлъу и гущIагъым
Теташ дунейим Бемырзэ Мухъедин...».

* Сигу дэгъуар – сигу кьеуар, си жагъуэ хъуар.

УАДЫГЭНЫМ КЬИКҮР

Адыгэу нобэ ущытыныр гугъущ,
Адыгэу нобэ упсэуныр хъэлъэц.
Зэманыр жырри зыгъэщацэ гухъущ, –
Абы екъутэр цыхум и щэн-хъэллыр.
Абы пэлъэцкым лъэпкым и къарур.
Игъашцэклэ хабзэфI зэрихъэгъахэр,
Зэхекутгэжри ди зэман ерум,
Хуэнщэй пэлъытэу яхепхъэжыр гъэхэм.
Адыгэ цыхури мэхъу күэ пэтми жыгьеи.
Хъанцэгу и къуршрэ и тенджизу псынэр,
ЩхъэхуэфI гухэлтым ар иронэцхъей,
Лъэпкыкүэд зерыхъур имыльагъуу и нэм.
Ди щэблэр едэйүэжкым къэзыльхуам,
Еплыжкым ди цыхубзхэр я нэмисым,
Фадафэм и пышлийпI зерыхуам
Ди щалэхэр ехылж, игъэ нэмису.
Цыхълыгъэр күэдым къызэрапщыр мылькущ
Цыху уасэр къызэрабжыр и лэжкапIэрш,
Ииманыншагъэр ямыщыж емыкIу,
Нэмьплти хуамыщыж зимыIэм напэ.
Ешцыфыр япэ къэсым хэутэн,
Лъэпкыбзэу ильэс минхэм я уэсятыр,
Пльэмыйыу бгъэшынэн е бгъэукIытэн.
Адыгэ щыхыр пфIыхаутэ ятIэм.
Апхуэдэу щыхуки, лъэпкъ ягъэгудам
Дэшцыну зи гум къэкIыр зеризыххэт,
Хэт илъэс куахэм игуираудаш,
Хэт и щхъэр лъэпкъ гукъеу э хэмьгиххэ.
Адыгэу нобэ ущытыныр гугъущ,
Ауэ сый щыгъуэт щыщытар ар тыншу,
Къевгъуэтит тхыдэм зэ щищыж ди гугъу,
Ди гъащцэр тхъяуэ дэ къэзэуатыншэу!
Щальхуати, и мыгъуагъэу, жэнэт хэку,
Яхуэхуури бийхэм ар хээ зерышхыпIэ,
Нэшцэбжье куэдхэр щагъэкIаш и нэгу,
Ди лъэпкъ бэшечу, лыхуужыгъэр зи бэм.
И тхыдэ къыхуу къызэринэклам,
Ар куэдрэ ихуэгъацц исэ зэпыулхъэпIэ,
Имыгъуэтыхуу, уеблемэ, щэлхъэпIэ,
И быну хамэ Iещэм къиукIар.
Къехуацц монголхэм ар щапэццIета,
Зы фэбжье кърахмэ, щашцэу ярихыжу,

Гүлэжу Лабэ Йуфэ щынуга,
Сабийхэр псыхъэлъахуэу къыхихыжу.
АрщхъэкІэ, хуэмымзами сыйт махуей,
Абы игъэпудакъым зыкІи и щхъэр,
И Хэкур къигъэнэн щыхъуами хуей,
Яхуэувакъым ар лъэгуажъэмъщхъэу.
Адыгэу нобэ ушытыныр гутгъущ,
Адыгэу нобэ упсэуным къикЫир,
Ди тхыдэ гуауэу фхуэсщыжам зи гутгъу,
И напэ къэс унэджысынырщ и кІэм.
Ирехъу гуфІэгъуэ е гухэшІ ирехъу,
Абы ухуштынырщ ухуэфащэу,
Уи напэм ену уи гур хурырегъу,
Уи махуэ къэсихун цыхугъэ бащэу.
Уадыгэныр мыгурыфІ гурей,
Зи уэлиигъуэм фІэфІмэ – ульэнкъыпсэу,
Адыгэу хъуам траляхъэмэ тезир,
Іэццыб пищыжыну уи анэдэлхубзэр.
Шурылыу зы бзэ, узэдису зыщІ,
Хъэлэлу къышыптепсэкІэ зы дыгъэ,
Адыгэу упсэуным къикЫир зыщ –
Уадыгэну къыпкъуэкЫнырщ лыгъэ.

* * *

Щылэжкъым япэрей адигэ лыжъхэр,
Лъэпкъ хабзэм и уэчылу щытыгъахэр,
Зэманым и ней-нэфІхэм хуэмымлышцІэу,
Сыйт щыгъуи зи щхъэр уардэу зытыгъахэр.
Бжыхъэпэ губгъуэу бейт абыхэм я бзэр,
Къуршищхъэ уэсу яэт напэ хужь.
Ихъамэ лыгъещІапІэм, ямыхабзэт
Иувэу нэгъуэшІ гуэрэхэм яужь.
Зыгуэрим псальэе быдэ иратамэ,
Халъхъэнуми я гъащІэр емыпцижт.
Я щапхъэкІэ щІблэшІэм хуэхъурт дамэ,
Я псальэкІэ къэрабгъэр лы ящыжт.
Гушылэу щытмэ, ящІэт гушылэкІэ,
ТкИин хуей щыхъуми, яхулъэкІт ткИин,
Ауэ зи машцІэм кърагъэкІыу Іэджэ,
Щылэншэу замыщынт е мыкИинт.
Хъер хъумэ ахэр хъуахъуэхэм я пашэт.
Я пашэт дэхуэхари зигу къекІам,

Гъэгъахэм малъхъэдису бжъэр зэрашэу,
Сабийрэ пэт абыхэм япщЭкIат.
Сабийм щымыIэ нэхъ тхвэгурымагъуэ,
ЩымыIэ ахэр зимыпсэгъу цыхуфI,
Ягу къабзэ цыхуухэм зыхуашынур лъагъуэ
Абыхэм гурышхъуэншэу къацыхуф.
Къацыхур хъэлэлагъу дальэгъумакIэ,
ИыхълагъкIэ зэrimыщIамкIэ ней-нэфI,
Еар адыгэ ныкъуэ урыс къуагуэу
ЗэrimыщIамкIэ и блэкIам гунэф.
АрщхэкIэ щымыIэж апхуэдэ лъижъхэр,
Я гъуэгум пызыщэнни щымыIэж,
Иджы адыгэр нэскIэ ильэс блыщIхэм
Лъепкь гъуазэ хъун муради имыIэж.
ГъэнцIагъэмрэ къарумрэ я лъэгущыху
Лъехъэнэ гущIэгъуншэ екIуэклам
Лъепкь хабзэхэм хиутэри я щыхыир,
Лъепкь гъуазэхэр ди гъашIэм хигъеклаш...

УКЫТЭ

Цыхур зыгъэлъагэ укытагъэ,
ГъашIэр зыгъэдахэ цыху кIухъэн*,
Уэ ущымыIатэмэ, зы дагъи
Зы къеуати щым къыщIэмыхъэнт.
Уэ къыппэмынамэ**, щхъэхуещагъэм
Мы дунейр лъэнтхъуийуэ зэщIиштэнт.
Нэжэсыгъэр зыхуэхъуам IашIагъэ
Псэ зыптыр ятIэм хаутэнт.
Уэрщ зи фыщIэр цыхур мыкIуэдыжу
Ильэс минхэм къазэрыхъикIар,
И акъылми, и щхъэми хуитыжу
Къынэсын ди деж зэрыльэкIар,
Уэрмырамэ, щэн щыкIафэ къабзэ,
ГъашIэм гукъыдэж хузимыIэнт,
Напэншагъэр мы дунейм щыхабзэ
СфищIу си гур лъыпсым ириIэнт.
Напэр зыфIашIам мыкIуэмытагъэ
Ирелъитэ схэлъу сабий щэн,
Ауэ, сыпсэухукIэ, укытагъэ,
ЗыкIи схулъэкIынукъым усщэн,

* КIухъэн – нэмис, щыхъ.

** Уэ къыппэмынамэ – «уэр нэмымщIамэ», «уэр мыхъуамэ» жыхуйIаш.

Сыту жыпIэм, уэ узимыIэжмэ,
Къыссыхъунут сымыпсэу пэлъыт, –
Фым ущIэхбуэпсыныр бгъэувыIэжмэ,
Мы дунейми епщIэжыныр сыт?
Мис араць сышIихъыр сэ зэгуэпым
Сыхуэзамэ лыузыншэ цыху,
Джалэм и гущынур и зекуапIэу
Гъази къэувыИи зымыщIыху.
СльагъухункIэ соукIытэр ену
Цыхум къулыкъущIапIэ къратам
Иульхъэ щыхидзыныр и къалэну
КъыфIэшIыху, Иэбэурэ етам.
СоукIытэр слъагъумэ лы Iужажэ, –
Сыти ирырешI абы ущхъэгъу*, –
УнафэшIыр, къэзыжыхъыр бажэу,
ЗищIыхуаэ зэмыйльэу щIыхъэху.
Анэр къыпащIыкIым къурэ щхъэкIэм,
Адэри псэунукъым тЭуней, –
СроукIытэр, пимыльыту и щхъэм
Жы щыхыфIэзыдзэм мы дунейм.
СроукIытэр я нэмисыншагъэм
Адыгэ бзыльхугъэ ехъэжъам,
Лъэпкыыр хэзыутэ напэншагъэр
Я бэракъыу зыдезыхъэжъам.
Си тур бгъэдэмыхъэ пцыIуэпцишэм.
Бзэгу зезыхъэ цыху схуэмшигч,
СроукIытэр ныбжюу къыщIидзыжмэ,
АдыгэлI къызытезмыхъэр шеч.
Адыгагъэ, укIытагъэ, напэ,
МылькукIэ фльэкIым зыри вгъэунэн.
Ауэ нэкур зэрихъумэу напIэм
Фэ цыху щыхыыр фхузэфIокI фхъумэн.
Фадэр зыгъэфадэр халъхъэ къытэрш,
Цыху цыху зыщIыжыр и нэхъуейрш,
Цыху къэсыхукIэ хуейщ хэльын укIытэ,
Армырамэ, ар номин къудейш.

ПСЫХЭГЬЭ

Къыпхуэсхаш си гукъеуэр, Хыгуашэу.
Цыху гыы макьри, дыхъэшхри зыхуэш,
Си тэмакъыр зыхуз лы нэпс гуашIэм

* Ущхъэгъу – щхъэусыгъуэ.

И хъэтыркэ гульытэ къысхуэшц.
Пасэрейхэм, зы цыху псым итхъэлэм,
Я гур къутгэу, псыхэгъэ ящыжт –
Сэ сизыхъ лъэпкъ гукъеум и хъэлъэр
Лэшцыгъуищэки нэпс мыкъуэшцыжц.
Тэкли хэпльэжит тенджыз узитетцэм:
Абы и щээр дэрац зыгъэнцлар,
Хы толькъун кърихуэклири жы къепцэм
Дэ ди нэпсырц шынгъэ зыщлар.
Кхъухыжъ дашцэ, адигэр ярызу,
Щэтицыкыбу уз хым щыбгъэпцкыуар,
Е сабий дыгъэ-щыгъэу, цыхубзу,
Уз къахыхъэу абы Іашцэкыуар?!
Зэрыхэкуу щхъэштыту хъэдагъэр,
Уи толькъунхэм си лъэпкъыр Іуашац,
Адыгэшцым щыгтахэр и дагъэу
Истамбыл күэ гъуэгужым щишац.
Сэ блэклам сикъэльюгъри – мыхабзэ,
Зи гур изхэми сашцыр емыкыу,
Сыгуфынти – къэкыуэнным и лъапсэ
Хуэспыфыну си фэш схуримыкту.
Мес, хужьыбзэу пшхъэштыту (зи гъашцэр
Пшэшцэкыуам я псэ нэхухэрагъэнц),
Хы тхъэрыкъуэхэм сэ зыкъыздашцу
Я гыы макъкэ уи уэгур ягъэнц.
Зыбгъэнцламэ, Хыгуашцэ, ди нэпскэ,
Псэу къэнахэм ягу Тэклир гъетынш:
Зэшэлгэжи ди лъэпкъым и къуэпсхэр,
Ди насып щхъэриуар къыдэтыж.
Ар мыхъунумэ – сэри сайфыкъым
Си лъэпкъэгъу зыхуэпциахэм псы бэн,
Сыщыгъэпцкыу хы Фыцэ къепхуэклиым,
Къысхуэшцыж уи толькъунхэр теплэн...

УРЫС-КАВКАЗ ЗАУЭМ ХЭКИУЭДА АДЫГЭХЭМ

Ди шыпхъухэ, дядэ-анэхэ, ди къуэшхэ,
Щы фыцээр жэнэт пшцашэ зыхуэхъун,
Насыпир лъэпкъ къабзагъэки ягуэштэм,
Щымыэт хъэрхуэрэгъу фэ къыфхуэхъун.
Фи лыгъэки э фэ псоми фрапльапэт,
Фи хабзэки Кавказым фрищыхът,
Фи Хэкум къизышием зэ и лъапэ

Къыщыхъурт ильэгъуахэр жэнэт пшыхъ.
АрщхъэкІэ пшыр здэуэркь мы дунеижъу,
Здэмисэу хейхэр, мысэхэр здэхейм,
Лъыпсае зауэм къыфхукъуэури и жыыр,
ИщЦаш фи натIэу щыIэм я нэхъейр:
Иныкъуэр фикIуэдащ зэуапIэ губгъум,
Иныкъуэр гъеймрэ узымрэ фихъаш.
Абыхэм къацIэнар ищхъэрэ жыыбгъэм
Зэрыдунейуэ дышрикъухъаш.
Дэ дыпсэухукІэ дгъэлъепIэнущ фи цэр,
ФльэкIащи фи псэ къабзэхэр щIэфтгин
КъарукІэ къивэбэкI хамэдээ фыщIэм
Лъэпкь щыхъыр имышынным лъэгүщIэтын.

* * *

Лъэпкь щыхъым зи псэр шэпэIудз хуэзыщу,
ЯукIыхункІэ бийм хуимыкIуэтахэм,
Хъэжрету мыжурэпэм ирихужъэу,
ИстамбылакIэ гъуэгум текIуэдахэм
Щана псэ нэхухэм я фээпльщ мы синри.
Адыгэ, зэтеувыIи, хуэгумэщI...

ЛЪЭПУ

Адыгэ лъэпкъым и Iэпкъульэпкь пшыкIутI –
Адыгэ анэм и зэш бын гъуэзэджэ,
Фэ адэжь хэкум вагъуэу фыщылыдт,
Фыкъэзылъагъухэр къивэхъуапсэу зэкIэ.
Натхъуэджыр, бесльэнейр, еджэрыкъуейр,
Жанейр, мэхъуэшыр, хъэтыкъуейр, шапсыгыыр,
Итланэ абаэххэр, къэбэрдейр,
Адэмей лакъуэр, кIэмыргуейр, бжъэдыгъур.
Кавказым и дахэпIэр фэ фи хэкут,
Щыгульым я нэхъ бейр фи хъэсэ щапIэт,
Къэрал зэмыщхъэм къыфхухашу гъуэгу,
Фи тенджыз Iуфэр яIэт кхъухътедзапIэу.
Иджы фэ дуней псом фыщикъухъаш...
Фэрыншэу нэшхъяялэц чэцей мэзхэр,
Фэрыншэу, уэгум вагъуэ щипхъыхъар
Мэкъуауэ бадзэу, мафIэ нэпцIкIэ мэсхэр.
Адыгэ лъэпкъым и лакъуэр пшыкIутI,

Іэпкъльэпкъыу цыхум фэ фхуэдизи иіэр,
Зыгуэр фыхэшцү и гур ивмыуд,
Фи псэуныгъэр гурыфыгъуэу зиіэм.

* * *

ДыгъафIэм пасэу уэсыр щхъэшокIыж,
ДыгъафIэм япэу удзыр къышокIыж,
Дыгъэпсым псыхъэлыгъэ дэушар
ДыгъафIэхэм нэхъатэ щоэршэр.
Апхуэдэу си гум илмэ гуауэ гуэр
Е хуэшу ѢыIэр хэтмэ си Іэпкъльэпкъ,
ДыгъафIэу гъашцэм Ѣызтъуэтыхыр уэрщ,
Дуней нэпльэгъуэр зиIэжын си лъэпкъ.
Уи хэку ситыху сльэкынуущ псори сэ,
Сщыхуунущ гуауэу хъуар дыгъафIэ уэс,
Гущэкъу уэрэдкIэ Тхъэр зыхуэупсэн
Псэ къабзэрэ гумаашIэу си Шэрджэс!

ЩАКИУЭ ЛЫЖЬЫМ И ГУКЬЕУЭ

Уздэжэр дэнэ, лъагъуэ цыкIу,
УщыцIэпхуяурэ джабэ лъашцIэм
Ажали тхъугьи зымыцIыху
Сэнтхыщхэ бгыжхэм уахуэпIашцIэу?
Хъэжбажашэр зигу къэкла
ЩакIуэхъэ губгыуэр зи Ѣэшцыгъуэу,
Зэм уоль уэ, ешху шэ икIам,
Зыгуэрым укIэлтыжэ пшыхъуу.
Зэм хъэкIэкхууэкIэм и лъэужь,
Мэз лъашцIэм ешхуу къышыплыхъуэм,
Дей жыгхэм я кум ущоущ,
Къыхэшу удzym уи тхы псыгъуэр.
ТэлайкIэ чыцэм ущобзэх,
ТэлайкIэ хуейхэм уольэдэжыр.
Лъэс лъагъуэ цыкIуу, лъэ мыпсэху,
КъызжеIэт, дэнэ уэ уздэжэр?
КъэувыIэ, си псэ, ирикъунц,
УкъысхуеплъэкIыурэ нэбгъузкIэ,
Уэ уздигутъэмкIэ уекъун,
Сыщыхъужынукым уи гъусэ.
Сэ къызгуролуэр – и губгъэн

Кызыохыр нобэ уи жанагым,
АрщхъэкІэ си гур къопкІри бгъэм
ЗэтзыоЙыгъэр сэ ерагъыу.
КъеувыИ тІэкІу зызгъэгъэпсэху,
ЗыІэжъэ, зэ сзыщІэгъэхъэ,
Мы гъатхэ мэз зыхъехум псер
Ижъ Іэфыр тІэкІу къысЦурыйгъэхъэ.
Армырми сэ сышЦалэхун
Лъыстэну гу сыхущIыхъакъым,
Мы псыхъуэм гъатхэр къесыхун
Мэз жыгхэм яІэ хъу дахагым.
Сэ япэм сльэкІыу щытыгъам
И пшЦани нобэ схульэкIыжкъым,
Си щхъэцыр жэпым зэщIибгъаш,
Сэкъат хъуа си лъэхэр щIэкIыжкъым.
Зэгуэрым ситу уи яужь,
Кызыдэзжыхъауэ хъуам, си лъагъуэ,
Иджы нэгъуэщIым я лъэужьщ,
Сыдэпльеямэ, кIэрыслъагъуэр.
Иджы нэгъуэщIым и пшерыхъщ
Жыгей къудамэу бжъабэ щихъхэр,
Іэтауэ я щхъэр бжэн лъэрыхъ
Къуршым и щыгу къыщызыжыхъхэр.
Иджы сэ сытхэр си щакIуэж,
УсщЦакъым, лъагъуэ, хъуэжкIафIэ:
Иджы сэр дыдэм нэгъуэщI гуэр
Кызыощэр узыр и хъеджафэу.
Абы и фочыр мыубзэщхъу,
И нитIым жыгъэм щимыгъашIэ,
Ар хэти къызэроуэр зэш,
Ауэ а зэми – ухегъашIэ...

* * *

Ирхъу и Іэнэр узэда
Езы хъэтыкъри ирегъаблэ,
Адыгэм и гур зыт зэтар –
Къащымыхъунырт ар ныбаблэ.
Шей фIыщIэ ефэми езыр,
Хуей хъумэ и щхъэм щIэмыпластхъэу,
И хъещIэм папщIэкІэ хъэзырт
Абы сыт щыгъуи и шыгъупластэр.
И хэкур дахэт, и щыр бейт,

И Іәшым тафэр яуфэбгүрт,
И зы бгүм хыр къышыукъубейт,
Тен Йуфә нэссырт адреј и бгүр.
И щаләм зиңғу лъэгүщітын,
И напэр кіапекіә имыштэт.
Е, ажал пацхәм хуитт итын,
И гъашцәм лъауекіә пимыштэт.
И пещацәм и щхәм пшіә хүишілжт,
Бзылъхугъэ щіыхыр ихъумәфырт,
Дахагъкіә – гъашцәр щыз зиңғылжт,
Гуапагъкіә – унэм и жъэгу мағіэт.
Адыгә щібләр вагъуә бынт,
Адыгә лыжыхәр акыл бащэт –
Адыгәм сый ядәбгъуәфынт,
Насып щаатәмә мы гъашцәм...

КЪРУ ЖӘШ

Мыпхуәдә жәшхәм зи жеин къыфіәкіуәр
Акылкіә бейми, и гур псыкъуий нәшішт,
Щымахуә хъуэтгым итъешта уафәгум,
Тхъемахуә хъуауә, кърухәр щогумәші.
Гъы макъкіә уетур зыгъэншіа кърухә,
Щымахуә шыләм дәнә фыкъикіа?
Ишхъэрә жыбыгъәм и борән ерухәр,
Нәхъ щабә хъуауә фи гум щхә къекіа?
Хамәшішым фызыхуауә щыта щыләр,
Иджыри имықлауә итш ди щыгу,
Жыг уардә къевгъенахәр хъуаш уәс пшылә,
Щхъәшыгум вагъуә дәпхәр щоупшылу.
Апхуәдәу зәрыштыр фәри фылхути,
Итланы сый фә фи гум къихъәжар?
Е къумым щекіуәкі зауәм фыкъышхуу
Фи хәкум фи щхъэр фә къыхуәфхыжа?...

10.01.1991.

БЭДЫНОКЬУЭ

Бэдынокъуэу нарт шу щхъэмьгъазэ,
Аслъеныгуу, пелуан къару,
Уэ си лъэпкъым ену уригъуазэу,
Уи цээр пхрихац зэман ерум.
Уригъуазэт лыхъужыгъэ нэскээ
Адэжь хэкур щыщихъумэм бийм,
Къыццэхъуамэ къуэ адигэ нысэм,
Ар анэ быдзышэ хуэхъут сабийм.
Бгырыс хэкум ар щыхъуати хабзэ,
Ныбжъэгъугъэм литл зэришэллам
Гъуазэ ящырт икъярар^{*} быдэ къабзэу,
Бэдынокъуэ хахуэ, уэ пхэльяар.
Дэхуэха хуэзэмэ – зыщлагъакъуэт,
Къулейсыз хуэзэмэ – хуэшшерыхът,
Дыгъужь хабзэу, ахэр зы лы закъуэм
Зэкъуэхуаэ нытемызэрыхът.
Иэщэ къэскээ яццэми и палъэр,
Лыгъэ хабзэм зэи фамыгъэкт,
Я Иэштиймыр дэни щагъэдалъеу,
Мыхъэнэншэм е кърамыгъэкт.
Ауэ, я нэр зэрихъумэу напэм,
Пудыныгъэм я щхъэр намыгъест.
Клапэ уасэу яту я лы напэр,
Фэрыцц нэпскэ щхъентэр ямыгъэпскит.
Клапэр сыйт – гъашцитлэх тхвэр къайтами
Традзэнут түри тэрэзэм.
Хъэщхъэтеуэм иришэх къудамэу
Мыщхъэлъэнэм папццэ ахэр зэ.
Дахэ яльэгъуакли я нэмисим
Нэуфыццхъэрүүэу емыццыжт,
Я нэхъуйет теклауи, къалъымысим
Уэрам ятлэ ирамыупццыжт.
Лъагъуныгъэу ящри ешхьт я лыгъэм –
Икъярар быдэ къабзэклэ гъэнццат,
Ауэ я гур исми мафлэ лыгъэм,
Пыкыжынхэу яльэкыифт бзыльхугъэ
Хэутэн я щыхъыр къэзыщам.
Лым бгы щилэр – илыгъынырщ захуэу,
Напэ щилэр – ихъумэныр арш,
Пылэр лым зэ закъуещ щыщхъэрыхуур –
Щхъэм дэщыгъуу щыгум щытехуарш!..

* Икъярар – псальтэ быдэ, тхъэлъянэ.

* * *

Бажэм и фэр и бийш,
Армырамэ, си лъахэ,
Уэ къэпльхуа уи сабийр
Мыжурэпэкэ пахыу,
Уи мыкьупицхъэ, уи мыль
Къыуатынгэкым пыну
Зи Йуэху лъэпкъ къыпхэмъль
Ищхъэрэшым и бынхэм.
Нобэ уэ бын къэпльхуар
Дуней псом щикъухъауэ,
Лъэпкъ пшы бжыгъэхэм ар,
Мэккуэдыш, хэкъухъауэ.
Щохъур тырку Анкара,
Хъэрып щохъур Щамышым,
Адэжъ хэкуми къэнам
Махуэ күэкым хэмьшиу.
Бажэм и фэр и бийш,
Армырам, си лъэпкъ машлэ,
Щыгуэ щышэм нэхь бейм
Йомыпхынт уэ уи гъашшэр.
Жэнэт лъахэу щыт хым
Щомыубгъуу уи лъапсэр,
Щы къуейшшэй къыхэпхынт,
Уэр флэка емыхъуапсэу...

* * *

Мейкъуапэ щышшэдзауэ Адлер нэсу,
Хы Йуфэ Іэгъуэблагъуэхэри хыхъэу,
Адыгэ жыгхэм щодауш я мэзыр,
Адыгэ флэшыгъэцшэр зэрахъэр:
Шэмэз, Туапсэ, Псыжъ, Іэнапэ, Сочэ,
Шэпсы, Щхъэтуашэ, Псыбэ, Дэгъуэмис...
Къытезгъэзэжу сэ а цэхэм соджэр
Адыгэ тхыдэм сфишшу сыкшэрьс.
Икли апицондэхункэ, си хэку дахэ,
Къысфлощшыр псы шыугъэр къызыпшыж
Хы флыши энэпкъ щэхахэм кхъухъ къутахуэу
Хууей нэужьым укъыщысшыпшыж...

ХЪУАПСАПІЭ

Макъ зиіэм ешыр джэрпэджәж,
Пкъы зиіэм едзыр ныбжъ,
Дунейм и тхыдә сывзәджәжъ,
Үләгъеу сфиоштI убжыбыжъ.
ЛәштIыгъуэу цыхум къигъещIам,
Мамыру хисәу гүэдз,
Уә, лъыре нәпскIә мыгъенщIау,
Пшызгъуэткым напекIуәцI.
ЗимыIэр зиіэм и джәгуэнш, –
Ирехъу ар лъәпкъ е цыху, –
Къарум игъуэтмә зытекIуэн,
Къэгъазә имыштIыху.
Уә си Тхъә, хъуну шэрә зә
Зәщыхъухъу цыхухэр цыху,
Ялыгъ ІәнатIәм, мылькум, бзэм,
ИмыщIхъу ин е цыкIу?!
Зы лъәпкъ щхъэхуещәм и нәфI-нейм
Химыхъу фәбжъ адрайм? –
Армырмә, сфиоштI сә мы дунейм
Ушыпсәунри лей...

* * *

Жәш ныкъуәщ. Жыгхәр мәдаущыр,
Къуршыжъхәр пфиоштI адакъә сыйд.
Толькъун ІәфIыпсхәм ядәушу
Инжыдж нәпкъ лъагәм щокIуәсыкI.
Акъужь щхъэхынәм зәзәмыйз
Кърех сәнтихъщъэм уэрәд макъ,
Гухэль нәщхъейкIә бгъэр икъузу,
КъызәфIигъянәу уи тәмакъ.
Ухэт уә, сыйт узыхуәщыгъуэр,
Макъ закъуә жәщым къыхэлукI?
Цыху псори схуәдэу сә къысщыхъути
Мы дуней дахәм щыгуфIыкI...
АрщхъэкIә жеуапыншәщ жәщыр,
Псыбуфә дзәлләр гупщиcәшш.
Уәгу нәкIум вагъуэхәр щожәшIри
Нәпс ткIуәпсу щыльәм къокIуәсәх.

АНЭМ И ПСАЛЬЭ

Зи узыр сипкъкІэ зыхуэзгъэву
ЩыгуІэм гу сзыхуэхъун,
Уэращ сэ гъашІэр схуэзыгъэфІир,
Си щІалэу гу щысхуэху слъагъун.
АжалкІэ сяпэ уимыщ закъуи,
ЩымыІэ уэ пхуэзмышчын,
Си Іэ лъэнныкъуэр пыбуущІами
КъэнамкІэ ІэплІэ уэспэкІынщ.

АШЭМЭЗ

Лыгъей мафІэр щІадзауэ щыр мэс,
Ялеижкъым уэ пльэкІыу щытам,
КъыІещІэкІи ажал узыщтам
Зэ къещтэж уи бжьамийр, Ашэмээ!
ПшІэжэр, япэм къышчыхъумэ щылм уэгъу
Е лъэпкытНым яку дэлльмэ къайгъэ,
ТхъэмыхыцкIагъэм хуэхъуфу дэуэгъу,
Уэ бжьамийм уи макъамэр къибгъэкІт.
А макъамэм дэцшыгъуу къэкІыжт
Дыгъэ гуашІэм къэкІыгъэ исар,
А пшыналъэр зи щыифэ нэсам
Къытехуа и уІэгъэхэр къыжт.
ЩакIуэ кIапэм лъэпкытI теввар
А бжьамийм узэрепшэу зэклужт,
Зэхихыжт пшэм и напшІэ уфар
Псылежххэм мыл тельыр къэткIужт.
Ауэ ар зы зэманти блэкIаш,
УэрикI, нарт, утетыжкъым дунейм.
Арагъянш, къытшыхуауэ и нейр,
Къайгъэ мафІэр нэм зэкІэ щИикIар...

* * *

Хуэмизэр лыфІщ. Уэр хуэдэм ушІэнакІэу
УмышІ джэгун шы лъабжъэм щышІэхуам, –
Зэманыр къесмэ, уэри нэгъуэшІ нэкІэ
УеплъынкІэ хъунщ ар Iуэху зыпэшІэхуам.

ХуумышІ зыгуэрми зэ Іуплъэгъуэм пылъхъэ,
Къэррабгы зэ хэшэгъуэм зым фIумыш,

Уэмьщху цыху пльэгъуакIэ зызэфIилхъэу
Зэгуэрми щыгыныджэкIэ уемыш.

Дунейр, зэгъацIэ, шэрхьщи, мэкIерахъуэ,
Здэмийплем уи нэр хуейш гур нэпльысын:
Зэманыр гущхъэм тэубыда кIерахъуэш –
Чэзур зэгуэрым уэри кыплъысынц...

* * *

Среху хъэфиз ушысфIэкуэд сыхъэтим –
Итланэ уи гъэпцIагъэр слъагъуфынкым,
Нэгъуэшчым хуэпхь насыпыр пэрыхъэтми
Иущыхъэ нэпсым си нэр ирифынкым.
Среху дэгу-бзагуэ сыщыбгъэпцI дакъикъэм,
Итланэ уи псалъейхэр зэхэсхынкым,
Итланэ уи гушIэгъум сыщIэлъэуу,
Сыуву си лы напэр тесхыжынкым.
УшысIэшчIэкIэ лъэр ктыздремыбзэ –
СыпкIэлъыжэнкым, мыхьуми, синоубзэу.

* * *

Вагъуэбэ уафэм хуедзыр джэш
МазэшчIэ техъэм гъуэгү,
Жейбашхъуэу бзухэр зэподжэж:
«Уи жэш фы ухъу, уафэгү!
Уи джэшым дэри къитхуигъэкI
УэфI хъуну ди пщэдэйр,
Къурш ажэ бжъакъуэу нэхъри гъэкI
МазэшчIэм и бжъэ тэйр».
Уэсэпсым удзхэм зыдагъэш.
Ядэхъуу жэшцыр щым,
Бзу езэшахэр щозэгъэж
Я анэ бгъафэм щым.

* * *

Щхъэр зыфIэкуэдыр щIэгупщыскым пыIэм, –
Мынобэ, дауикI, ар щагъеунэхуар.
Мы щIэцыгъуэшчу гъашчIэ темыпыIэм
Шэшхъагъ щызмыгъуэтыхырщ унэхъуар.

Ей, сыту Іәфі мы гъашіэр, сыту лъапіэ! –
Дунейм сыт шыіэ ар зэрыхъуэжын?!
Мэгугъэр цыхур, щіэтми щхъэпылъапіэм,
Мэгугъэр зэуэллар уз мыхъужын.

Я гъашіэр зыІәшіэль емынэ фыщіэм
Зэман къэнам и күэцікіэ пёрыуэгъу
Хуэхъуну хушхъуэ жыжъеу Іуар зи фыщіэр,
Е къэрал хабзэу зигу къеклар гущіэгъу.

А псори пәжіш, итіаникі, пльагъурэ, щыІәш
Цыхутъе, лыгъе, уи псәм пышқа Хэку,
Къурш гуэл зэхэлзыдыкіхэм я псы щыІэр,
Уи анэ дыщэр зыдепщаіэ жъэгу.

Инжыдж зэрыхэхуэжу и псы къуэжхэр,
Абыхэм уэ уи лъапсэр йоккуэліэж.
...Си гъашіэм сэр фіекіла хуэмьынкъуэжу
Сә сыкъызынэ маҳуэм среліэж!

* * *

Адыгэм жаіэ: «Икұтар из хъужкъым»,
Арщхъекіэ адэм и щіенінкъе тутъэр!
Соғутъэр сәрикі щыы гүэгүанэ тутъухэм
Зы яшыжыну зыуэ лъэпкъ щытар.

Сә сиІеу щытми сыйыхуейр сиІену,
Къыхесхкъым Іуэхуншагъэм а гupsысэр:
Щыз хъукъым зэйкі уи гум, ныбэм щызми,
Къуэш къыбдалъхуар щыбдэмитыскіэ Іенем.

* * *

Си анэ, хувш уи натіэ фызабэнри,
Зы маҳуи уңышқакъым уэ гурыгъу,
Уи Іитіыр бзылъхугъеІеу умыщіену,
Ящіэлъици ахэм апхуэдиз лэрыгъу.
Хәплъхаш ди гъашіэм уэ къарууэ уиІэр,
Иджыри уи гульытэм дә дегъенші.
Си анэ, пхъашещ щхъэм кыздэплье уи Іэр
Ар щабэ сә щыссыхъури арагъенші.

* * *

Сэ фыгуэ уэ узэрыслъагум,
Си нэху, кытепхэ эхумэ шэч,
Кытехэ эшечмо уафэ плъагуми –
Уи дзыхьмыщыгъэм ар пэшэч.
Кытехэ эшеч езы гухэльми –
Апицыгъуэ ари щымыгэж.
Сызэрышыпкъэм шэч щыхэлькэ –
Сызэрыпсэуми кытехъэж.
Сэ ену ар уэ бжезмыгэфми,
Псалъэншэуи кынсфыщыр йупши –
Пфиэгэфирэ уи псэр пфиэмсыгэфирэ
Къэхъуа зыгуэр уэ кыншоупши?

АЛИЙ

ЩоджэнцыкIу Алий и фэеплъу

Алий, сэ сциыхукъым уэ уздышцалъхъар,
Уи кхъашцъэр сциамэ, си лъэр нэсхусынт,
Уи хэку и щы Йемыщдэ кынхуэсхъар
Уи лъабжъэм щэскүтэнт, уиламэ сын.
Арщхъэкэ уи псэущхъэм щымысхъам
Клюхъену уи хъэдащхъэм сый хуишынт –
Сэ хызокутэ щыгууль тэкIу къэсхъар
Сэлэт зэкъуэшхэр зыхэгъуэлъхъа щым.
Хэт ищирэ, уе уахэлтынкэ хъунц
Мыбдежым гьеимрэ узымрэ щихъам,
Яхэтхэцц ламы уигу нэхъ зыщгэгъун –
Ямыщдэрщ ахэр лъахэ зыщцалъхъар.
Темытырщ ахэр зи машащхъэм цэ,
Бжыгъэншэу цыху ажалым лы йушдар
Зыбгъэдэгыжырщ зэтрикъузэу дээр,
Нэпс гуашцэкэ итхъэшцу игу ушдар.
Арщхъэкэ уи псэр уэ пийхами бийм,
Абы лъэкIакъым уи цэр ибзыщын:
Ар нобэ анэмэту и сабийм
Иэнцелъхъэр уи гушцапIэу щигта щым.
Алий, зи лыку и ныбжъими къэбгъэшцар,
Купщдэншэу упсэуакъым зи сыхъэт:
Уи усэр Хэкум кынхуэпхъа икъарщ,
Уи лъэкIэр а икъарым и щыхъэтщ.

2000 гвэ

* * *

Дыгүүжь Къурмэн и фэеплүү

Фіэкла усльагъужынукъым, Къурмэн...
Уэр щхъекіэ си гум сэ щызгъефырт Іаджэ,
Арщхъекіэ упсэуху щыбжезмылакіэ
Машащхъэ псальэм сыйхэр и пэрмэн,
Сту Іейуэ гъашці кіэнці ухъуа, Къурмэн.
Фіекла укъэпльэжынукъым, Къурмэн,
Игъащекіэ ухъуащ уэ ялажыжъэ
Узэрыгушхуэу щытыгъа къуршыжъхэм,
Уи пшыыххэм я хәшілапіэ Хъумэрэн,
Сту Іейуэ гъашці кіэнці ухъуа, Къурмэн.
Сымаджэ хъэлээ ухъуми уэ, Къурмэн,
Уигъэхъужыну жыплэти Псыжыпсым,
Адэжъхэм я щынальэ уи нэ-уи псэм
Ажалым пфіэшти уэ ушихумэн,
Сту Іейуэ гъашці кіэнці ухъуа, Къурмэн.

КЪРУ МАКЬ

Акъ Мухъэрбэч и фэеплүү

Пшіашцэ гъуахэр гүїэ нэпсү
жыгхэм къаїэпоху,
Жыыбгъэ щылэри жъуджалэм
ироджэту лъапэху,
Жэшцыр хъуамэ зэфігъанэу
дауэм и тэмакъ,
Тхъэгъуш макъыу щхъэцосыкыр
щыльэм къру макъ.
Къру лъэтэжхэм я чэруану
гүшіэр зыдэуш,
Хэт щыгтефлхъэр щхъекіуэ уанэ,
хэт фритхъэгъуш?
Хуабэр армэ фызыгтегъэр,
чыхум хыхъэжащ –
Щхъэ пыїэншэхэм я тепхъэшц
бжыххэ жэп хъэжар.
Жэщи махуи зэпымычу
фкүуми фэ фи гъуэгу,
Махуэр щыльэм щхъэцымыкыр
дэ дипльэфкым уэгу.

Ауэ дыгъэр бгым тетІысхъэм,
дохъу щхъещІэгупшиыс,
Шэ щыжахэм дыкъитІысхъеу,
фи цІекІэ дышысщ.
Хэт и уни жыбгъэ джалъэм
жэцкІэ хущІихъэж
ГукъэкІыжхэм я жьуджалэм
щремыцыхъешх –
Къур кыгуугукъым, ауэ гъехэр
ахэми къабжыф,
Уи щыуагыи, текІуэнгыи
зэпалъытыжыф.
Цыхур тыншмэ, цыкІыгъуафІэнц,
пылькъым и пщэдэйм,
Ауэ гъашІэр псэугъуафІэ
къышыпищыхъум дей,
ПщІэнным щхъекІэ зэрышыІэр
зэфІэна тэмакъ,
Гум кърухэм зэзэммызэ
къышреу я макъ...

ШЭПАР МУХЬЭМЭД И ДЕЖ

Си ныбжъэгъу гупшиысэх,
Си ныбжъэгъу укытэх,
Щалэ уардэ зэкүж, щалэ гуапэ,
ЖыІэт, сый къипшишар,
Щыгъупших узышшар,
Умышшыжу диунэр уэ куапІэ?
ХхыІэ, зэ къэгъээж –
Сэ сыхуащ сыхуезэш,
УкъэкІуэхукІэ ди деж схуэммышыІэу,
Уи акыл гъэтІисам,
Уи сурэт дызэсам,
Ауан гуапэ зышІэль уи гушыІэм.
Уэ уацшицкъым гъэфІам,
УцЫкІухукИи бгъэвар
Хурикъунт нэгъуэшгүэрым гъашІитІкІэ,
Ауэ ахэр ушхъэгъу
Пхуэхъуу уэ, си ныбжъэгъу.
Ебдзыхакым зэгүэрми уи Іэр.
Гутъум щыхъукІэ епкун,
Умыхъужу Иэнкун,
Уипсыхъащ гъашІэм уэ и гъэжалъэм,

Ену пхуэхъуу дэлэл,
Кыуитааш гу хъэлэл
ГукIэ уэ уи Ыыхъыхэр кушишалIэу.
Си ныбжъэгъу гупцысэх,
Си ныбжъэгъу пэццэцэх,
Сэ синожъэр куэд щлауэ, цыху гуапэ,
ИкIи дэльми ди яку
Иджыпсту махуэ гъуэгу,
ЗыхызоцIэр сэ уи гум и хуабэр.

ЛЬЭПКЪЫМ И ЗЭЧИЙХЭР

Къалмыкъ Юрэ и фэеплъу

Лъэпкъым и зэчийхэр
Мыдаущ, мыкIийхэ,
КъулыкъуущIэ шэнтим хуеIэу зэрымыкъу,
Е зи гупкIэ исым
Щытхъу уэрэд хуаусу,
Къэзылъха я лъэпкъым къыхуамыхь емыкIу.

Ахэр бегъымбару
Хэт игъэхъыбарми,
Хэт игъэцIыху лейми – иремыхъу фи фIэц:
Ахэм уасэу яIэр
Я хыилымырщ, я Iэрщ,
Я псэм и къабзагъырщ ахэр зыщыр лъэц.

Лъэпкъым и зэчийхэм
Шхын емых я джийхэм,
КъыщIадза лэжыгъэр ямыщлау зэтес,
ЛыгъэкIэ, уэрэдкIэ,
УсэкIэ, сурэткIэ
Е акъылкIэ гъашIэм пемыхъам къандес.

Пэжу, ахэм гъашIэр
ЯхуэмыгумащIэ –
Лъэпкъ зэчийр нэхъыбэм мэхъу игъуэ нэмис.
Е къигъашIэ тIэкIури
ПфIэцIу щихъ мээ дэгум,
Къохъу закъуагъэм мыхъумэ, зы къащылъмыс.

Ауэ лъэпкъ зэчийхэм
Гъэхэр яхуэткIими,

Ахэм я гъерэтырш лъэпкъым и асур,
Ахэм къапыкI гуашIэрш
ЗыщIыр щыз мы гъашIэр,
Хэт сыйт и захуагьми хуэхъур джынасу.

УСАКИУЭМ И НАТИЭР

Пхъэши MyIæed и фэеплъу

УсакIуэм и псэр пцIанэш, уIэгъуафIеш,
АрашI ар пасэу щIэхъур узыгъэл,
Гулъыгэ щыщIэм – мэхъу кIуэдыжыгъуафIэ,
Сабий ящIауэ Iэпэдэгъэлэл.
Адрейхэм нэхъре – тIэкIукIэ нэхъ гу махэш,
Адрейхэм нэхъре – тIэкIукIэ нэхъ сабийщ,
Цыху псоми хуэдэу, щытхъум ецI Iумахуэ,
АрщхъэкIэ зимыгъэкъ, зимыгъэпIий.
УсакIуэм флацми «Дахэу хъуар зи нагъуэ»,
БлэмыкIыу жаIэу и нэр зыфIэнэн,
Абы зэ закъуэш флыуэ зэрильгъяур,
А зэми зэрильгъяур лIэнкъэнэнц.
УсакIуэм куэд хуэмей и жагъуэ пцIынным,
Абы и гудап пцIынми куэд хуэмей –
Зы машIэм мафIэ гуашIеу илынпцIынуущ,
Зы машIэм нэху хуицIынуущ и дунейр.
УсакIуэр хуэармуущ щхъэхуэфI псэуным –
Ухейми Iуэхум нэхъ фейдэм егъэз,
Адрейхэм зы ильэскIэ ящIыф унэр
ПсэухукIэ къохъур щыхунэмьгъэс.
Зыгуэрхэм ар къафIоцIри щхъэхынагъэ,
Зэхуэсмэ, и щIыбагъкIэ ящI ауан,
АрщхъэкIэ тетщ дунейм нэгъуэшI жанагьи,
Мэлжъагъэу иумыльхъэфми уи шыуан.
Ар – зыльхуа лъэпкъым тыгъэ хуишI усыгъэрш –
И нитIыр къаплъэу, къару гуэр Iэху,
Хэмэлыу армуугъэ, сабиигъэ,
УсакIуэм ищIыр арщ и гъашIэ Iуэху.
МахуэшIэ къихъэм бзу уIа хуэусэу,
Еzym и гъашIэр щыпэшIэтми жан,
Абы зыхещIэр лъэпкъым и гуузри.
Насышу зыщIэхъуэпсми хуэгужанц.
УсакIуэр зыхуальхуар арашI ищIэнни,
Къалэну сыйт къыхуашIми арэзыщ,
Армыхъумэ уривэну алъп щIэпшIэнни

Абы хуэмыш! Э ебгъэш! Энри – зыш.
Арсхъек! Э цыхухэм тыншу ар кыщащ! Эр
И щхъэцым гуаэм щищырш уэс лъэужь,
Е жэцмыхжейм дэуфыц! и нэщлащэр,
Усакуэм и гур зэгуэча нэужьш...

* * *

Къуршыбгъэхэр щохуарзэр уэгум лъагэу,
Къыр дамэм пшэ ешахэм зрагъэш!
Аргуэру сып! Еитеуэ ситш уи лъахэм,
Къурмэн сзыыхуашын си адигэш!

Шхыныш! Эурэ гъаблэгу къэзышта цыхуу,
Зызмыгъэнцишкыжу сошэр уи хъеуар,
Сэр хуэдэу, дауик! нэгъуэш! зым ицыхукым,
Уэрыншэу мы ильэсхэр зэрысхъар.

Уи пашхъэм сэ мардэншэу сыщыкъуанишэш,
Ппэш! Э сыхъухунк! Э сц! Акъым сэ
Мы ильэс закъуэм сзыщалъхуа къуажэм
Апхуэдиз дыдэу хуезэшыну псэр.

Щиху тхъэмп! Йувхэм дыгъэ бзийм зыф! Еш! Э,
Мэз жыг епэрым бжъэхэр бгыпэм деш.
Сэ гуф! Эм си гур с! Эпихын къысф! Еш! У,
Сыщытиш! Иэнкуну ди къуажэбгъум деж.

Фюхъусыжым щыгъуу, къысхуэшии уи Йэр,
Уи куэццым, Хэку, аргуэру синеджэж.
Уэ зырш уэрэду гъаш! Эм сэ щызи! Эр,
Адрейхэр псори уэ уи джэрпэджэжш.

* * *

Дэ дызэнныбжъкым, хъыджэбз нагъуэ,
Ик! И зэхэлъкым ди насып –
Сэ сыхъужак! Эш! бынунаагъуэ,
Уэ балигыгъуэм унэсиху.
Уэ уи хъуэпсэгъуэш, уи дахэгъуэш,
Ихъэлък! Э, пш! Хык! Э угъэнцишаш,
Сэ си мурадми, сигуми хагъуэ
Хэзыдзэн гъаш! Э къэзгъэш! Аш,
Ит! Ани сибгъук! Э ушыблэк! Э,

Іэнкуныр сэ щіэмыхъумэф –
Цыхухъу уэ къыпхуемыглъекіыр
Хъэфиз кіэрхъуэш, е гунэфш.
Пэжш, сыхущіекъукъым, щіесльхъэу фыншэ,
Сэ уи гулъытэм, плъекіэ лейм,
Арщхъекіэ гъашціэр хъунт іэфыншэ
Темытыгъамэ уэшхъ дунейм.

СИ ТЕНДЖЫЗ ФЫЩІЭ

Си тенджыз Фыщіэ,
хууей хэжеям и пищыхъэгъу.
Зэ узылъагъум
лъекіынукъым игу уимылъын.
Нэхур зэрышу
къохъейхэри, дыгъэр къухъэху
Хы тхъэрыкъуэхухэр
мыччemu уи щыгум щоплъыр.
Мис иджыпстуи
уэ ахэр даушу пищхъэштыш,
Дамэ шэшіахэмкіэ
зыхагъэпскіыхъу хъеуам,
Сэри сынопль,
уи дахагъым сиціауэ хъэшыкъ,
Цэуэ фіесцынур
сымышціэу гухэль кыстевам.
Уэри зэхэпшіэ
сфіэбгъэшціу плеитіей сзышттар,
Укызэрьсу си пашхъэм
уюхъужри нэхъ щэху,
Уокіуэсэхыжыр
здепхъэхыу ятлагъуэ щытар
Шїэуэ зэхуэсу
толъкъун къыппежъам ууущіэху.
Хуэму толъкъунхэр
щопсалъэр нэпкъ лъабжъэ щіэхам.
Сэ зээмызэ
къысфіошціыр псэ ахэм яут,
Нарт шы фіэдзапіэм
пищіэтгуалэ абрагъуэ епхам
Ещхуу уи Іуфэм
кхъухъ дахэ хужышихуэхэр Іутш.
Си тенджыз Фыщіэ,
кхъухъ уардэ шэшіахэм я гъуэгү,

Уэгум ит дыгъэр
 дашрафэу уи сыйджхэм хоткүухь,
Къызэхэкүухь уемызэшши
 апхуэдэ нэгъуэшцI
Щым щыбгъуэтынкъым
 туфэгъуэклэ уи гур зыгъэнцI.
Кхъуххэм хахыж я хъурзэр,
 хагъещыну я гъуэгу,
Дыгъэ ешари жеину
 къурш щыбым дохъэж.
Си тенджыз ФыцIэ,
 си щасэ, адыгэ хэгъэгу,
Си гур къыпхуонэри,
 си пкыр сэ гъуэгу тызохъэж.

МАРДЭ

Пылым нэхърэ нэхъ ин
джей абрағуэри хохъэр бдзэжьеихэм.
Шым лъагагъкIэ щхъещыкI
страус жэр лъакъуэ хъэнцэри бзуц.
Щыцц къэкIыгъэм гъущI жыг
зи быдагыр щтаучым нэхъеихэр.
Выр зэ уэгъуэм зыукI
щабэрыкүэ къапльэнри джэдуц.
Ауэ, дэкIуэу абы,
къегъещыф зы бзу цыкIуми уэсукхъуэ,
ЛышыгъуипшIхэр зи ныбжь
мэз абрағуэр зыгъэсри зы хъуескиш.
Лыхъужыгъисэр зыгъэн
шэ инатри зы хъэдзэш зерыхъур.
ГъашIэ пэбжу къыпщыхъу
ныбжьэгъутгъэр зыукIри зы хъуэнц.

ГУМ И ПШЫНАЛЬЭ

Пхъэши MyIэед и деж

Къамылыр пхъуантэм щоулъий,
Къогъыхыр блыним шыкIэпшынэр,
Пшыналъэу ахэм я уэлий,
Иджы уэ хэт удэушыну?

Куэд щлащ зэрыхъурэ ахэр щым,
ЗэрамыІэжрэ я тепщахэр –
ШыкІэшинауэхэр щіэлъщ щым,
Къамылми щымыІэж епщахэр.

АрщхъекІэ дэнэ уэ щыпщиІэн
Иджы а тури щіэбзэмьур,
Уэ зы гукьеуещ щыІэу пицІэр –
Уи макъир нобэ зэрымыурш.

ЩиІэтэу уи макъамэм лъэр
Зэромышэжырщ цыху утыкум,
Хъыджэбз, гупсысэм хигъэплъам,
ЗэромыгъэфІырщ ноби и гур.

Къамылыр пхъуантэм щоулъий,
Къогъыхыр блыним щыкІэшиныэр.
Пшинальэу си гум и уэлий,
Хэт и Іэм уэ удэушыну?...

* * *

Я анэр быным щамыдэж зэман,
Я адэм къуэхэр щыхуилъиж лъехъэнэ,
Ей зэман тугъу, зэман къуапэтемэн*,
Ди япекІэ иджыри сый бгъехъэнур?
Іыхълыгъэм и Іэфлагъым ебэкъуам
Клюхъэн зыгуерым фІещ щыгъуейш хуиІэну,
Абыхэм я тхъэр бохьшэ бидэу къуарщ,
А ахьшэ тхылъырщ ахэм я къурІэнры,
Зы щыпциэм щызэщехур лым,
Нэгъуэшщим щыщіобэгыр щіакхъуэ бзыгъэм –
Цыху цыкІур гъейм зыгуерурэ къельинт,
ДэмькІуэдыжмэ ар ныбэизыгъэм...

* * *

Иныкъуэр гъашцІэм къыхуогуІэр здэлІэм,
Иныкъуэм я псэр я ІекІэ хахыж.
Сый хуэдиз гуауэ уигу щытын хуей дэлъу
Птхыжыным папщиІэ: «Сэ дунейм сохыж.
Сэр щхъекІэ нэгъуещ зы фымыгъэкъуаниш...» –
Фымыгъэкъуаниш? – Ар пльэкІыфмэ – улІщ,
Щіэдэгут: зэрыхъэблэу, зэрыкъуажэу

* Зэман къуапэтемэн – зэман гугъусыгъу, дунейкъутэж.

Хъыбару а къэхъукъащIэр яIурылъш.
Зым егъэкъуаншэр анэр, зым – щхъэгъусэр,
Ешанэм псори ягъэ ешI аркъэм.
Щымыту пIэрэ дэри дригъусэу
А насыпыншэм къышIиштам аркъэн?...

ГУЗЭВЭГЬУЭ

Нэхъыжыхэр еуасещ, нэхъыщIэр есэжри,
Лъэпкыбызэ хъарзынэр я нэгум щахаш,
Лъэпкь хасэри ди бзэкIэ нобэ псэлъэжкым –
«Iуэхушхуэ» зэрхъэхэм я хъэм ишхащ.

Лэныстэм нэхъыфIри къумыштэмэ куэдрэ,
ТхылъымпIэ къудей имыбзыжу мэульий –
Анэбзэм и Iуэхури зытетыр апхуэдэш:
МэкIуэдыр, муртатхэр хуэхъуамэ уэлий.

МэкIуэд, къулыкъущIапIэхэм ар щымылажъэм,
ЩIэнэгъэр а бзэмкIэ хамыхъэмэ бэм,
Щихъерми щигуауэми ар зи гу лъашIэм
Щэлъын хуяг лъэпкым ищIыжмэ Iумпэм.

Унагъуэ хуэмыхум я нэд зэпэгъуанэу,
КIуэ пэтми ди бзалъэр мэхъу хуэмурэ нэшI –
Дыгъусэ лъэпкыбызэ щытар хы архъуанэу
Иджы псыIэрышэ яфIеншIу къенащ.

Ди Псатхъэу ди Тхъэшхуэ! Iэпхъуамбэ зэгуэтхэм
Дэтхэнэр хэшIами зэхуэдэу мэуз –
Лъэпкышихуэми цыкIуми бзэршц псэуэ яхэтри,
Iэ щIыIэкIэ ди псэм, солъIу, уемыIус!..

АДЫГЭБЗЭ

Си гъатхэ дыгъэ къуэмыхъэж,
Си гукъыдэж, си гурыфIыгъуэ,
Дунейр уэрыншэм ныбгъуэхъэшт,
УзиIэу зымы семыфIыгъуэ.
УзиIэу зымы семыиж –
АбыкIи, си бзэ, уэрш си щапхъэр:
Сэ уи беягъкIи сыбеижшц,
Адрейхэр сцIэнни сыхуопабгъэр.
Уэрыншэм гъашIэр шхын мышут,

И IефIи фIеIи зыхээмьшIэу,
Мо дыгъэ къепсыр щхъэкIуэ шут,
Абдж къизэрыкIуэт вагъуэ мышIэр.
ЖызыIэ щыIещ псэльэгъэху
Уэ къэбгъэшIэнур къэбгъэшIауэ,
И псалъэ кIапсэр зэрихъэху
УфIэмыIуэхуу, къопэбжъауэ.
Сэ зы дакъикъи семыдэу
Абы я псальэ мыжъэ-мывэм.
Къуршигс ежэхыр хуэшIктым дэгу
Абы зыгуэрым хидза мывэм, –
Псыр токри мывэхэр къонэж,
Гъуэгү зэртихъэрэ и псыпэр
Зэринэклар абы гъунэжш
Мывэ пкIэлъейрэ щхъэдэхыгIэу.
Си адыгэбзэ, уэ улъещш,
Зи зэманыгъуэу угурыхуэш,
Цыхугу дэтхэнэри къотIещI,
Уэ ущагъабзэклэ Iэрыхуэу.
Зэм, си бзэ, уохъури уэ жъгъыру,
Адыгэ пшынэу уобзэрабзэ,
Зэм къизэкъуюхи уи къаурур,
ХеяшIэ джатэу ар уогъабзэ.
Анэ быдзышэу уэ уIефIщ,
УщыщхэшьыскIэ сабий гущэм,
Гухэлъ уэрэди жыбоIэф,
ЗэригъээзкIыу пшашэ гущIэр.
Уэ уафIэжъгъейми къэбгъэшIаш
Зэридунейуэ зэджэ «Нартхэр»,
Гъэ минхэр, си бзэ, уэ бгъещIаш,
Иджыри машIэкъым уи натIэр...
Си лъэпкым щIэблэ кыщIэхъуам
Насып вагъуэбэу ужъэхэпсэу
Я нэхъ тхъэмьшIэ ар щыхъуам
УреIэ уэ, си адыгэбзэ!

* * *

Сэ уэрэд зэхэслхъэну сыхуейт
Ашэмэз и пшыналъэм пэхъуну,
Мы ди хэкум щхъэшьит щымахуейр
ШэчыгъуафIэ абы хуигъэхъуну.
Сэ сыхуейт мы лъэхъэнэ ерум

Си лъэпкъэгъу къыхэнахэм лъащIэншэу,
Си уэрэдым яхилъхьэу къару,
Гугъуехь псоми пхишиныу лажъэншэу.
Аүэ сэ сыхъужакъым сабий,
Усэм лъэкIри лъэмыхIри сымышIэу,
Нобэ дэ ди гущIыум ит бийм
ЛъэкIыныгъэ къиштар зыхээмышIэу.
Сэ си усэр схуэшIынукъым мыльку,
Дэхуэхахэр зыхуей хуигъэзэну,
Хущхьуэ уасэ къудей зыкъуэмымъ
Цыху сымаджэхэм ар яIэзэну.
Хуэхъуфынукъым ар щIэгъэкъуэн
Къару фыцIэм джэгуэн ищIа цыхухэм,
ЛъэмыхIыну IемалкIэ текIуэн
Иулъхэ мыхъумэ нэгъуэцI зымыцIыхухэм.
Пцы яупскIэ зи нэтур мыджыл
Хэку уэлийхэм хэзагъэркъым жъабзэ –
Шымыхъуну си усэр уэчыл
Уэчылыншэ здэхъуам къерал хабзэр.
Щихъумэнукъым лъэпкъыр абы
Афянафэ, аркъафэ уз хъэлъэм,
Къамышэфрэ, ямыIэу зы бын,
Иуэхуншагъэм ди щIэблэ итхъэлэм.
Сыт атIэ, фIэкI симыIэу гьеэрэт,
СыцIынреуэр сэ нартым и пишинэм?..
Сэ сыхуейт зэхэсльхъэну уэрэд,
Аүэ... гыбзэ сфихъункIэ сошиинэр...

* * *

– Нарт Сосрыкъуэ, щIэуэ уи гъашIэр
КъышIэбдзэжамэ дауэрэ пхыынт,
Жаншэрхъ емынэм зыIуумыгъашIэу
ХъэрэмэIуацхъэ къыпепкIухыынт?
Хъэмэрэ ешхъу а махуэ мыгъуэм
Шэрхым аргуэрү упэувынт?
Догуэ, лы хъыжъэ, лыгъэр здэмыхъум
ЩыIэцI хилагъэр щынэхъыIын.
Уэри щытати ар уимыхамэу,
Сытый иужъкIэ къыпшыцIыжар,
Бийм зы кIуэдыгIэ уэ пхухихамэ,
Лыгъэ ильхъепIэ сыт щIэпицIыжар?

– Сыт къызипэсхэр хъэмэ къильхугъэм!
Уэти* сэ гъашцэ сызблэжар,
Хэт и мыльхуеси къещэу си лыгъэм
Си цэр хиутэу шэрхыр блэжам.
Ай, бетэмалу лъэ махэ мыгъюэ,
Имычэзуэ сыбгъэшцэшхуат,
Сэ тегъэццаплэ ушысхуэмыхъуми,
Сишми пасхъаплэ щхэ ухуэхъуат?
Си лъэр щыццэхуми си шым и налхэр
Щэллыжыгъятэм лаплэм сикыннт,
Хеяшцэ джатэм и жыр пышнальэм
А си жагъуэгъухэр къыдэуджыннт.
Гъашцэм ажалыр ену и благъэц,
Ауэ къерабгъэр маллэр тэуней, –
Хъэрэмэйуашхэ екүкъым хылагъэр,
Ар щаклуэ клапэу илэш дунейм.

* * *

Ей, гъашцэ – нэху пытхъахуэ тэклиу,
Уи махуэ къашцэхэр нэмэз щыгъэу
Блэзгъэхъу, ныбжыр хэклуэтэху,
Сэ нэхъри согусысыр жыгъэм.
Ирхэху сэ ар сымыльагъун,
Сыхунэсащ итгани щыгуу
Сыктыздалхуар фыгуэ слъагъун,
Бзылхутгъэм итхъэхъууну си гур.
Сыхунэсащ къэсшэну сэ
Къысшэхъуа быным и лэфлагъыр,
Си анэу зээгъэшхыным псэр,
Си ныбжэгъуфхэм я льаглагъыр.
Щылъэ уэсэпсым игъэнцам
Къыщыскхуаш сэ сигу пэщыхуклэ,
Си гъашцэ, куэдщүэ къысхуэпшцар,
Къыптенэжакъым сэркэ щыхуэ.
Сыхуейт иджы зы слъэкъыжын –
Сыхущыхъэн, къэмису жыгъэр,
Гухэль уэрэду пхуэстхыжын
Уэр щхъэклэ мы си гушцэм щыхъэр.

* Уэу – щхъухь.

* * *

Здэпхъаш си щыльэныкьюэр уэ, Оксанэ,
Здэпхъаш си гукъыдэжыр, си сабий,
Си гъащIэм дыгъеу сфIэшIт укъыщепсыну,
Щы фыщIэ щыщIэм игъэпшкIуаш уи бзийр.
Дунейм сытетыхункIэ сигу илъинуц
Къэльяуэ защIэу нитI сфIэункIыфIар.
Сэ ахэр слъэкIыфакым къезгъэлыну,
Сэ машIэш а тэлайм слъэкIыфар.
Къылусхри си щхъэр узэрыиль гъуэлъипIэм,
Нэпс гуашIэкIэ, си нэху, узгьеижаш.
Уэ зырт сэ гъащIэм щызиIари плъапIэу,
Уэ зымкIи гъащIэр сэ къызэижаш.

* * *

Уэ сыйт хэпшIыкIыр мы сэ си гум щыхъэм,
ХэпшIыкIыр сыйт сэ сышIэхъуам нэшхъей? –
Сэ гукIэ схуэмьгъэткIу уи ерыщыгъэм
СишIаш сфIэмышIэфIыжу мы дунейр.
Си гъащIэ, си гухэль, си турыфIыгъуэ,
Уэ «лъагъу, – къызжепIэгъамэ, – си хъэтыр»,
Псыудзхэр бэшечагъкIэ зээгъэфыгъуэу,
Бжыхъэпсым нэху щыхун сыпхухэтынт.
Уэ ауи уIухъэнукъым псы Iуфэм,
Пхуэусэ си гум гугъэ къыумытыж.
Яшатэр модэ щыхум и фэр Iуву,
Щыхугум и фэр, дауи, нэхъ Iувыжш...

* * *

Тенджызыщ уи нитIыр, ибэу купрауз,
Уи набдзэхэр и дамэшх хы тхъэрыкьюэм,
Уи лъагъуныгъэр сэ схуэхъунуц уз,
ГушIэгъу къысхуумыщIынр уи тхъэрыIуэм.
Уэ уштамылэм – сэ сыйтигаучщ,
Сэ сырагъэрш а уи нэ къызэмьплъэм.
Сэ занщIэу сиукъынущ уи нэмыплъым –
Щыхугъэ зиIэм, гъэрыр имыукI...

* * *

Шилтагьум зи гур узу къэкIуа бзагуэр,
Дохутырым, къыфIэштыжу гушыIа,
«Мыбыи сый зыгъэузынур и гур?!» –
Иэнкуну къеплъ тхъэмымыцкIэм хужилат.
Я нэхъ цыхугъэншагъеми и гүнэт
Ебдзыныр жэуапыншэм а псальейр.
Гуз ирихъукIыну ирикъунти
И гъашIэр бзэншэу къызэрихъ къудейр...

* * *

Щыбым гузавэу Ѣопсалъэхэр щихухэр,
Жыбгъэр мэпыхъэр цыджан шыкIэшынэу.
Сэ гъерэтыншэу* схъа гъэхэм я щыхуэр
Уэу схуэхъужа жэцмыжеймкIэ сопшыныр.

Жэцыр къэсакIэ, пшагъуэбэр и ѢлакIуэу,
Сэ самыгъэшI жейбащхъуэнхэм щхъэшэ:
ГъашIэм сэбэп къышысхъам и упшIакIуэу
Къысхуагъэзэж блэкIа махуэхэм хъэшIэу.

Пэжш, сышIэсакъым сэ ену жъяапIэм,
Хуэмурэ згъажэу ильэсхэм я щыгъэр,
Ауэ икIи зэфIэсхакъым лэжыгъэ,
Игъуэ къесамэ стыфыну жэуапу.

ЩыIэкъым уи щхъэ хъэкумым** нэхъ хъэльэ, –
Уи шыфIэлIыфэм зыгуэр къыдагъуамэ,
Ар жызылам уи зэгуэпыр епхъэлIэу
Уэ ублокIыф, сэламыншэу, пльэгъуамэ.

ПльокIыр жалар бгъэлъэгъуэну зэрыпцир,
Уи цыхухIагъым къэпхыныу и щапхъэ,
Ауэ уи япекIэ мывэ зэрыбдзу
Ужъехоуэжыр и дзакIэ упшIапхъэм...

Епхыу леягъэ идэнукъым напэм,
Цыххуркъым – арц уийэр уэ хъэкумышIэу,
Уи щыхъэт нэпци, уэчыли имыщIэу,
Ухуриджэнущ жэц гуэрым жэуапым...

* Гъерэтыншэу – гукъеуэншэу.

** Хъэкум – цыхху зэнхыкъуэкъухэм я йуэхур зэхэгъэкъыныгъэ (я судыр щIэн).
Мыбдежым усакIуэм «уи щхъэ зыгуэркIэ бгъэктуэншэжын, ухуэмымарэзыжын
нэхъ хъэльэ щыIэкъым» жыхийIещ.

* * *

Уэрэдыр лЭркым, жыгъэми игъэшкым,
Фыр ирилэтү, гуаэр иригъэнү,
Арац һурылъыгъар ди лъэнкым гъэшу,
ИджырикI хэтыр и дунейр зыгъэфIым.

Ар хуэхьут гущэ уэрэд, жеиншишэу жэшцүр
Гугъумыгъуурэ* зыгъакIуэ бгырыс цыкIум,
Е уэрэдадэу псоми зэдашэшцү
Хужаёт хъэгъуэлIыгъуэ зыхуашI цыхум.

ГуIэжу щыгур шабзэхэм щауIэм
Абы зауэлIхэр хуригъаджэт лыгъэм.
Шу хахуэхэм яхуихырт щигтхъу щыIэр,
Лыгъэншэу ильэгъуам ящIидзэт лыгъэр.

Я ныбжькIэ тхъуами уардэу я гупсысэр
ИджырикI тицIыгъущ адыгэ уэрэдыхъхэр,
Пшинальэ мацкIэ трагъэу гуп щысыр,
И закъуэу губгъуэм итми хуохьур гъусэ.

Зэманым зи цIэр тIешцIиха джэгуакIэ,
Сыт хуэдэу сицIэхъуэспрэ сэ уи щыхым!
Иджы усакIуэу щыIэм я нэхъ жьакIуэм
У э щыхьу уиIэр ильягъункым пищIхьу.

У э яжъэ ухъужами – псэущ уи усэр,
Улами – уи уэрэдыр зэрыпсэущ.
Ар щэхуу жеIэр уафэм къехуэх уесым,
Акъужкым щызэблех адыгэцI псом...

Си усэ, уэрикI сицIыгугъкым мылькукIэ,
Тыншигъуэу къысхуэпхынми сиц еспцIэн!
Усэним нэхъ фейдэ ми щым къимылъхуми,
Сыхуреныхьуэ къыцIэхъини пицIэм.

ГурыщIэ мафIэм щэзгъэстын хуэхьуфу
Гухэль щысIэпхуункым си гъуэгуанэм:
Борэним хъуаскIэ закъуэр егъэункIыфIри,
МафIэшхуэр нэхъ иныжу зэшIегъянэ...

* Гугъумыгъуурэ – гугъусыгъуурэ.

* * *

Къагъэушаш адакъэхэм пшэдджыжыр,
Заутхыпцири пшцантиэм щыпэу дэуваш.
Жэцц псом щылэбжым щыдыкъа бабышу,
Уэту бгъафэм вагъуэ цыклюхэр щиэпщхэжааш.
Зэгуэчу мэдыххэшхыр къуалэбзухэр,
Сабийуэ губгъуэ псынэр мэкуйеший.
Уэсэпсым хэльщи удзхэр зэхбуэпсэжу,
Гъэгъахэр дыгъэ бзийхэм хуагъэший.

ЗЫГЬЭПСКЫПІЭМ

Мы гъэмахуэр, нартыху ягъэлыгъуэу, мэпЛэнкI.
Щы бэмпіам гужьеихукI и нитыр кыщопкI.
Дыгъэ плъвам жэз кхъузанэу есейри и бзийр,
Псыхъуэдэсхэм я щыфэр нэпсейуэ ебзей.
Сыхолъадэ къуршыпсым, щызодзыр щыгъыныр,
ІэплIэ пхуэсщу толькъунхэм, щызодзэ есын.
Щыфэ плъвам хэтысхя уэрам сабэм дэшыгъуу,
БампIэу гущIэм илъвар здрехъэхыр мы псым.

* * *

Сыт къикIыр уи насып ущIэзэуным?
КысфIещIкъым ар тэрэзу жаIэфауэ:
ЗэуапIэ ящIа губгъуэкъым псэуныр,
НасыпкIэ ятекIуэну нэхъ ІэфIауэр*.

Зыгуэрхэм гъашIэм ар щащIащи хабзэ,
Еплийжкъым уи цыхугъи, уи нэмиси.
Жеижхэркъым, ямыIэмэ зэхбуапсэр,
Я нэIэ зытрадзэм лъэр нэмисамэ.

КъарукIэ зытекIуэнум яхуэпхъашэу,
Къуршыбгъэ защыхъужурэ загъафIэр.
Нэхъ лъэц IущIамэ, мэхъури хъэжэпхъажэ,
Утыкур кърафыкIыр ажэгъафэу.

Апхуэдэу къэбзэунур насып мыгъуэш,
Абы къащхъэшыжами ищIэфакъым:

* Нэхъ ІэфIауэр – нэхъ шерууэр, нэхъ Іэзэу еуэр.

Насып къыхуэмыхын пиццентрал Э мыхъумэ,
Адрейм загъепиццкуюжинуш нэхущ вагъуэу.

Зэгуэпыр блащхъуэу гущцем щынэсыпэм,
Си лъэпкым и псальэжырщ сзыгъафцэр:
«Хъэм я нэхъейм къыхуэнэми хъекхъуафэр,
Ныбэизыгъэр уфцэмьиц насыпу».

* * *

Гу жагъуэ макъкцээ игъэтхыху щыфэр
Жындуур дэ ди жытыщхъэм щыдджэхункцээ,
Зыкъызиштэккырт анэм, пыкыу и фэр:
«Ажалц къыздахъыр ахэм, си нэхунэ, –
Жындуур щыпыхъэт хадэм, нэм иклауэ,
Уи адэм гъашцэр щышинэну жэещым».

Пиццыхъэпцээ зэмьфэгъухэу зэпышэшри,
Слахац ильэсхэм сэрикцээ сабийгъуэр.
Къэсщлащ пэжыпцээ хэлтыр жынду жэещми,
Ауэ щызоккыр си гум тасхъэльхъуэу:
«Жындуур щыпыхъэт хадэм, нэм иклауэ,
Уи адэм гъашцэр щышинэну жэещым».

* * *

Къэштэж, си анэ, зэшым ихь уи пшинэр, –
Уи Иитцым ар куэд щлауэ хуэзэшашац,
Абы флагъэкимэ бзагуэ хъункцэ шынэу,
Нэпсейуэ пшинэ Иэпхэм зашешцэ.

Ар сыйтим щхъэкцээ сщырэ щхъэусыгъуэ? –
Сэрац уи Иэ щабитцым хуэзэшар,
Дунейм зи хущхъу щамыгъуэт узыгъуэу
Закъуагъэ гущцэгъуншэм игъешар.

Къэштэжи япэм зэрыуихбазауэ
Си гъашцэр гукъыдэжкцээ схуэгъэнщыж.
Уи пшинэр иропсалъэр щыцэм бзэуэ,
Уи пшинэм бзэуэ щыцэр зэхенщыкц.

Зэм уэгум «Гуащэ гъыбзэу» ар щыпыхъэу,
«Къэжыхъкцээ» зэмикц игъегуфцэу псэр,

Абы къысхуеүэтэж уи гъашІэ Йыхъэм
Насыпрэ гуауэу уэ къышыплъысар.

И гутгъу ешыж абы игъуэ нэмису
Щалэгъуэ насыпыфІэ піәцІэклам,
И гъашІэм гу щыпхуэн ухунэмису
Си адэ зи ліәнагъэр къыкъуэклам.

Си гушІэр нэпс шыугъэкІэ ильэсу
(СлъекІакъым сэ абы ущысхъумэн)
Ешыж и гутгъу фызабэу пхъа ильэсхэм,
Уи узыншагъэ къытхуэпшІам къурмэн...

* * *

Мухъэрбий хузотх

ПаупшІмэ зы Іэр, къэнэжар мэгуІэр –
Гupsысэм ухэхуамэ, сфлошІ си ягъэ.
Зы анэм къыздильхуауэ дунеягъэм
Уэ зырщ сригушхуэну сэ щызиІэр.

Адрейхэм фыими Іейми яІещ адэ,
Къагурымыуэ щыкІеми и уасэр.
Дэ түум ди насыпшхуэт ар дилатэм,
Зы мыхъуми етхъэлІэнти ди гupsысэр.

Ди адэм уафэхъуэпскыу кІещІт и гъашІэр,
Зы ильэс щеңІт и натІэм къритхар.
Уэ убыдзафэт, сэ сызекІуагъаңІэт
Ажал И щыІэм ар щытІещІихам.

Ухеикъым и фэм дэкыгъам ди анэм,
Фызабэу ар дунейм къышытенам.
Здихащ и узыншагъэр щыщ къэмьинэу
Гугъуеху блэклам гъашІэм щильэгъуам.

Къыдэхуэмэ ди якум псальэ жагъуэ,
Аращ иджы ар щІэхыу щІэгужьеир,
Унагъуэ Іуэхухэр зэклэ ІещІэхужу
Зым и гур хуэмифыжу щІэнэщхъеир.

ПаупшІмэ зы Іэр, къэнэжар мэгуІэр –
Дэ зы Іепкъылъепкъым дыриІэ зырызщ.

Абы дэраш псэуху къарууэ ийэр,
Абы и узыр дэ ди дежкли узш.

ГүфIэгъуэм дежи, нэцхъяягъуэм дежи
Ди анэм дэрщ хуэхъунри щIэгъэкъуэн.
ТIэтынщ, си къуэш, абы и гукъыдэжыр
Икли едгъэццыхунщ зэрийэр къуз!

* * *

ИкIэрей сыхъэтхэр хуабэм егъещIэж.
Жэццым пэрыхъету бжыхъэ жэп къехам
ЩIигъэнащ IумылкIэ бгытэм къыщыщIэж
Зи IуфитIыр джафэу псынэ зыпхъэхам.
ИкIэрей сыхъэтхэр хуабэм егъещIэж.
Арагъенщ уи нитIри хамэ щIысхуэхъуар:
Дякум дэта щIалэм и цIэр пшыгъупщIэж
ЩIысфIещIа тэлайм хъунт сэ сышIещхъуа.

ТЫРКУМ ЩЫПСЭУ АДЫГЭМ И ТХЬЭУСЫХЭ

ЖыдмыIэщи – дымыгъуэш, жыдоIери – дыгъуамэш.
Ар хъунут уи гур мыгъумэ е уи гу къуэпсхэр гъуамэ,
Ар хъунут зы цыху закъум и гуауэу щыгъигъамэ
Е лъепкъым и гукъеуэм хэкIыплэ иIэгъамэ.

Ар хъунут уи лъепкъыщIэр зепхъэну ухуитамэ
Е уи бзэ кыбдалъхумкIэ упсалъэу кыпхуадамэ.
Дыкъыщхъецижмэ ди щхъэм, дэ къытфIашыжыр бий.
Дрешхьщ яубэрэжъяуэ ямыгъагыж сабийм...

ЛЪЭПКЬ ГУКЬЕУЭ

Узгьеийуэрэ си нэпсри гүүщыжаш,
Псынащхи здэццымыIэ къум пшахъуэщIу,
СыгуIэурэ, уил къабзэр щыщыжаш
ЖэнэткIэ зэджэ хэхэс хэку жагъуэжъхэм.
Иджы лъепкь къупщхъэу уэ къыпхуэнэжар
Хэку-хэкухэм машIэ-машIэу ѢокIуэдыжыр,
Иныкъуэм дин ягъуэтри унэжащ,
Я лъепкьи адэжж хапIи хуэмейжу.

Иныкъуэм мылькум ярильхьаши лъэхъу,
Арыншэу зы лъэбакъуи яхуэчыжкъым,
Бэкъуамэ – зытеджалэр я гъэльэхъущ
ИкИя лъэпкъ мэжаллэу яту къэкийжкъым.
Хэкужым исри, нэццими – мыарму:
Зэдауэмрэ аркъэмрэ щегъэшкүмпээр,
Я гъашцэр – гухэль лъыхъуэ зэпымыущ,
Унагъуэу ящыр ешхыщ джэдыхкээшкүмпэим.
«Шэнэгъэр» я бэ хъуаши дэни деж,
Фызыжхэри бзэ ныкъуэклэ къопсалъэр –
Емынэ хъуа! – Хамэбзэр я Іэдэжц,
Анэбзэми къэсыжыркъым и палъэр.
Иныкъуэм тхыдэ куар я къэблэмэц,
Иныкъуэр – лъэпкъыр хъэдэми елъенущ.
Хэхэс жэнэт, хэкужь жыхъэнэмэ –
Дэхэнэра нэхтыфыр уздэллэну?..

ДЫГЬУАСЭРЭ НОБЭРЭ

Япэм къуагь замыщлауэ
Затлэццыныр емыгутти,
Я Іепкъэллэпкъыр ушлауэ
Къимыувэт утыкум.
Иджырей зэхэтыклиэр
Япэм ябжти Іэцц хабзэу,
Хъэл мыхъумышцэм нэхъ дыджу
Щымэхъашэхэт я псэр.
Я къэфэклиэр – цыху къафэт,
Я уэрэдыр – уэрэдт,
Нэхъ, утыку ажэгъафэу,
МыццыкІэншэ сурэйт.
Хъумэ кыифI, заудыгъуу,
Мыбзаджащцэ нэжэст –
Зым и мыльку емыдигъуэт,
И тучан* ямыгъэст.
МыефакЦуэ-зэуакЦуэт,
Зым зэхаджэу и хъер,
Пиццэншэрышхэрэ жъакЦуэу
МыжъантЦакЦуэ лы жыгъейт.
Ауэ гъашцэр зэкЦуэклири,
Цыхури хъуащ зэйхъа,
Хэку гъэпсыкІэ зэхъуэклым

* Тучан – тыкуэн.

Емынейр къытхуихъаш.
Нобэ Хэкум щыпашэр
Цыху бзаджащIэ ерурш,
Хабзэм и пIЭКIэ – ахъшэрш
Нобэ зиIэр къару...

* * *

Дэ нобэ ди лъэпкъ хабзэкIэ дызэджэр
«Уэркъ хабзэу» земан гуэрым щытыгъаш,
ИкIи абы и нэIэ ткIий гъуэзэджэм
ПщIэ зи щхъэм хуэзыщIыжыр щIэтыгъаш.

Щытхууну щIалэ гуэрым ягу къекIамэ,
«Уэркъ щауэ хуэдэ», – жаIэу щыгуфIыкIт,
НэмискIэ пщащэм зигъэIун лъэкIамэ,
ЛъхукъуэлI унагъуэм хагъэбелджылыкIт.

Иджы «Адыгэ хабзэр мэкIуэдыжыр»,
ЩыжакIэ сцымыхъу сэ гъещIэгъуэн, –
АтIэ ар зейр дунейм щытемытыжкIэ,
Къэнам зэрызедмыхъэм сыйт дэбгъуэн?..

* * *

Цыху зэпIэзэрытхэм сывохъуапсэр:
ФыхуэщIкъым зымикI фэ зэхэзешхъуэн.
ФыгубжыкIэ фыкIэллыбкъым уафэхъуэпскIыу,
Лажъэншэ цыхум фэ ефпэскъым хъуэн.

Фи гъуэгур захуэу, фи акъылыр къабзэу,
Лъэ быдекIэ фрокIуэр щIыгум фэ.
Удын фхуэхъуакIэ фи жагъуэгъухэм я бзэр,
Фэ зэйкI къевмыгъанэ фи гуфIэн.

Фэ фщIэркъым лъагъуныгъэ насыпыншэ, –
Бзылъхугъэ зи гухэлъым епцIыжам
И закъуэ кыфщымыхъуу «щIым и бынжэ»,
Фэ фхузэфIокIыр фигу ивгъэхужын...

НАПЭ

Зым, «ахьшэ илэш» жалэри, йофыгъуэр,
Адрейм йохъуапсэр, илэщи фызыиф,
Нэгъуэцл зыгуэрми цылэм я нэхъ фыгъуэу
Къельытэр, цыхум илэмэ насып.

Йохъуапсэр зилэм гъашлэ, узыншагъэ,
Арцхъэклэ зэи сэ сыхуэмьза,
Ириукыгэжу и цыхутгъэншагъэм,
Нэмис зыхилхъэжыним щэхъуэпса.

Ей, гъашлэ, цыхур дызыхуейр мымащлэ,
Арцхъэклэ напэр дэ кыдэмэцлэкл
Щынфлэшьым, егупциси тпэцчыль машэм,
Ииманыр, сынольэу, тцхъэшумыгъэкл.

ГУЩЭ УЭРЭД

Пццыжкъэ лэу, си сабий закъуэ,
Лэур лэфлу щы.
Мес, мазэцлэми и бжъакъуэр
Къыхуоплъыхыр щым.

Щоцхъэукуэр хадэм щихухэр,
Бзухэр жеижаш.
Жей, жеину арц гунсэхуу
Цыхуми щилэр жэш...

Уи гущэкъур иубыдауэ
Вагъуэм щегъэхье,
Уи нэ цыклюхэм уемыдауэу
Жей, си дахэ, жей.

ЗУРАБ ДЕЖ

Си щалэ закъуэ, гувэ-щлэхми,
Сэ сехыжынущи дунейм,
Укъыхуэнэнущ умыщлэххэу
Мы зэман хъэлъэм и нэфл-нейм.
Тэмакъыр гуаэм щиубыдыхыу,
Сыкъэкыжынущ қуэдрэ уигу –
Зышылэ: а ухыгъэ дыджыр

Къашыргъэу псоми итиш ди щыгу.
Къуэ зилэ адэм илэш лъэпкьи,
Си щалэ, уэ укъышыхъум,
Фэрыштыгъэншэу, си Иепкълъэпкым
Сэ щыз хэхъуауэ къысщыхъуаш.
Икли алъандэрэ гугъапшэу
Сэ зыщ хузилэр си пшэдэйм –
Сэ си щхъеклэ сиар хъуапсаншэу
Щыхъунырщ нахуэ уэ уи дей.
Соцыху, сэр нэхърэ нэхъ лыфI куэди
Теташ си япэклэ мы щым –
Абыхэм я фыщар згъеклуэду
Сэ си щхъэр дауэ япэсциын...
Арсхъеклэ сэри ныбжь къудейуэ
Си гъащлэ йыхъэр сымыха,
Щыкшэншэ щэнүи, зызгъэтлэйуэ,
Емыкли зэгуэрми къэзмыха.
Сабий згъэсами, съусами,
Сэ зы фейдэш сзысылъыхъуар –
Анэбзэр хуахуу гумрэ псэмрэ
Псэунырщ щеблэ къытшлэхъуар.
Икли си бынхэм фи щхъэр лъагэу
Фэ зефхъэфыным и пэрмэнщ
Сэ сзысылъха адыгэ лъахэм
Си гъащлэр щыхуэсщар къурмэн.
Пэжш, слъэккым бейхэм зэрахабзэу,
Къыфхуэзгъэнэн сэ куэду мыльку,
Къэзгъанэр зыщ – си напэ къабзэрщ –
Абы нэхъ лъапшэ щым къимыльху.
Икли абы фи лъэужь дахэ
Фльэкламэ адэкли щыывгъун,
Игъуэ нэмису сэ съдахми,
Сымылагъэххэ къысщыхъунт...

СИПХЬУХЭМ

Зулетэрэ Мадинэрэ яхузотх

Узыншэрэ насыпклэ узэшшяуэ
Лэштыгъуэ зыгъешшэн си хъыдхэбзитI,
Сыбампшэмэ – фэ си гум фрижъяуэш,
Сыптышшэмэ – фэ дыгъэу фысщхэшшытш.
Гугъуехх-тухэшшлэгъа гъашлэр къыстегуплэу
Сыщишими симылэжу гукъыдэж,

Дэхашцэ фи нэ цыклюхэм зэ салупльэм,
Гүфлэгъуэклэ, кьарукэ кьызотэж.
Зыгуэр си лажьэу си щхээр тэклу езгъэкьюми,
Кьысчуэфху хушхуэ фэ фогузэвэж,
Сыхужмэ – Іэплэ-бакэ сривгъекьюу,
Насыпир зи тенджызу фогуфлэж.
Фи ныбжым хэхьзу ин фэ фыэрхьурэ
Сэ зэм согуфлэ, зэм сопэзэзэх,
Фи натлэ хьунум и гурыфл-гурлыгъухэм
Садэхьуу күатэ пэтми гупщицэх.
Мыхуами фи дэльху закъуэри унагьуэ,
Абы апхуэдэу сышцэмыгупшиц –
Цыхухьум дэжклэ гьяццэр нэхь псынцлагьуэц,
Щымыхьуми зэрыхуей, и унэ исщ.
Си гьяццэр, си насып, си гурыфлгъуэ,
Пхьу зилэрц зышцэр нэсүи бын Іэфлагь,
Кьабзагьэу филэм лейкэ къемыгыгъуэу,
Тхьэм фхуэфлэцэну къывитыж пэшхьагь!..

* * *

Набдэ къурашэу бзылхугъэ цыклафлэ,
Сыт ушцэхьуар апхуэдизу нэшхьей?
Япэм гуфлэгъуэм услъагьут уигъечэфу,
Нобэ закъуагьэц уи нитлым щыхьеир.
Тхуугъэ жыхуалэр зэгуэрым зымыццэу
Щхээц щытыгъяр нобэ щыццэкым уэс,
Хэт къомыпсалъеми уопллыр дзыхьмыццу,
Натлэм толькуну зэльяр щызэхуос.
Гуауэ е узыхь уи гурыгъур
Хьэмэрэ, ешхьу жыг щылэм исам,
Хадэм удзыжж щагъэсийххэм я йугъуэм
Укыгъепцла пфлэццу гъатхэр къэса?

* * *

Щымахуэ, гъатхэ, гъемахуэ, бжыхъэ...
Блолъэтри гъэхэр, къитхуонэр пццыххэу,
Иныкъуэр тхуоххур гукъэклиж гъафлэ,
Иныкъуэр гуауэу гум щыдогъэвир,
Жы щхээл кэрахьуэу мы дунеижыр
Егъэджэрэзри зэманым и жым,
Ди гулэ макхэр имыццу щхэжэ,

ГугъапIэу диIэр тфызэхехъэжэ.
Ей, зэман бзаджэ, ей, зэман гуашIэ,
КIэшIщ армырами цыхум епг гъашIэр,
НыбжькIэ нэсахэм уи хьеp щемыкIкИ
Игъуэ нэмису зымы уемыджэ.
Гу ящегъахуэ, хъунумэ, гъашIэ,
Къахуумыгъесу зэуэ лэнэгъэр,
Бын зэшIэрьуэхэм – анэ гумащIэм,
ЗэрышагъашIэхэм я лъагъуныгъэм.

* * *

Уи анэр гупсэу, уи адэр псэумэ,
Я ней къыпщыхуэ гукьеуэ псоми:
ЩымыIэ щхъэльэ уэ узыщын,
Я нэхъ уз хъэлъеу пхуэмыгуэщын.
Анэ уиIэхукIэ – уэ усабийц.
Анэм и Iэхухэр бгыжъэ шабийц, –
Гуаум нэхъ гуашIэр ягъэкIуэщыф,
ГъашIэм нэхъ дыджыр IэфI къыпщащыф.
Адэри унэм и пкъо щIэсэнц,
Пхъур зи гъэфIэну, къуэр зи гъэсэнц,
Бын зыщхъэщытэм и щхъэузыхыц,
Зыщхъэщымытэм и гъашIэ пищIыхыц...

ХЭХЭСЫМ И ГЬЫБЗЭ

Цей Мухъэмэд хузотх

ХъуапсанIэ жыжъеу Iуашхъэмахуэ лъагэ,
ДыщIэлIэу дохьыр дэ уи напэльагъу,
Ди гъашIэр щетхъэкIыну хамэ лъахэм
Зэрытлъхъэжауэ къыщIэкIынт дэ лъэхъу.
Уэрэду адэжь хапIэм деж щыIунур
Мыбдежым щохьур гыбзэ къыхъ гухэцI.
Шхъэр фIэчу пхъэкум къыхэна гъущI Iунэу
Ди гущIэм укъинащ, уэ, адыгэцI!

ЛЪЭЛУ

Ныжэбэ си пээр схуэхъукым сэ вэгъзэгь –
Сигу-си псэр джыдэ дзагуэклэ ибушы,
Щыбагъ щхъэгъубжэм щувылакым зэ,
Жынду щхъэрыкшүэ, уи гын макь гуущлэр.
Жынду, жынду, щхъэ кшаплэ сыкъепшиа,
Укъильэтыхыу уи хецшлэ бгыжъэм,
Икли сыйтурыгъуазэклэ къепшиа
Ныжэбэ си псэм сыйэригъэхыщлэр?
Укъисхуэмийгь, жынду, укъисхуэмийгь,
Гужагьуз макьклэ пхузу си тэмакьыр, –
Си адэ дыщэр ильэс щэцли мыхьут,
Гуузу щихыижам уэ уи джэ макьым.
Иджы си дежи уэ укъинесау,
Ажал зи мычэзум усхуцшэмиджэ –
Иджыри сэ си лэгтгуэр къемыса,
Мы жэш гугъумыгъур схуэпшижыну иклэ.
Пэ зийэм кэ зэрилэри соцыху,
Соцыхур зэ ажал зэрыспэцшылти,
Арщээклэ жыгъэм нэсрин схуэдэ цыхуущ,
Захуагъ тетыхиххэм мы щылъэм.
Сыхуиткым нобэ сыйтуэжыну сэ
Пш щылэ, ятлэ флыщлэр зи щлэуфэм,
Си бын дыгыишу зыхэслъяхэр псэ
Лэ бидэклэ мы щыгум темыувэу.
Сыхуиткым, сянэр къизбгъэдэсци сэ,
Иджыри тыншу сэ схуэмийгъэфлауэ,
Абыи и гум уэ хуумыхуэ сэр,
Си адэм и ажалри игъевауэ.
Укъисхуэмийгь, жынду, укъисхуэмийгь,
Фызабэ пшынэу укъистемыпхьэ –
Мыгухэу хамэ нэпсри зыхуэмыхь
Си нэхум и нэм гуауэу ушшэмыхьэ.
Хэт ахэр схуиххумэн, схуигъэдэхэн,
Къыхэнэу шытмэ, жыг щлэгъэксууныншэу,
Къатиблклэ мы щылэ флыцлэм щлэбзэхэн
Лъэхъэнэ псэгъэбампэ гушшэгъуншэм?
Жынду, и мыгъуэу си псэр умыгъэн –
Ибагъэ дыджым и хъэлъагъ мылъитэм
Щыгъуазэм, лыгъэншагъэу ар къилъитэу,
Зэгүэрми къисхуишынкым сэ губгъэн.
Жынду, си гъашлэм щыгъэтыж тегъэн...

СИ ДЭУЭГҮХЭМ Я ЖЭУАПУ

«Уи усэм я нэхьыбэр щхъэ нэшхъей!» –
Губгъэну кысхуащамкIэ къыздэгуашэу,
Мыхъумышцэ сцIэуэ саубыдам нэхъей,
Зыгуэрхэм я фIэшыпэу сагъэкъуаншэр.
Абыхэм сыткIэ къагурызгъэуэн
Фы защIэу гъашцэр зэрызэхэммылтыр –
Нэшхъей зымышцэр хьеуан итырщ Iуэм,
Ари узыншэу, ибэмэ мэкъумылэр.
Аүэ уцЫхуу ущытеткIэ щым,
Уи натIэ гъашцэм ищым ельытауэ,
Къыпхуохуэр махуэ ущыгумэцЫн
Е уигу щыфЫн, гуфIэгъуэм зэщиштауэ.
Гукъеуэри насыпри мыльку мыгуэши –
Сэ стЫкIэ си дзэлыфэхэр фёрышIу,
Пшыхъэшхъэ дыгъэу бгыжхэм яхуэкIуэж
Си гъашцэр схуэцЫжынукым щЭрышцЭ.
ЩЭрышцЭ схуэмышцыну и блэкIар
Зи тхыдэр лъыпскIэ ягъэншIа си лъэнкъым –
Зэгуэрми бын тэрэzym лъэмымкIа
Джэгуэн ищын къызэрыкIа Iэпкъэлъэпкъыр.
УсакIуэ нэссыр гъашцЭ джэрпэджэжц,
Армыхъумэ зи мэшишхъэ хъум и бзууэ
ШЭIу макъым гуфIэ макъкIэ пэмыджэж,
Зи уэлиигъуэ лъыпхъэхэм дежьюуэ.
Сэрыншеми, дэ ирикъунц диIар
УсакIуэ дахэжцIэ, фIеншыбэшIу,
Зыгуэр къишиугъам абы жалам,
Дызэрыпсэурэ Iэджэ щIат зэпэшу.
Аүэ зэманыр нобэ къыздэсам
ДекIакIуэ мыхъумэ, зыкIи демыфIакIуэу,
Факъырэ дыхупэным дынэсанц,
ДахуэкIуэу дгъэбияхэм уэксуулакIуэ.
Насыпир жъажьэу щытми, Iейр плащЭхц –
Бэракъыу илэтауэ цыху икIагъэр,
Ди щIалэгъуалэр хуэмурэ тIэшцех
Къэралыр зэшцэзыштэ щIепхъаджагъэм.
Жэш хъуамэ, цыхур пищантIэм дэмымкIыж,
Бзаджащцэр апхуэдизкIэ нэм икIащи,
Еджэну хуейм еджэн ялъэмымкIыж,
Iулхъяшхуэ тыним я Iэхэр хуэкIэшц...
Сыт хуэдэ хэхъуэ е сыт хуэдэ хъер
А псом яужкIэ сэ сышцЭгүфIэнур? –

Нобэрэй цынхур тхъэгъуш макъщ зыхуейр,
Къэушу и пшэдэйм хуэгузэвэну.
Армыхъумэ сэри фым сыхуусэн
Мнэхъ хуэмыхуу си къарум къихынут,
Ауэ къалэмыр згъэдэйуэфми сэ,
Мы сигу къигтыкыр дэнэ сыбгъэхыныу?..

* * *

Сэ махуэ къэски натэклэ соуалэр
Зэрьтэмтым зы пэжагъ мы щым,
Итланы схуэмубыду си тбуалэр,
Сапоуэр къэрал мылькур зи тхъуулъэм,
Нэхъыбэм сымыгъуэту къыздэцьин.
Арщхэклэ ахэм хабзэр пфлэшця я щхъэ,
Захуагъэ йуэхуклэ уедэуеныр лейш,
Абы я мывэ плимэр зыдэж йащхъэм
Къемыжэхыну сэ си шэрхъ хъурейр.

* * *

Ей, фыгъуэ-ижэ цынху тхъэмьцклэ,
Уи гъашцэр щапхъэ Тхъэм тхуимыцклэ,
Итланэнц лъэпкыр шунэхъуар,
Клуаплэншэ дыдэ дышыхъуар.
Урехъу уэ тхаклуэ, къулыкъущаклуэ,
Уэрэджылаклуэ, егъэджаклуэ,
Уней лэжъаклуэ, щэнэгъэл –
Е къизэрыклуэ йециагъэл –
И зэчиягъклэ, и йэзагъклэ,
Йэпэйесагь-йэклуэлъаклуагъклэ
Къофлэклиу щытмэ, нэгъуэцц цынху,
Уэ гупсэхугъуэ умынцынху:
Егъу псальзехъэу, щэхурыпхъуэу,
Уи мынастым уи нэр щипхъуэу,
Мычэму уипильэу зым и нэд –
Арашти гъашцэр, фыгъуэнэд.
Зылэтыфиным лъахэм и пшлэр,
Уэ елыркъэшү зыклэрыпшлэр,
Къынчишхуэмьцклэ уи щауэгъу,
Уэ ухуохъужыр перыуэгъу.
Къынтеклуэу щытмэ ар къаруклэ,

Уи щэнц къум бэджу зыхэбукIэу,
Иль къабзэр щэхуу щIэпфыкIын
Е псальз бзаджэкIэ букин.
Хъым ихуа бажэу зипхыхыжрэ,
Ииман зэгуэрми къимыхыжу,
Цыхуу КүэцЦеинныр зи дуней,
Тхъэм дыщихьумэ уи нэф-нейм!..

ЛЪЭПКЪЫМ ЕПЦЫЖАМ

(Пасэрэй псысэ)

Гум из джыдащхэ мэзым пхашт.
Ар зэралтагыуу къыхадзауэ
Гъы мактыр ину жыгхэм хашт,
Шынагыуэм я гур зэридзауэ:

«Ди унэхьбугыэр къэсагъэнц, –
ГумэцIхэт ахэр, къуэр къагъаджэу, –
Дыпаутшыну арагъэнц,
Мы джыдэ къомыр къышашакIэ».
Ар щызэхихкIэ, жыгейж,
Зи ныбжыр хъуар лIэцЦыгыуэ бжыгъэ,
А жыгхэр щIэгыымкIэ иоупшI,
Езыр хъэфиз ишЦати жыгъэм.

ШыжраIэжым ягу щIэгьуар,
Жыгейр нэцхъеийуэ щIэгүфIыкIри,
ЖиIаш: «Джыдащхэ фэ фльэгъуар
Иджыри мышынагыуэ зыкIи.

Джыдащхэ закъуэм сыйт лъэкIын –
Шыхъунур дэркIэ ар шынагыуэ,
Абы тицьш гуэр хуэхъужу кы,
ИэцЦыхъэу щытмэц дызижагыуэм...».

* * *

Шхъэж хуэфэшэн и псэукIэжш,
Си щыхуэ телькым зыми, –
Зыщдам насыпыр аркъэнкIэш
Трехыр шатэ псыми.
Сыйт сэси ИтIым лъэмыхар

Нэгтүүэшцым зэриягъэр,
Е си хьер зэрэзгъекар
Абы и къулеагым?
Зы заквуэш сцыхъур сэ псэкIуэд –
Мы къэрал дыдж куапIэншэм
Дэнэ лъэныкъуэкли шыкуэд
Щэблэшцэ гутгъапIэншэрц.
Зи мыхуми, дэ зыгуэр дгъэшЦаш
Фы-лейми дигу къинэну,
Ауэ мы гъашЦэ зэIыщам
Ар дауэ къыхэднэну?...

АКРОУСЭ

Зыри щым къыщыхъукым зимыIэж чэзу,
Уэгум ныкъуэусэу къохуэхъыжыр бзур.
Розими и палъэр бжыхъэр къэсихунц.
Япрей жэшц щыIэм жэпкIэ исыхунц.
ТхъещЦагь мэз жыгейуэ гъашЦэм къыхэзэнэн,
Уэгум нэхущ вагъуэу къыщыхэзгъэнэн,
Си псэ узыгъэлым егъэзыпIэ гуэр
ИIэми, иIами – ар, си дахэ, уэрщ,
Дышэм и нэз кIапэу щытми мы дунейр,
Уэ узимыIамэ, ар къум нэшЦ къудейт,
Нур зымыдзиж дыгъэу мыл хъурей тыкъырт,
Е екIуэлIапIэншэу данэ зэрыль къырт.
Инжиджыпс ежэхыр зэрыхуейуэ нэпкь,
Мы си гъашЦэм сэри сицыпхуейш, си нэху.

* * *

Вагъуэхэр маплъэр уи нэкIэ,
Дыгъэр мэIэбэр уи IэкIэ,
Уафэм сихъэнут уи цIэкIэ,
Уи гум къысхуеуэр сицIам.
Вагъуэхэм соджэр уи цIэкIэ,
Дыгъэм сопсалъэр уи бзэкIэ,
Ахэр бзэмIуми, уи пIэкIэ
Мыхуми къызах сэлам.

* * *

Уэгум ит вагъуэр къехуэхкым тІэуней,
Шыхур псэунукым тІэу,
Сыт атІэ, гъашІэ, сыбгъащІэу дунейр
Сыщыхэбдзар уэ бэйтІэу?...
ПфІэнцү арат сыбгъэльагъу уи нэфІ-нейм
Дэзужэгъун мы дунейр,
Е уи ІэфІагъым ишЦыжу гур мей
Си псэм хъужын сихуэмей?
Нэфу сыплъхуамэ, сцЫхунтэкым уэгу,
Вагъуэхэр бэуэ зэнщІар,
Дэгуу сыплъхуамэ, къеуэнтэкым сигу
Пышынэ хъещыкъ сзыщІар.
Ауэ зэхэсхуу уи бзухэм я макъ,
Мейхэр щыгъагъэу Жэштракъ
Си псэр естыну лЭныгъэ ерум
Дэнэ къисхыну къару?
Дауэрэ сэ збгынэжыну иджы
Си гур мы щыгу зыхъэхуар,
Зыщызмыгъэнщу зи тхыдэр сэ зджы
Адыгэ лъэпкъ сзыльхуар?
Дауэрэ сэ сцЫжыфыну ІэщІыб
Бын зи ІэфІагъ зыхэсщІар,
Си сабииІэхэр сцЫгуэ Іэбжыб
Ялгэу Инжыдж зыхэсщІар?
Сыт уи гутгами уэ лейр къызэпщІаш:
Уигу пымыкІа къэбгъэхъун
Уи лъагъуныгъэ мы си гум хэпщІам
ГъашІэ къыхагъкІэ пэхъун.
Ауэ итІани уэ сыптекІуаш,
Си гур щыхъужым дей щым,
АдкІэ пашэну сэ гүүэту схуэмыкІуар
Бын къытызонэри щым.
ГъашІэ, уэ ахэр пхузоцІ Иэнэмэт,
ХхыІэ, уи нэІэм щэгъэт:
Сэ здэмыхъуахэр уэ ахэм дэгъэхъу,
Къысхуэмыгъуахэр хуэгъэгъу.
Ахэм жыяшэу тетыхукІэ дунейм,
СиІэщи гъашІэ плІэней
Я ІэкІэ ахэм сэ ІэплІэ пхуэсцЫинш,
Я нэкІэ зыпцизгъэнщЫинш?...

АДЫГЭ ПІЦАЩЭ НЭСҮМ

Тамбукъан гуэлым и Іүфэм
КъыщыкІ къамылу зэкІуж,
Зи Іупэ цыкІухэр къэгүфІэм
Іущхъэ гъэгъауэ зэдуж.
Бланэм и кЛуэкІэр зи кЛуэкІэ,
Вагъуэм нэхъ лыдыр зи нитІ,
Зи набдэз фыцІэ зэхэкІэр
Мазэ къурашэ цыкІуитІ.
ЕтІысэхамэ тхъэрыкъуэ,
Зиуккуэдиямэ аслъэн.
Лэгъунэ нысэу тхъэрыуэ
ЗыхуицІа щаум Іупльэн.
Зи щхъэцыр Къущхъэхъу псыкъельэ,
Зи щыфэр къэжэр бжъэхуц,
Гухэлым къышигъэделэм
Акъылыр зи шэпэуудз.
Жыжъэу иреу уэ уи фыцІэр,
Щауэхэр изу уи ужъ,
Къанжэм и фыцІэр зи фыцІэ,
Къанжэм и хужьыр зи хужъ.

ЩІЭИН

Гъубжокъуэ Лиуан и фэепльу

Уи пкъым хэтыркъым узыр –
И гупсысэ узыхыирш,
Иджы къескІэ, си усэ,
Уэрт сиар щхъэузыхъу.
Ауэ сцІэкъым нышхъэбэ
КъыпцицІахэр зицІысыр –
УогумэцІ нэхъ, ущхъэпэу
Сымыльагъу си гупсысэм.
Дэнэ пхъа уи нэмисыр?
Сыт щытепхыр си напэр?
МашІэ игъуэ нэмису
ЗыгъэлІыжыр зи напІэр?
Сэ симыІэми гъашІэ,
Зым егъэфІыр мы си тур:
Уэ сабий зекІуагъашІэу,
Укъытезнэкъым щыгум.

ҮэркIэ си гур мыгъужу
Сэ пхуэсцлаши сцлЭфынур,
Си щхъэр уэ пшымыгъужми,
Си цIэр уэ пхьумэфынуш.

АНЭМ И ПШЫНЭ

Си анэ, согь уи пшынэм сышхъэшцысу,
Уэрыншэу ари хъуаш ибэ хъурей,
Закъуагъэр дыгъужь нэнцу къыпэшцысу,
Гукъыдэжыншэу къытенаш дунейм.

Ей, сыйт хуэдизт абы, уэ уцыпсэум,
Пшыналъэ дахэу къикъыу щытыгъар,
Макъамэ къэс ятхъэкъуу тури псэри,
Си анэ, бампIэдэхыу уийгъар!

Бзэрбазэу бзур дунейм къызэртихъэу,
Адыгэ пшынэм уэри ухуальхуат,
ИкИи псальяншэу хэти иту удыхъэу,
ІэпIэсагъкIэ псоми уацьхуат.

Уи къафэр уардэт, нарт макъамэу бжыифIэт,
Уэрэдыр – гумрэ псэмрэ ядэшIат,
КъибгъекIмэ гъыбзэ, игъетхытхыу щыфэр,
Гукъеу фэрышыншэкIэ гъэншIат.

АрщхъэкIэ сыйт? – А псори уэсу ткүжри,
Щы щлагым эу бдэшыгъуу щыхъэжаш,
Уи макъи уи пшынальи къэмыIужу,
Борэн къытхукъуэуам зыдихыжаш.

СцлЭжынур сыйт иджы, си анэ дыщэ? –
Уэр хуэдэу згъэтIысынти си гухэшI,
Пшынауэу ущытыным хуейшI куэдыщэ,
Си нитгым язми, си Iэхэр хуекIэшIщ.

Щыхухъур гымэ, жалэ гуемыкIуу,
Ауэ, арыншэу, бампIэ узу схэт
Мы си гуцышIэр псэкIэ къигурыIуэу,
Си анэ дыщэ, зэсхъэлIэнур хэт?..

АДЫГЭР ЗЭИ ХУЭПСЭУАКЬЫМ И ЩХЭМ

Адыгэр зэи хуэпсэуакьым и щхэм,
ЩхэхуэфI гупсыси и щхэм кымыхъа,
Зэгуэрми и фейдэр игъэнэхъышхъэу
НэгъуещIхэм я фэжагъуэ кымыхъа.
Хуэмыгъуэу ену и гур и нэмисым,
(«Лъэпкъ кызбэгъэдэсхэм сыйт кысхужаIэн!»)
Псэуаш ар, и щхэе Йуэхум хунэмисрэ
НэгъуещIхэм ятрипIэу и шхыIэн.
АрщхэкIэ къуэш пэллыту и утыкум
Лъэпкъышхуэ итыгъар и бий хъужау,
Шы лъабжээм щIэхуа цыхуу щыхутыкъуэм,
Абы зыгуэри къыщымысхыжа:
Ди лъэпкъыр зрахуа щынальэ дахэм
Абыхэм зэуэ щххэкIэ зрадзаш,
ИкИи тIэкIу дэкИри, а щы къаубыдахэм
Дэмисагъэххэу къыщIрагъэдзаш.
АрщхэкIэ ноби екIэ къытхуэдалъэ
КъахэкIыу щытми дызыхуэупсам,
Допсэур, шэ зилъа ди бгъэгуштальэм
Къайгъэншэу итльхъэжауэ пхъэ упса.
Псалъэжым, пэжу, егъэлъещ хэкухъэр,
АрщхэкIэ ди лъэпкъ щэныр дэнэ пхъин? –
Къуршипсыр ЙузыщIам къыпимыкIухъмэ,
Псыдзэшхуэу къыцихунт е ифыхъынт...

КХЪУХЛЬАТЭХЭР КЬОКЫЖ ШЭШЭН ЛЪЭНЫКЪУЭМ

Кхъухльатэхэр къо克ыж шэшэн лъэныкъуэм,
ЯщIауэ ини цыкIуи лъэрьщIыкI,
Сэ япэм ахэр сцыхъурт хы тхъэрькъуэ,
Иджы къашыргъэу яхуэспIаш гущыкI.

ЩхъэшокI аузым ахэм я ныбжь гъуамэр,
Щхъэхынэу ауз джабэр ирабзых, –
Шэшэным лъыкIэ пфIощI щримыкъуауэ,
Къанлыуэ адигэшIими къыхуеплъых...

ПСЭМ И ЩАСЭ ЦЫХУБЗ НАГЬУЭ

Псэм и щасэ цыхубз нагьуэу
Тхъэлухуд сурэт,
Уэ зэ нэхъ узымыльагъуми
Уи цэр хуохъу уэрэд.

Уи гуаклуагъыр, уи гуапагъыр
И гум имыклыж,
Нэ дахитым я хуабагъым
Пицыхъкэ хэммыклыж.

«Щхэ уи щхъэцыр тхъуа, дахащэ?» –
Жыслэу соупицам,
«Ущэтихъуну щыэр машэ?» –
Жойэр, уигу хэштай.

Къысхуэгъэгъу, бзыльхугъэ гуаклуэ,
Сыноккуэншэклаш:
Мыхъумышлагъэш, зызгъэжъаклуэу,
Сэ къызжэдэклар.

Ауэ ар къомыклю уи гутгъэу,
Уримыгухэж –
Уэ уи щхъэцым хища тхъугъэм
Уешцир нэхъ дахэж.

Уэ щхъэгъусэ ухуэхъуну
Нэгъуэцлиzym лъэклам,
Псом я лейуэ къыщыхъунти
И насып къиклай.

Дэнэ деж ущыпэплъами,
Уи джэр зэхихынт.
И нэм шхийуэ ущэлъами,
Укъышцимыхынт...

УЭ КЬЭБЭРДЕЙРЦ УЗИУСАКИУЭР

«Уэ Къэбэрдейрц узиусаклюэр, – жайлэр,
Абдежщ уи тхылхэм къыздыхуашцир пицэ,
Ди деж уацыхуу щигти узэралэр,
Гулъытэ щагъуэ щигъуэтыхъым пицэм».

Саубрэ схуэгумэшцирэ сццэн слъэммыклюу,
А псальхэр зыгуэрхэм къызайклай,

Армырми а гурышхъуэ сигу хэмжийм,
Гурыгъу-гухэцкіе си лъэр щауыкI.

Итани сый пхуэцкіэнур арыпами,
АтIэ мылар зэчийуэ хэт ибжын...
Сыпсэухункіе гу къыслъамытами,
Сыла нэужь зыгуэр схужаIэжынц.

СЫЗЭПЛЪЭКЫЖМЭ...

Б.Ф. хузотх

Фатимэу си псэм и нэхупIэ,
Пхуицкіами гъашцем си Iэр кIэцкI,
Си гухэлъ щасэм и щэхупIэу,
Иджыри къес укъесхъеклац.

Дыщеджэм пщацэ къысхэсахэм,
Дахагъкіе дыгъэу уакъыхэцт,
Уи лъагъуныгъэр къыслъысамэ,
Жэнэту узиIэн къысфIэцкI.

АрщхъэкIэ уи пэшэгтүт нэгъуэцкIи,
Сытегушхуакым сыппылъын,
Уи псэлъыхъуакIуэ щэццыгъуэцкIым,
Егъуфэ сэ зреэгъэпльын.

АрщхъэкIэ гъашцем ицкIи уи натIи,
Ещанэм, си псе, улъысац,
Си гухэлъ щалэри жэнэтри
Уэлбанэ щыIэм ильесац.

Иджы дэ тIури дыунагъуэц,
Ди щхъэцыр жэпым зэцкIобгъац,
СфIэцкIар зэгуэрым насып вагъуэу,
НэгъуэцкIым дыгъэу ущыгъуац.

УКІЭЛЪЫМЫГЪ

«Дауэрэ сцыну? Дауэрэ сцыну?
Псэгъуу слытар гъуэгүрүкIуэм пэсцыну,
«Хамэу сыйжыж», – жери ар ежъэжац,
НэгъуэцкI зыгуэрым пэшэгтүт хуэхъужац», –

МафIэ щIэнам и гу къуэпсыр писыкIыу,
Уэздыгьеи щIагым щIэтц пщащэр зэшыджэу,
И нэ дахитIыр гукъеуэ тхъэгъушц,
БлэкIри бгъэдыхъэри имыльагъуж.

«Хъунц, ирикъунц, си сабий, умыгуIэ,
Iэгум ис бзури къильету зэ уи Iэм,
Уэгум ихъэжмэ, абы упыкIац,
Махуэ блэкIауэ ар пIэшIэкIаш.

УкIэлъымыгь апхуэдизу, си тIасэ,
Уи лъагъуныгъэ тхъэгъепцI и мыуасэм»...

СИ УСЫГЬЭХЭМ

Усыгъэ къэзгъецихэ, си мыгъуэ, си уз,
Сигу-си псэр фхызолъхъэри сэ фызоус,
Фхызолъхъэр си гуашIэр, фхызолъхъэр си жейр,
Сыхуйкъыми зымы жиIэну фи Iей.

Зыгуэрхэм я усэр махьсымэу мэпциыпци,
Зы машцикIи зымы хуэмынци нэцхъей,
Фэ фицишхэм нэхъыбэм уигу-уи псэр ялыпци,
УшIауэ къэна си уIэгъэм нэхъей.

ИкIи абы хуэхъур нэгъуэцIкым уцхъэгъу –
Мы сигу узыгъэл зымыгъуэтырц пIэшхъагь,
IэмышIэ-ИэмышIэу хэпхъяуэ щIы псом,
Си лъэпкым нэхъыбэр хэхэсу мэпсэу.

Абыхэм зы закъуэц къуаншагъэу яар –
Кавказым ирахуу щIытрагъэгүяар,
Ди лъахэр дахащэм, псэупIэм ялейт,
Псэущхээ зэмьшххэмкIэ, ИэшкIэ кулейт.

КъекIыгъэ зэмьшххэм и тафэр пхащыкIт,
Бжэгъу цынэ хэпIуамэ, жыгынхуэ къышыкIт,
ЩIуэпсыр жы къабзэкIэ, псыкIэ гъэнщIат,
Узыншэу щытыным, псэуным хуэшIат.

АрщхъэкIэ а псори пщIыхъэпIэ хъужаш,
IэщIыхъэр индрийу* дээ фыцIэ къожам,
Гъэпциагъэрэ IэщэкIэ уэ ущищтам,
Жэнэтым и пэбжу си лъахэр щытат.

* Индрийу – и джийм иригъэхуу, иригъэлээтэхуу.

Дунейм зы захуагъэ темытми ярэйт, –
Иджы дэр щымыхъукIэ, фэ псоми фарейш,
Ди мэзхэм нэхъыбэр, ди щыгум нэхъ бейр,
Ди лъапэм Хы ФыцIэу щыукубейр.

Хэкужым кынари гупсысэм хэмийкI,
ЗылъекIхэр щымыхъукIэ, зи хъер зым емыкI,
Къэрал гъугъэлынцым здэхъуам лъэгущIэтын,
ЩыльекIкыыми гъашIэ тэрэз щигъуэтын.

Ар гуаэ ирикъукъэ, ирикъукъэ гухэшI? –
Абы иух псоми фамыщу «гухэпс»,
Ди лъепкым и тхыдэм хахынам щхъэ дерс,
Гуххэхуэ уэрэдкIэ зэпеуэм къандес.

Армыхъумэ, си усэ, гушыIи уоцIыху,
ГуфIэнкIи хьуэхъуэнкIи унэхъ мыхуэмыху,
Ауаным ухухэкIуэми дзагуэ умыхъу,
ИкIи гъеунэхуакIуэ узыщым хуэмыйгъу.

Арщхъэ ди лъепкъ Iуэхухэр хъужыхухукIэ зэпэш,
УсакIуэ тэрэzym, сэ хъукым си фIеш,
ГушыIэ мышыум хильэгъуену гьеэрэт,
Игу щызуи итхыну гуфIэгъуэ уэрэд...

АНЭР ЛЭМЭ...

Анэр лЭмэ, псэр магъ,
Утыпщауэ и макъ,
Пилэплым лъипс къыпоткIукI,
Щым гыз макъ къышIоукI.

Нэпсу псыхэр Iесау,
Щым и нэкIум щожэх,
Шэху уэздыгъэ нэсау,
Дыгъэр мэхъу пэзэзэх.

Къуршхэр нэшхъ зэхэмыхш,
Бзум я макъ зэхыумых, –
Нобэ псори нэшхъеийш –
Быним Анэр дагъей...

* * *

Ныжэбэ жыыбгъэр щыетат жыг хадэм,
Къудамэхэр цыыху ىәблэу къыпищыкІт,
Жыг гужьеяхэм пифәццырт щым зыхатхъыу
Жыы бзаджэм ىәщїәкыну идыдыкІт...
Борэнным жыгхэр пэлъещац. АрщхъэкІэ
Нәшцїәбжъэу жәщ къыхагым яшечам
И гуаум я къудами, я жыг шхъекІи
Хужыбызэу игъэтхъуауэ нәхү къекІаш.

* * *

«Псынащхъэм сыйщхъеицысу сехъ псыхүэлләм»
Ф. Вийон

Сә маҳуэ къескІэ нәхъри сохуу нәшхъей,
АрщхъэкІэ уә пифәйеухуу симыгугъэ
Плыиржъеру сзыыыгъ уи лъагъуныгъэр,
Си нитым туіэ пшагъуэ къышыхъейр.

Сәрыншәми уә Йуэхур уи гъунәжщ,
Уи гъусәхэм уахэтш уадәгушыләу,
Зы пасаль эжипләхункІи, пхуэмымышыләу,
Насыпыр уи тенджызу уогуфїэж.

Уә сыйкІэ си гукъеуэр зыхәпцилән, –
Жеиншәу къышыпкүхъым жәщ уәрамхэм.
Е уи щхъэр егъекъуауэ щхъэгъубжә рамәм
Ущыскым күәдрә, умышцїәжу пшлән.

Сыхуейкым, армикІ, пшыхуэу зым и ней –
Сә гъашцәр схуэццыжынукым щләрышцә:
И тхыдэр зәрыщләдэрэ дунейм,
Къәхъуакым изрә ныкъуэрә зәрышцә.

* * *

Уәсәпсу щоткIур уи нәбжыцхэм жәшыр,
Уафәгум нәхүц вагъуэ къинәжам
И бзийхэр уи нәкIупхъэхэм щожәштри,
Уи нитым хуему щхъәщахужыр жейр.

Здытетым гъуэгум жэцыр зыльэш҆ыхъэу,
Псы Йуфэм гъуэгурыйуэ щыгъуэлъауэ,
Си къуажэр хэжеяш, ильягъу пшыыхъхэр,
ЩиупскIэу машцIэу псым и Іёуэлъауэм.

Макъыншэш къуалэбзухэр, ямыхабзэу.
Къинаш уафэгум мазэр, щхъэукъуауэ, –
Си гугъэш сэ мы жэцри, схуэдэ къабзэу,
Уи нитIым я дахагъым итхъэкъуауэ.

НЭХУЩ МУХЬЭМЭД И ФЭЕПЛЬУ

Уэ уилакъым узыншагъэ,
уимыла насып,
Къохъулакъым упсэуну
жыгъэм унэсиху,
Бын къэплъухахэм уапэлэшIэу
гъашцIэр епхъекIаш.
Гъэми щыими пэш щылэжьым
нэху укъышекIаш.
Ауэ лейкIэ уэ унэцIэу
уимыла Нэхущ –
Уральхъами машц фыщIэм,
уи лэужыр хужьш,
Уи усыгъэр Нэхушвагъуэу
къытенаш дунейм,
ИмыщIыфу зыкIи фагъуэ
гъэхэм я нэфI-нейм.
И бзэм хуиту си лъепкь машцIэр
щыльэм тетыхун,
И сабий зритым гъашцIэ
уи цэр ицыхунш,
Щым нэхушцыр къышхъэшыхъэм
игу укъэкъыжыниц,
Уи усыгъэр и псэм хуихбу
ущиджыкIыжыниц...

ДАУР АСЛЬЭН И ФЭЕПЛЬУ

Налшык бжыхъэпсу щхъэшсосыкIыр жэцыр,
Мазэгъуэ нэхум нуркIэ нэр шлесыкI,
Я бзий лъекыхъэр вагъуэхэм къашешIу,

Мэз кхъужь гъуэжычу уэгум кыхосыкI.
Кызыжай хуэдэш ахэм: «Сымаджэшым
Зэману ирикъунц уэ щепхъэкIар,
КыщIэки щыбым, епль мы гъатхэ жэшү
Мазэгъуэ нэхум тхъупскIэ игъэпскIам.
Майтхъур, жайлэр, щхъэпэу узыгъуищэм,
Май жыг гъэгъахэм я мэр нэхъ хуцхъуэжш –
Ар зышэм, игукIи и псэки и зыхищIэу,
И гуашIэми къаруми кыхохъуэж.
Кыхыхы уэри мы жэш дахэ псыфэм,
Гупсэхуу кыурш хъяуакIэ зыгъэнцIыж,
Цыхупсэм дыхъэ уи уэрэд макыфIэр
ГуфIапцIэ тыгъэ псоми яхуэщIыж».
– Си вагъуэ нэхухэ, си псэм пэсцI мазэгъуэ,
Иремыкьюте фигу схузэIухар –
Сэ зыми хэмэлтыжу си Іэзэгъуэ,
Си гъашIэри уэрэдри сыхаш.
ФIэкли кыхэнэжынкуым жэш уафэм
Си насып вагъуэ хъуар игъуэнэмыс,
Шэрджэс щынальэ ену гум щызгъафIэм
ФIэкли кыхуэнэжакъым уэрэдус.
Сэ сцIэнным сымыщIа и Йыхъэ плIанэр,
Здехыиж ахэрэтым гъашIэ сIэшIэклиам,
Мэз лъапэм нэсыжа сэнтхыщхъэ бланэу,
Си гугъэ, сэ кыисфIошIыр уаукIа...

ДИ ЛАХЭМ Я ПСЭР

Ди лахэм я псэр ену дэ тщхъэштыщ,
Зэрыщхъэштыту щыгум вагъуэ нэхухэр,
Икли я нэхъ жэш кыфIым зрапщиц,
Дэр щхъэкIэ я уэздыгъэр хагъэнэхукIэ.
Дэ ахэм махуэм ялъыдмытэ гу,
Арыншэхэми науэщи ди гъуэгур,
АрщхъэкIэ гъашIэм и нэхупIэр ткIум,
Дывагъуэлъыхъуэу дыдолпIьеий уафэгум.
Езыхэр емызэш, къыдэмыциIыж,
Кызыэрхэплъеу догъуэлъыж, дотэджыр,
Долажъэр, дызэшохъэ, дызокIуж,
Зэм фыымкIэ, зэми ІеймкIэ деутгекIыу.
Ди фIэщи хъуркъым зэ Іеягъэ тицIар
Фы щыгтиIыжын зэман дэ димыІэну,
АппIондэхункIэ, зи нэр тхуэущIа

Ди лахэм я псэр ттеубгъуац шхыІену.
ДдэшЫгъуу кытдогуфІэ, ддонэшхъей,
ДдэшЫгъуу ди сабийхэм йодэхашІэр,
Ди гъащІэм жыжъеу жыбгъэ кыншыхъейр
Абыхэм дяпэ я псэкІэ зыхашІэр.
ЗыхашІэр, ауу хууфыркым сэбэп,
Ягу тЭкЦухэр пхъеми, я лъэр пхъем дэнаци,
Псэу закъуэр аркым зышІэр цЫху зэгуэп,
И гутъэр кытдэмыхъумэ кІэрэф нащэу.
Бын зыхуэшам ицЫхуми я псэм тыниш,
Зыхуэмыхъахэм я псэр дэлъици Іэдэм,
Ахъретми щыпсэхун яльэмыхъиж,
Я лей зэхахыхункІэ кыншИэтэу.
Ди лахэм я псэр ену дэ тщхээшытиш,
Зэрышхээшыту щыгум вагъуэ нэхухэр,
ИкИи я нэхъ жэц кыфІими зрапшыт,
Дэр щхъекІэ я уездыгъэр хагъэнэхукІэ.
Мы щылъэр дэри ди мымылъку уней,
ИкИи зэгуэр ар хъумэ дэ тахыж,
ЦЫху хуэдэу дытетауэ мы дунейм,
ЦЫху хуэдэу Тхъэм дунейм дригъэхыж!..

ГУШЫПЭ

Ишэж щыху къэскІэ и дуней тетыкІэ,
Иныкъуэр щылъэм лъэгъэІэс къудей,
Зы махуи сэбэпыншэу дамыгъэкыу
Щашынущ лъапс щыгум я нэхъейм.
Иныкъуэр йоджэ ахэм хыхъэхекІэ,
Иныкъуэм цІеуэ флацми «хъэкІэпыйч»,
Щагъужыр: «Дауэ мыхууми ящІэр шхекІэ,
ПсэукІэмышІэм кынхуишІэнми пыкI»,
Сэ ахэм япциш зыми семыдауэ,
АрщхъекІэ сыхуэзауэ хъэкІэпыйч,
Сэлам кызыихыу, си Іэр кыиубыдамэ,
Щэху цыкIуу си Іэпхуамбэхэр собжыж...

* * *

Бжэндэхъухэр кызофий срагъэплъэкІыу,
Уэзджынэу зэрольэль уэгунэбзур,
Бзу къес уэрэдкІэ кынгъэльагъуэу лъэкІыр,
КынфлощІ кэллыкIуэм иритыж чэзур.

Мес, щогуфыкIри къэтэджа махуэшIэм,
Шысхыжкыым пIашхъуэ цыкIухэр я тэмакъ,
Толъкуну гуэдзыр щоуфафэ бгъуэшIым
Къышоур адэжынэхэм я макъ.
Сэ ахэм сыздедэIум си тур хоштыр:
Ей, цыхухэ, сыгри ди зэбий, ди ней! –
Бзум хуэдэу дыщытын хуей гъашIэ кIэшIу
И уасэр тщIэнным папшIэ мы дунейм?...

ЖЭШТЕУЭ

АбытIэ Хъэжүэсмэн и фэеплъу

Си анэш IэфI, си анэш лъапIэ,
Къауц щы фыщIэр зыхуэхъун,
Уэр хуэдэу си псэр зыхуэбампIэу,
Уэр хуэдэу си тур зыхуэгъун,
Си адэ закъуэм нэхъ щымыхъукIэ,
Ажал гужагъуэм симыха.
Жыгей лъэ быдэу укьысцыхъути
Сту щIэхыу гъашIэр быуха.
Зыгуэрым фыгуэ цыху ильагъумэ
Услъагъурт уэ, си анэдэлъху.
Уи зэхэццыкIым срильагэт,
Уи гупшицысэкIэм срилсэхут.
УмэкъумэшыщIэ къизэрыкIуэу
Уитами губгъуэм упсэуху,
Уэ къыбгурыйуэр къыгурыйуэу
Сыхуэмыза сэ куэдрэ цыху.
Угумызагъэт апхуэдизкIи,
Ухуемыжъам сыт хуэдэ Iуэху,
Номыгъэсауэ тыншу и кIэм
Имыццыхунут уи гум псэху .
Сэ уэрт си гуфIи си гукъеуи
ЗэсхъэлIу ену сиIэгъяар,
Зи щытхъу зэхэсхмэ срикъейуэ,
Си гъашIэ гуазэу щытыгъяар.
Іыхълыуэ сиIэм урапажэт,
Анэшу щыIэм уралейт,
Уэр хуэдэу тукIэ къысхуэпэжу
ЩызиIэр машIэт мы дунейм.
Тхъэмахуэ закъуэм щIэслхъуэу фынишэ,
Сэ сипхуэзэшырт уцьхисэум.
Иджы сэ дауэрэ уэрьиншэу
ЗэресхъэкIынур гъашIэ псо?...

ГУГЬАПІЭ

Гүгъуэтых Феликс и деж

Адыгэр зэрыпсэур гукъэкІыжш.
Адыгэр зэрыпсэур пщэдей махуэрш:
Гумэншыу, гушхуэу и блэклар еджыж,
Тхыдэжхэм хэцшыпхурэ я сахуэм.
Ар ирогушхуэр хабзэ хэлъигъам
Дунейм зэ щыцІершыу щыта лъепкым.
Шууей зэрамыщІэххэу нарт Іепкъльэпкъхэм
Яа щыпкъягъэ бидэм, яа лыгъэм.
АрщхэкІэ зэуэ ар ещыж нэцхъей
Адыгэхэм иужкІэ хъуам я натІэ,
Зэгуэпым, тхъэмьщкъагъэм яунэтшыу
Зэрыхъем гъуегуанэм я нэхъейм.
Блэклам къыуиткым, пэжу, гукъидэж,
АрщхэкІэ дэ пщэдейр ди щІэгъекуэнкъэ!
Дуней гъуэгу псори зэ зэхольэдэж.
Абыхэм къахэкІынш ди деж къекІуэни.
Седэукуым апиондэхукІэ жайэм сэ
Адыгэр зэхэтІысхъеу зыгъеижхэм:
Адыгэм я дыгъуасэр вагъуэижым,
Пщэдейр адигэм дыгъеу къытхэпсэнш.

* * *

Закъуагъэр ену щыгъукым пэш зэшыгъуэм,
Хэйшыу ящыну куэдым ирамыкуми,
Борэным жыыбгъэм щигъэтуэ шыхъуэу
КлуапІэншэу иреубыдэр уэрамыкум.
Абы и узым машцІещ и Іэзэгъуэр,
Абы и гуаум хуэмурэ уеух –
Зэргээльягъури уи насып гъэзэгъуэр,
Имыгъуэ бжыхъэ уэсу къыпхуоух...

* * *

Аргуэрү угъейшеш, си дуней нэхү,
Аргуэрү уи щхъэр хуумыхъа пЛэшхъагъым,
Узымыгъапльэ, узымыгъэпсэхү
Уз дэгур пкІэрыкІакъым жэц къыхъагъым.
Иджы пщэддэжыжш. Уэ тэкІу ущхъэукуаш,

Хъуагъэти нэхъ мамыр къозауэ узыр,
Сэ уи гурыгъу-гуппицсэхэм сахузу,
Сыздыбгъэдэсым шэнтим зезгъэкъуаш.
Си дахэ, сыт аргуэру къыпчиштар? –
Жэш-махуэ узыгъэл къыбдэмыхъуахэм
Дэтхъуа уи щхъэцым, уи фэ дэжэштам
Сэ сопльри, си щхъэм хузохыж мыгъуагъэ.
Нэхъыбэу си гур изыудыр сэ
А тхъугъэм сэ си яги зэрыхэлтырщ –
Сльэклакъым сэ, седэйуу си гухэлтым,
Гукъанэр ескъухыфу зезгъэсэн.
Сльэклакъым сэ пхуэсциын уи гъашцэр тынши,
Зэгуэрым ниткээ хым ухэзгъэпльям,
Иджы ар – уи нэшцащэхэм зэльяуэ.
Уи щхъэцым – тхъугъэу сэ щызолъагъуж.
Щызицэш гъашцэм сэ зы гутгъэ щэху,
Зэццыгъуу жыгъэм дызэдигъэтхъуну,
Уи нитым, уи Иэфлагъым гу щысхуэху,
Аршхъэкэ щытмэ, ар къыздэмыхъуну,
Уи япэ сырьреш, си дунейнэху...

ЖЫГЪЭ

Си адэшихуэ Хъэмид и фэеплъу

Зэхуос гуп-гупурэ кърухэр,
Уафэгум деж зыщаугъуей,
Зылэшцэухэу и къарухэр,
Лэжа гъемахуэр зэдагъей.
Щос уэгум макъ жыгыру зэмышхъэр,
Зэм йупиццу, зэми хъужу дэгу,
Здытесым лыжхъэр уэрамышхъэм
Нэшхъеийуэ ахэм ящодэйу.
Тхъэм ешцэ кърухэм я гыы макъым
А лыжхъэм ягу зыхуигъэжар –
Щэль щылэшцэ ахэм я тэмакъими
Ящигъэгъупицэу жэшцкэ жейр.
Бэмпэгъуещ, гуауэшхъэуещ жыгъэр,
Жеиншэ жэшхъэр блэклихун.
Ей, сыт хуэдиз жым я гум щыхъэр –
Ар щалэм дэнэ щиццыхун?...
Нэху щыуэ, махуэм увмэ и лъэр,
Ягъуэт зи мыхъуми зэштегъэу,

Зэхуосри хуэму зопсэллыл Э,
Бжыхъэк И дыгъэм зрагъэу.
Арщхъэк И маху щыл Э киэншэу
Абы сый щылъэм щильэп Иагь,
Е хъурэ жым и жейр мычэнжу
Ажалыр щильк И уи лъап Иагь?...
Ей, ажал щыл И, ажал щыл И,
У э хэт щымаху ё пифэзыщар? –
Щымахуэр ик Им э, гъатхи щыл Иещ
У э къуагъапщэ хъурэ ар!..
Щылакъым жыгъэ насыпыф И,
(Насып щыл эж къозауэу уз),
Щыху гъац Иэм жыгъэр и узыфэш,
Нэгъуэш И зыуатэр хъыбарусщ.
Зыгуэрт жилам э «жыщхъэ маху» –
Щыху къэски и хъуапсан Иещ ар,
Уи махуэш быным ту къыпщахуэм,
Уи япэ мыл Иэм къэпльхуар.
Уи махуэш быныр къохъулам э,
Уи жыщхъэ умыхъуам һумпэм,
Е уздэтхъуа щхъэгъусэр лауэ
Укъыхэмьинэм э уэ плем.
Гукъыдэжиншэш, хъэлъэш жыгъэр,
Жеинш э жэшхэр блэкхун,
Щэ щилеткъым ахэм я гум щыхъэм,
Гу зилем хуейш ар ицыхун.

* * *

Жэшыбг жей Иэф Иым хэтиц си щыгур,
Зэман-зэманк И жым дэуш,
Щиху уардэ лъагэхэр щхъэшыгум
Зэхэпх къудайу щодаущ.
Сабий нэшхъыф И напэ уэгүү
Вагуэбэ уафэр итиц си щыгу,
Къохуэхри вагуэ – дэпхэр уэгум,
Удзыпц И псылэм щоупщыу.
Къалэмк И жьеши жомылэфыр
Уи нэгу мы жэшым щегъэкиф,
Кларцей гъэгъахэм я мэ Иэф Иым
Махъсымэм хуэдэу уещыр чэф...

ТЕБЭРДЫ ПСЫХЬУЭ

«...Велик, богат аул Джемат»
М.Ю. Лермонтов

Тебэрды псыхьуэ, Тебэрды псыхьуэ,
Уездыгъей мэзхэм уахокыр псыгъуэу,
Бым я нэхь лъагэм удокыр псыхьэ,
Тебэрды псыхьуэ, Тебэрды псыхьуэ.

Блын Йуву жыгхэр хуэхъуау гъунапкъэ,
Щюж Тебэрды къэкъуэлъэжу уи жъэгъухэм,
Гушэу толькъунхэм щаупскэ нэпкъхэм
Жылэ мамырхэр къытесц дзыхьщэгъуу.

Гъатхэц, еперкэ псыхьуэр игъэнщу,
Мейхэр щогъэгъэ Аманаузым.
Пищэжэрэ, си щасэ, мыбдежым гъашцэр
Зыгъщихаэр емынэ узым!

Гъагъэт апшыгъуэми жыгхэр гуфгэжу,
Шыкхэр щыдджэгухэт мывэм я куеццым.
Хуэмурэ щыгээр бгыщхэм щыкхэшырт,
Тэлай къэсихукэ дунейм зихъуэжырт.

Ныбжькэ бгыжь тхъуахэм пеуэ лыжь уардэр
Пицантгэм щыгашэйт, джыдэр и Иещэу.
Дэпу плья гүүшым епсалъэу уадэр,
Адыгэ кыщым щашыжт пхэгэшцэ.

Ауэ зэгуэрым къэсаш гуягъуэр,
Лыжьри сабийри зэхимыгъекыу.
Нобэ уэнжакъхэм къикыжкыым Йугъуэ,
Унэ здитахэм яжващхьуэ щокыр.

Машцэкъым куари алъандэм гъэуэ,
Ауэ адигэу мыбдеж дэсахэм
Я куэдыхар псея къуданхэм ягъейуэ,
Хуэмуй опильых, я Тэпгыгъуэр къэсамэ...

Тебэрды псыхьуэ, Тебэрды псыхьуэ,
Уездыгъей мэзхэм уахокыр псыгъуэу.
Уи гъуэгур захуэш, уи уафэр бзыгъэш,
Си псэм и нэхуу Тебэрды псыхьуэ!

Щалэу кышигъэхъуэр ешхьщ узд Ирамэм
Жыхэм уепльямэ – уи гур мэхуабэр.

Псыжь зыгъэпсыжыр уи псыр арамэ,
Нобэ насыпым уеращ и кIуапIэр.

ХЪУМЭРЭН

Зэшиблым я шыпхъу закъуэу уэ уагъафIэу,
Къуршыжхэм я кум уисц уэ, Хъумэрэн,
Псыжыпсым и толькъунхэр кынцигъафэу
Уи лъабжъэм и псыпхухэр щогуэрэн.
Хъэуар мыбдежым зэнзэныпсу къабзэц,
Мыбдежым пишэпильыр щынэхь дыхъэрэнш,
Уафэгум къуалэбзухэр щыбзэрабзэм,
Уэ уи цIэрш яIурылтыр, Хъумэрэн.
Пицхъяцыт Къалэжым псэлъефамэ и жъэр,
Уи тхыдэ къыхыр кытхуиIуэтэжынт,
ИкIи, вагъуэбэу, Тебэрдырэ Псыжъре
Адыгэ къуажэу Iусыгъяр къибжынт.
Уэ зырчи нобэ, дыщэджэд къабзийуэ,
И адэжь хапIэм зылъекIар кынэн,
Си гушцэр богъэхуабэ дыгъэ бзийуэ,
Насыпым и хэшцапIэ Хъумэрэн.
Зыужь, ефIакIуэ, Абыкъу-Хъэблэ къуажэ,
Адыгэ лъыкIуэу къэрэшейм яхэс,
Балигь хъуа жыгыу ену узэкъуэжре
Уи цIэблэхэм къахэхбуэу махуэ къэ!

КЪУЩХЬЭХЪУМ

И гутгу хуэпцIыжкIи хэт и фIещ пхуэхъуну?
Мыпхуэдэ жэнэт закъуэрц зыдэцыIэр;
Си зыбгъум щатэу щоуфафэр хъуныр,
МыдреймкIэ къату щызэтельц уэс щыIэр.

Динагъэ я кум дэльыр нэрыльгъауу
Мыбдежым щызэхокIыр гъэрэ щыре,
Къуршыпсхэм уэсым щыпхаудри лъагъуэ
Ауз зэкъуэжхэм дахъэ толькъун щыIэр.

ЗЭПСЭЛЬЭНЫГЬЭ

«Сэ лейуэ мы дунейм сыкъытехъуац.
Си псэуныгъэм иригуфIэу цыиху

Си анэу сэ сыкъэзылъхуам нэгъуэш!
Мы дунеишхуэм тету сымыцЫыху».«АтIэ апшыгъуэм щыIэ уигу щIэгъун?
ИтIани уэ зыкъыпфIоштIыжыр лей,
Си анэр псэужамэ, къысщыхъунт
Темыт нэхъ насыпыфIэ мы дунейм...»

* * *

Стхыфынут сэрикI махуэ и зы усэ,
АрщхъэкIэ сышоукIытэ и къабзагъэм
Макъиншэу щIыгум кытегъуалъхъэ уэсым,
Вагъуэбэр щIэзыгъанэ уафэ бзыгъэм.

ТхылъымпIэ усэм сэ къыхуэсщтэхункIэ,
Си нэту къыцIохъэр ар жыг къызыхахыр.
Дуней гъэдахэу ар щытащ лIэхункIэ –
Сыхуейш си усэм щхъэкIи ар зэхэсхмэ.

ЛЬАГЬУНЫГЪЭМ СЫХУЭЩЫПКЬЭШ

(Сонет Iэрэмэ)

1.

Нэрыгь иппIыкIимэ, мывэ джейри мэсир,
Мэкъутэ быдэу хъуам я нэхъыбапIэр, –
Сэ сокIуэр, къыцыстеуэкIэ уи бампIэр,
Бгы лъапэм щыдаущ екIэнцIэ мэzym.

Къудамэхэр къоIэбэ сальэхъэну,
Я тхъэмпэхэр къыцахъуэр си Iэгуфэм.
Сэ ахэм нэцхъеялэу сахуэгупIэу,
ГупшисекIэ созыжыр зы лъэхъэнэ...

«Гухэль сэ япэу зыхуэсциа си пщащэ,
Иджыр къыздэсым уэрщ сэ фIыуэ сляагъур, –
Щхъэ сщIыгъуу утемытрэ мы мэз лъагъуэм?»

Жэуап згүэтыхкъым. Жыбгъэм еIущашэу,
Похужыр хуэму бжыххъэ жыгхэм пшIашэр,
Гукьеуэм си гум щищIыжэш унагъуэ.

2.

Гукъеуэм си гум щицЫжащ унагъуэ,
ХъуапсанIэу сиIэгъахэр ткIуаш уэсэнсу,
Си лъагъуныгъэ закъуэрщ дыгъэу къепсу
Къисхуэнэжар, и нэхур умыльагъуми.

Пльагъупэу щытыгъами сэбэпыншэт, –
Вагъуэншэ уафэу нэцI схуэхъуаш уи гущIэр,
Пшэдджыхж къэсыхукIэ нэкIэ узыIущIэм
Къыпшохъу и лъагъуныгъэр «Щым и бынжэ».

Унагъуэ Йуэхухэм гъеру уздаIыгъым
Мы жыгхэр щыдауштэмэ гъунэгъуу,
Абыхэм къыбжайэнт сэ си турыйгуу

Жеиншэ ерыскынышэу сзыIыгъыр.
...Сэ сцIэктым къыхэсхами си щIалагъэм, –
КъысфIешIт зэгуэрэм уэ у-Дахэнагъуэу...

3.

КъысфIешIт зэгуэрэм уэ у-Дахэнагъуэу,
НасыпкIэ пшIыуэ гъашIэр узэцIа,
ИкИи апиIондэхукIэ узэжъар
Сэра сфиIещIати, фышIэурэ слъэгъуа.

Къэкыгъэ гъужыр уэшхым зэрыпэплъэу
Сэ сежьети нэпсейуэ уи жэуапым, –
Къысцихъут щыхуабэм ар схуэхъун жъауапIэ,
ЩыцIыIэм спкъырытын сзыэцIигъапльэу.

Сылъайуэу Iэ сшиям къыщыдыхъэшхри
Уэшх нэпцIу сцхъэшыкIаш уи лъагъуныгъэр,
СыгIэу сыкъыхинэри къум дыгъэм,

НэгъуэцIыр игъэнцIаш уи гухэль уэшхым.
СпкъырытхэцI уи псальхэр шэ къэуэжхэу:
Сэрыжкыым уи псэ закъуэ Джэrimэсыр.

4.

Сэрыжкыым уи псэ закъуэ Джэrimэсыр,
НэгъуэцIщ иджы а цэр уэ зыфIепцар.
АрищхъекIэ мыкIуэдыхж налкъутналмэсу
ИгъашIэкIэ си гущIэм ухэпщащ.

Уэрыншэу есхъэкІ гъашІэр ену бжыхъэш,
Закъуагъэм кызобекІыр и щыІэгъэр,
Сыпсалъэми, плъыржъэрым ихь уІэгъэу,
Шэджагъуэ махуэу уи нэхэм сопцЫхъыр.

СопцЫхъ хъарбызу Іупэм щыткІу уи баҳэм,
Сыхъэт зэдэдгъэкІуахэм сахочыхъ,
Уи ИитІ кызэдэхашІэхэм сопцЫхъ,

ИджырикІ зэхызошІэр уи Іубахъэр,
Удэт хъысфюшІ иджырикІ си щыбагъым.
Уи деж кІуэ гъуэгур быркъуэшыркъуэт, кЫхът.

5.

Уи деж кІуэ гъуэгур быркъуэшыркъуэт, кЫхът,
СошІэжыр япэу уэ сыщыпшылар, –
Алъандэрэ ильэс зыбжанэ щлаш, –
Махуэшхуэр клубым щагъэлъапІэ пшыхът.

Апшыгъуэм уэ ухэтми узмышЫхут.
АрщхъэкІэ си гур зэуэ пкІэрыпшІаш.
КъызжыІэт, сыт а жэцым къызэпшІар,
ИгъашІэкІэ гурашэ схуэхъуа щыху?!

НэгъуещІ гугъапІи пльапІи симыІэжу,
ХъэкъыпІэкІэ уи деж щызэхэсшІаш
КупшІафІэ зышЫыр гъашІэ ягъещІар,

Щхъэзакъуэ хъуам насып зэrimыІэжыр.
...Зэгуэрми «фыуэ слъагъу» жызымыІэжырш
Зи гъашІэр гужьеигтъуэкІэ гъэншІар.

6.

Зи гъашІэр гужьеигтъуэкІэ гъэншІам
Сашышт, сыпшумышІатэмэ а жэцым:
Уэ Иэдиихуу уи Иэр къысхуэпшешІри,
Псэунум тукъыдэж хуэзыбгъещІаш.

Уи псальэхэм къысхалъхъэт сэ къару.
Уи нитЫыр къысхуэгуапэт гъуэгугъэнэхуу,
Сэ сигу къокЫыж, си закъуэу сыкъэнэхукІэ,
Уэзджынэу зэрылъель уи макъ жыгырур.

Уи Іупэхэм аргуэрү къызжакІэжыр:
«НэгъуещІ си гупшысанпІэу щхъэ пфІещІа?!

Сэ уэ Іәш҃ыб сыпхуэзыщын щыІәжкъым». Ар жыпІәгъами нобэ узиІәжкъым – ІәмалкІэ ди жагъуэгъухэр зэхуэшшат...

7.

ІәмалкІэ ди жагъуэгъухэр зэхуэшшат.
Абыхэм ягу техуакъым сыйтим щыгъуи
Щыпкъагъэ лъагъуныгъэр зэрытщыгъур.
ЯфІәбэ машшэу бий дызхуашшыху,

Ди ужь иклакъым дэнэкІи дгъэзами
Уэу бзаджекІэ гъэншша абыхэм я бзэр,
Кызжаёт сэ уи напэр схуэммыкъабзэу,
Ар дыдэр сэ схужаёт, уахуэзамэ.

Псы ткIуэпсрэ пэт екъутэр псыхьуэ мывэр
Ди якум ахэр дэувахэц хъэлэу*,
Альяндэрэ си пыІери сфиІехъэлъеу,

Сытетш дунейм мы си гур зым хуэмымфIу.
Зыгуэрэ хъумэ си щхъэр схъумэжыфми,
Абыхэм сэ сатекIуэфакъым хъэлкІэ.

8.

Абыхэм сэ сатекIуэфакъым хъэлкІэ,
Мыщащэу схъумэфакъым ди насыпыр, –
Зэгуэпир блашхъуэу гущIэм кынэсыпэм,
Уэрэдым си гупшицысэр изохъэлIэр:

«ҮIэгъэ яшшла бжьюр щшокъур псынэм
Къару къыхуэнэкамкІэ епшылIэну,
Бжэндэхъур уэгум ѹокIуэдэж, щылIэным,
Иужрей уэрэдыр иусыну.

Сэ страхаш сыпсэууэ си уэрэдыр,
Къарур сүухыхункІэ замыІажъеу.
Насыпу збжарикI уашшыфащ жыІешшIэ,

ГъэпшIагъэкІэ быдапIэу бийм уратри.
Пшшэфынур сыйтит къэнэгъар уэрратэм
Фыльягъуныгъэм нэхъ уимыІэу Іашшэ?!»

* Хъэлэ – зи кIапэ лъэныкъуэмкІэ пашшIэу упIешшла пхъэ е гъушI кIапэ, пхъэ иризэгуудын, иризэгуачын папшIэ къагъэсбэпу.

9.

Фылъагуныгъэм нэхъ симыIэу Iашэ,
ЗгуэшIынц иджыри сэ тугъуехбу щыIэр.
Спэчынц щымахуэ хъуэтгым я нэхъ щыIэр,
Гъемахуэм я нэхъ хуабэр сщIынц жыIешшэ.

Къыр папшэм я нэхъ дахэм ар дэсхынци,
Тезгъувэнц цыхутгъэм и бэракъу,
Жэццыбгым къумым цыху кынащ аракъэ,
СщIынц дыгъэ, жэш кыфIыгъэр дэбзэхыну.

ЩыIакъым лъагуныгъэ насыпыншэ,
ЩыIэнукъым ди ягэкIэ иджыри!
Насып зимиIэр зи тхъэмбылым кыру

Жыглыц укъуеижар зытельырщ фыншэу!
Дунейм сытетыхункIэ сүзузыншэу
Ильэсхэм уардэу сэ сапхырыкIынц,

10.

Ильэсхэм уардэу сэ сапхырыкIынц,
Жагъуэгъухэр гукыдэжкIэ зээгъэфыгъуэу.
ИджырикI гъашшэм къиспэцшылъщ и фыгъуэр,
Игъенэхуакъым си къарум лъэкIыныр.

Письмохэм ядэшшыгъуу гъуэтэжыныр,
Си лъагуныгъэ, щы уи фIещ, уэракъым!
Iемал имыIэу щыткъым уи уэрагъым
Хээфиз хүэхъуа хыдэжбэзыр бгъуэтэжыныр.

Из ухъужынц аргуэру гувэ-щIэхми,
Аргуэру зы насып къитхукъуэкIынц.
Ли нэшхъ зэхэуфар зэрихъуэкIыну

КыдэуэлIэнц гуфIэгъуэ дымышшэххэу,
Щэрышшэу ткIужынц ильэс дгъешшахэр, –
ИджырикI сщIенуц сэ схузэфIэкIынур.

11.

ИджырикI сщIенуц сэ схузэфIэкIынур,
Iусхынц си насыпьбжэ зэхуэпищIар,
Сэ лъапIэу сиIэр щхъэузыхъ хуэсщIат
Уэ уи пагагъ зи хъер къизэмыхIыним.

Нэшхъей ухъухукIэ сэси лажъэ сфишьу
Сыпильт сый щыгъуи уи гур пхуэсхъумэну,
Уэ уи цIекIэ мыси псэр стынт къурмэну,
Зэ закъуэ къызжепIатэмэ уи фIещу.

Мэкъу шхийми йопхъуэр цыхур, щыгузавэм,
Удз щхъекIэм я нэхъ махэр ешьир Iешэ, –
ИджырикI гъуэгу пхуишынут сэси Iепшэм,

АршхъекIэ си гур уэ дэплхъаш бэн зэвым.
Сашыщкыым, сый спшЭфынуми, узэфIым, –
Гугуехъ спэшылъыр аркъым зышIесIэжъэр.

12.

Гугуехъ спэшылъыр аркъым зышIесIэжъэр,
ИджырикI къуэри бгыри зэпсычынут,
Ажалым си лъэр щиудами Iежъэу,
Иужьрей лъебакъуэр уэ пхуэсхъинут.

МафишгукIэ кIуени хуейкъым уздэшциIэм, –
Сынжъеу щытмэ, сынэсынущ лъесу,
Ауэ ди якум къидильхъаш ильэсхэр
Гуфишншэ уи нэ фыцIэхэм я щыIэм...

Гъазэншэу зэблекIаш ди насыг гъуэгухэр,
ГугъапIэу диIэгъахэр тфишэIашIэу,
Псалтьихэр къыхахахаш дэди гъашIэм.

Дамэншэ бзууэ дышIэбэгтуу уэгум,
Ди гъашIэр ену щетхъекIыну щыгум
Ди натIэм илъагъент дызэпIэшIэу.

13.

Ди натIэм илъагъент дызэпIэшIэу,
Ишьыб дызэрышIауэ дыпсэуну.
Уэ Iеджэ щIауэ ухъужаш бынунэ,
Сихъакъым сэрикI уи удын щыIэшэм.

Уэим сымышIагъэфэ зытезгъауэу,
Уи дэкIуэнгъэм седэIауш и гутгум,
Уэ адэкIэ къэхъунум уемыгутгуу
УлкIыжааш, уигу сэркIэ мызэгъауэ.

Пльагъун уи гутгъэт сэ сыйзэшыгуауэ,
Сыпагэу пфIэмышIат сыйкъыщIэкIыну.
Уэ дэнэт нэф хъуа уи гум къыздэкIынур

Сэ лъагэу си щхъэр сигъэ! Эту гуауэм?!
Гүщыыхъэц, уи къарухэр п!Эщ! Эк! Гуауэ,
Нэгъуэц! щхъэгъусэм гъаш! Эр депхъэк! Йыну.

14.

Нэгъуэц! щхъэгъусэм гъаш! Эр депхъэк! Йыну
Къызжа! Эгами хъунтэкым си ф! Эц.
Уэ сигу уиллынуш, – узыхуейр къысф! Эц,
Фэепльи уи суретыр къесхъэк! Йынууш.

Схъумэнц, мык! Гуэду къызжеп! А псалье! Хэр,
Абык! Э сэ зыцц! Йыжкым хэутэн, –
Сыдзыхэмэ – къарук! Э къызэтэнц,
Гугъуехъ сыхуэзэм – згъэувынц! П! Элъейуэ.

Ищысыр сыйт сэ гъаш! Эм срикъаным,
Гуапагък! Э цыхутум сынэмымсмэ!
Сиццынц уи деж щызмыгъуэта нэмымсым

Нэгъуэц! Ими зэхэсц! Йыгу и гукъанэр.
Абы иужьк! Э куэдкым гуауэу къанэр:
Нэрыгъ ипиццык! Мэ, мывэ джейри мэсыр.

15.

Нэрыгъ ипиццык! Мэ, мывэ джейри мэсыр,
Гукъеум си гум щиццыжащ унагъуэ.
Къысф! Эш! Зэгуэрэм уэ у-Дахэнагъуэу,
Сэрауэ уи псэ закъуэ Джэримэсыр.

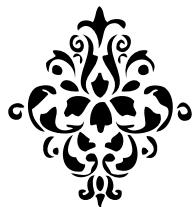
Уи деж к! Гуэгур биркъуэшыркъуэт, хъэлъэт,
Гукъанэ зэпымыгхэмк! Э гъэнц! Лат.
Иэмалк! Э ди жагъуэгъухэр зэхуэц! Лат,
Абыхэм сэ сатек! Гуэфакым хъэлк! Э.

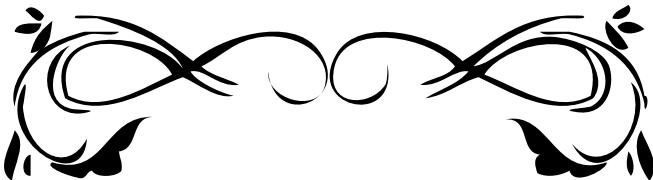
Фылъагъуныгъэм нэхъ симы! Гу Иещ!,
Ильэсхэм уардэу сэ сапхырык! Йыннут,
Иджырик! Сц! Эннут сэ схузэф! Эк! Йыныр,

Гугъуехъ спэц! Элъыр аркъым зыщ! Эс! Эжъэр:
Ди нат! Эм ильягъэнт дызэп! Эш! Гу,
Нэгъуэц! щхъэгъусэм гъаш! Эр детхъэк! Йыну...

1973 гвэ.

ЕДЗЫГЬУИТІ ХЪУ ҮСЭХЭР

* * *

Данэ гъуэжку жэш мазэгъуэ дахэш –
«Насып жэш» жыхуаэр мырагъенщ,
Гъатхэ жыг гъэгъахэм, зыкърахуу,
Жэш хъеуар фоумэкІЭ ягъэншI.
Арэзыуэ махуэ ягъещамкІЭ,
Бзухэр жеижаш, ялъагъуу пшыыхь,
Вагъуэ шырхэм я нэ цылку къэпищамкІЭ
Я щIещыгъуу щIыльэр зэпапльыхь...

* * *

Щам щIыгум хуэдэу, сигу, уэ хъу хъэлэл,
Къуатамэ зы, хуэдишэ яптыжыфу,
Дунейим цыхуфу тетым я дэлэл
Цыхугъэр щIыгу къэуату пхумэжыфу.
Къумышыым ешхуу, си бзэ, хъу къэзэр,
ШэсыпIЭ яшI икъярарым ушынэскIЭ,
Уи писальэр традзамэ тэрэзэм,
Къильытэу зэхээыхым щIыхъэт нэсу...

* * *

Фочауэ макъым мышэ къигъэушу
И гъуэмбым ныкъуэжейуэ кърихуам
Ебгъэцхъу, пшэддджыж мэз нэбэнэушэр
ЕфыщIыр жыыбгъэ бзаджэ къыкъуэуам.
ЩигъешкІЭ жыгхэр жыс къуапэтемэним,
КъыпфIошIыр ахэм къару Іэл къэпхъуам
ЖыгыщIЭ къащIэжахэр щахъумэну,
ТегужьеинкIыу зытраубгъуа...

* * *

Бжын къашэу кIэртIоф хъуэж къэкIуа урысхэр
Адыгэ къуажэм щыщхъэпридзат –
И шэрхъыр щIэжри машинэ зэрысым,
ГууэцIу гүүэгум декIуэкI къуэм дидзат.
Иса щIалицыр, хъэльэу, сымаджэцым
Зыгуэрхэм нашэсауэ къышрахт,
Зыгуэрхэм, тIэкIунитIи мычэнджащэу,
Лыкъуалэм хэту бжыныр зэбграхт...

ЗЫГУЭРЫМ ДЕЖ

Уи гуапэц, къыбгъэдэтихэм ябгъэльгъуу,
Щхъэхынэу уи Iэ лыпшIэхэр бгъэджэгумэ,
«Сэ Сосрыкъуэ срикIуаш и лъагъум,» –
ЖыбоIэр уэ «нарт щаукIэ» къоджэхукIэ.

Шэчыншэу уэ ухуэдэц Сосрыкъуэ,
Зы машIэ дыдэц фхэлъыр фэ зэмыщхуу:
Абы тIасхъапIеу иIэгъар и лъакъуэрт,
Уэ уи тIасхъапIэр зыдэшыIэр уи щхъэрш.

* * *

Зэгуэрым сэ услыгтэрт адигэлIу
ИкIи псаљэ дыгъэлу жыпIеу хъуар
Хъэл-щэну сфиIещIти уи щхъекIэ уэ пхэльу,
ЯхуэсциIт емыкIу зыгуэр къыбдэзыгъуам.
ИужькIэ къыщысциIами узищысыр,
ЛъэмымыкIу хутыкъуам уэ уезгъэпщат,
АрщхъекIэ пицыт – сэ лейуэ сынэттысри,
Уи яжъэр дэп къысфиIещIу сышIэпщат...

* * *

Дунейм ехыжым щыIэкым нэхъ закъуэ, –
Аргуэру уафэм вагъуэ гуэр ижащ,
Хэт уэ аргуэру уигу зыхуэбгъэзагъэу
Здэпхъар, къатиблкIэ щIэкIуэтэн ажал?
Сыщытиц нэцхъеийуэ сижыхъяуэ си Пэм:
КъысфиIощыр ар, хыуейм зэхикъутау

Кхъухъ щIэтIысыкIым хым хидза бащырбэу
Сэ, хъунур хъуа нэужькIэ, къэзгъуэта...

АБЫТІЭ ХЪЫЗЫР ДЕЖ

Пэжш, хуэдэт Iуашхъемахуэ и щхъэр уанэм,
ПшIэгъуалэ уесуи адыгэш Iепкъльепкът,
ИкIи уафэгум бгъашхъуэу щызеуэну
И лъабжъэм щIальхухъари шууей лъэпкът.
АрищхъэкIэ ди лъэпкъ натIэ насып мыгъуэм
ИщIащи Iуашхъемахуэ уанэгу нэшI,
Зея шу хахуэр дэнкIи къышилъхъуэу,
ЗэуапIэм къина хуарэу мэгумэшI...

КЪУЗГЬУН УНАГЬУЭ

Абыхэм щIымахуэм нэхъ уаем уежалIэм,
ПльэкIынукъым уэс Iепеңцыз къеңпхын,
Абыхэм я джэдхэр мэлIэж я ажалкIэ,
ПымыкIыурэ яту, зы яукIыу яшхын.
КIэпIейкIэ и уасэ абыхэм пхуашIамэ,
ИужкIэ мэл уасэм нэсын къыппахыж,
Къатишу зэтету унэшхуэ яшIами
Я гъашIэр гүэнэнц зэгъэмбам шаухых...
...

БЖЫХЬЭР ЙОКІ

Пшэ гупыр уэшхкIэ къыхуегыхъри щIыльэм,
Сэнтхыщхъэ бгыжхъэм я щхъэр дахыжаш,
Къушхъэхъу къуршыжхъэм я джабэху уэсыльэр
Мэзыщхъэм нэскIэ къекIутэхыжаш.
Къуршыпсым иухауэ и джэгуныр,
Зэхэпх къудейуэ бгыжхъэм къышодым,
...Иджыри мыла бжыхъэм и джэбыныр
Ищхъэрэ жыыбгъэм иухакIэнц дын...

* * *

Лъэпкъ напэм нобэ ириджэгу бзыльхугъэ,
Цыххубз псэ нэху уэ зи пкым укъикIам,

И пшыыхым, и къабзагъэм, и цыхугъэм
Адыгэр иригушхуэу къеклуэкаш.
АрщхъэкІэ, зэхэзыхым яфІэшыпсэу,
У э ахэр псори къытхуэпшыжри пшыыхъ,
Бзылъхугъэ щыыхъ, щытар ди лъепкъым и псэу,
Яхуэпшыжаш цыхухъухэм я лъэгушыыхъ...

* * *

Усаклуэм языныкъуэм ялэш узу,
Бэракъ ящарэ якъуэмыль зэчийр,
Зы сыхъэтэпэм зэраулла усэм
Къышытхуу, ягъеуныр я гуо-клий.
Абыхэм загъэину, загъэбгъакъэу,
КъышеджекІэ сатыр зэрагъэпціам,
Сигу къокыр джэд зигъэшІэгъуэжу къакъэр,
Страус джэдыкІэ фіэшіу къикІэціа...

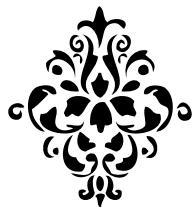
* * *

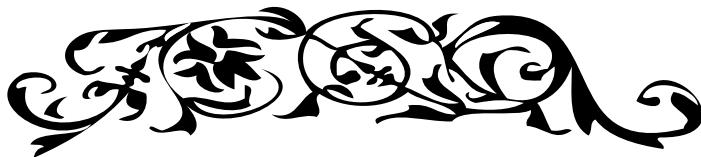
Зыгуерым игъэшІагъуэт жи: «Ар дауэ! –
Си фызыр лъхуэмэ, къильхур Іэхъуэжь цыкIуш,
Мо ди гъунэгъум и фызыжь жъэпкъдауэм
Мунафещіу къильхуркъым зы цыху».
Абы нэхъей, зэманым зихъуэжами,
Аргуеру къэрал хабзэр зэрыштыщ:
Ди уэлияхэм бын къашІэхъуэжари
Ди бынхэм унафещіу ящхъешитищ...

ЛЫ ХЪЭТЫРЫНШЭ ГУЭРЫМ ДЕЖ

Уи бжъакъуэр къытикІэ уэ цыху узыщыхъуу
И Іуэху гузэвэгъуэр уи деж нэзыхъам –
ЩыпкъагъкІэ цІерыцуэ лъепкъылІхэм уашыгъути,
СфІэшІат уэ абыхэм я диним уихъа.
АрщхъэкІэ сэ уэркІэ сиплъат гъуджэ нашэ:
Ххуем дыуэ пшшІэхэпльхъэкІэ мыхъу муслымэн –
Зыгуерхэм уашыхъуми ухъуауэ лы пхашэ,
Псэльэн фІэгъекІа уэ уимылэ пэрмэн...

УСЭ КІӘШІХӘР

Зэманыр хуэдэш Жыгъэибг, –
НэгъуэшI сыйт хужыпIэн, –
Зи тажьджэ бгым къельар дгьеиху,
КIэлъыкIуэм хуещIыр бэн.

* * *

Мэжаджэ хуабэм и IэфIагыр зышIэм
КыифIемыщIыну хъэкъырш жылэр хугу,
ЗэрэмыкIуалIэу бжъэр гъэгъа IэрыщIым,
Дахагь IэрыщIми димыхъэх цыхугу.

* * *

Аргуэрү мэзыр ясейц къэлэрхэм;
Май дахэм ягъэльапIэу и чэзур,
КынфIошI абыхэм я уэзджынэ блэхэр
Щэху цыкIуу гъатхэ жыыбгъэм дагъэзу.

* * *

Умыуэвмэ*, иувыкIи угущIэнц,
ЕрыщагъкIэ удэуэныр хъуркъым щэн –
Лыгъэ зиIэр ирикъеикъым и къарум,
Мы дунейм темит фIешIыжу нэхъ еру.

* * *

Хыыджэбз гухэлтыр хуэдэш бжыхъэ дыгъэм,
Абы и бзийхэм ешхуу щхъэзыфIэфIщ:

* Уэвын – цыбагъкIэ икIуэтин; умыуэвмэ – «умыкIуэтмэ» жыхуиIэнц.

Зэм къыпхуогуапэр ар уэфI махуэ бзыгъэу,
Зэм уэлбаналэу зызэхеуфэф.

* * *

Гъемахуэр иту, дыгъэр щыдэхашIэм
Дунейм тетыжу фIещ щыгъеийщ щымахуэр.
Уи жэцым хэхьуэу, щыхэшIарщ уи махуэм,
ЩыIэмэр гумрэ псэмрэ щызыхашIэр...

* * *

Насыпыр хуэдэц бжыхыхъэ жэцц щыIэбжым
Цыху гутыр зы шхыIэн кызыхуэнам:
Цыху напэ зимыIэжу, зиIэм Iэпищэ,
Абы и хуабэм лъокIыр ухинын...

* * *

Уи мафIэм си гур щумыхъумэу,
ЗдэшIыгъу ажалми сиIущIэху,
Шыблауэ макъри щэзыхъумэ
Фылъагъуныгъэ псальэ щэху...

* * *

IуэхуфIкIэ зы цыху гуэр цIерыIуэ хъуамэ,
Ар псоми я гъесэнщ, я хэгъэрэйщ,
АрщхъэкIэ мыхъумыщиагъэ дальэгъуамэ,
И анэ къэзыльхуам и закъуэн зейр...

* * *

Дядэжъхэм я щыхьыр щымахуэм – дыгъафIэ,
Гъемахуэм – жъауапIэ дэ тхуэхъуу къэтхъат,
АрщхъэкIэ мэшоку зэпэгъуанэм иль гъавэу,
Гъуэгу ткIуам машIэ-машIэурэ ар щиткъухьаш...

* * *

Мы зэманыр бохьшэ Iувым и зэманиц,
Ахьшэ мыхъумэ ямыIэжу зы Iиман

Къэрал мылькуи, уней мылькуи зэбграх
Уи жъэм Йулхъэ дэпхьеяри къыбжъэдах.

* * *

Бжъэхэм я псэупIэр якъутамэ,
Жыг ку гъуанэ е бгъуэнцI къагъуэт,
Ауэ щыхум гуаур щынетамэ,
Щым щхъэгъэзыпIэ щимыгъуэт.

* * *

Джэджьейхэр къурт хыфIэзыдзэжу
Адакъэр гъусэ зыщIыжау,
Сабийхэр янэм тридзэжри
Лы лъыхъуэ фызыр хыхъэжац.

* * *

Делэм акыл епткIэ сэбэпыншэц –
Зы сыхъэт хуземыхъэну тыншу.
Делэр схуэхъун нэхърэ ЙупэфIэгъу,
АкъылыфIэр схурырехъу жагъуэгъу...

* * *

Мылыбг зи лъабжъэм дэ дышIэту
Пицэдджыжь акъужыр зыщIэпциам
ШхыIэну пшагъуэр кытештэтри
И щыфэ хужыр кыщIэщац...

* * *

Дыщэр гъушIхэгъэкIыу щыIэм я нэхъыщхъэу
Щабжыр плъыфэ дахэ иIэр армыра –
Дыщэр зыгъэлъапIэр мыулъийуэ и щхъэр,
И къабзагъыр быдэу зерихъумэр арш.

НОБЭРЕЙ ГЬАЩІМ И ТЕПЛЪЭГЬУЭ

Фыз ябгэм и бгыр щІэкъузая,
И гуашэм хъэнцекІэ йозауэ,
ШымыІэ фІеш҃у щІэхэшэн –
И бынми зэрыхуяр къашэн...

ГИЕ

Лы хабзэкъым чы лантІэу узэфІэшІэу
Уи гъащІэр пхыныр – джалэм зеІетыж.
ПицылЫным еса цыхурц къызыфІэшІир
Лъэгуажъэмьицхъэу ущытыныр тыниш...

УЩИЕ

Укъуэдий уи лъакъуэр, еплъи уи теплэн,
Уи мытгъэ уи цІэм псоми зыхуагъэшхъ.
«Хъэхэм цыху сафІеш҃у къохуу къышызэбэн», –
Алмэсты жызыІэм, кхыІэ, зумыгъэшхъ...

СИ ХЭКУ

Уи лъабжъэр губгъуэш, уи щхъэшыгур уафэш,
Бгырыпху уи бгым къуршхэр къешэІлаш –
Си хэку, уэ уещхъш уеплъыхукІэ нэр игъафІэу
Кхъуэшыным гъэгъя дахэ къышыкlam.

АДЫГЭ ТХЫДЭМ И ДЕРС

Къуршыбгъэр зэрышхмэ, къуаргъ шхыну къонэж,
Адыгэми арц къытшыцІар:
Тепшэнэыр зи щэнэыр дэ тфІэхъури гъунэж.
Аращ лъэрышыкI дышІлашІар.

ГЬАШІЭ ХАБЗЭ

Шхъэж хуэфэшэн и щыдэжынщ:
Шыху щыгэлгэхым хуэльэш шын,
Шхъэмыгугьум мыльку хуэмыш,
Зэмышхь зэгүсэ зэрымыш.

* * *

Гухэлтым зэхуиццахэм гъусэ
Зэзэгъ яфгэфгэ яку дэлтын,
Абыхэм я псэр зэрыль чысэм
Зэрыпсэуни хуейш илъын...

ГУШЫЭ НЭШХЪЕЙ

Хъэлэлтир тэным хуэкъулейт,
Арщхъэкэ къуэлъкъым ахшэ лей,
Къулейри Ѣосхыр и хъуржын –
Хуемей адрейхэм ящх хъужын...

ЧЭНДЖЭШ

Ущымышынэ цыху зимыгээм жьабзэ, –
Хуэсакъ къипхуэбзэрэбзэу зызыгъэшхъым:
Зызыгъэшам зиукъуэдийж и хабзэш.
Узэкъуэхуауэ къеуэжынщ уи нэжыгым...

* * *

Къауц щыгэлгээр зыхуэхъун жьакгэхухэ,
Фэ фыщыпсэум сагти ди күедат,
Арщхъэкэ фэ фыбзэхри вагъуэгэхуу,
Вдэшгэгъу хъерри махъэри күэдаш...

ГҮУЭГУМ

Пщыхъэшхъэ дыгъэр мафгэу зэхокгыжыр,
Къуршыжхэр аргуэрыжу жейм хедзэж.

Жыг ныбжь къутахэм цыыху зызыукыжу,
КъыпфюшI машинэ шэрххэм зыщадзэж...

* * *

Дунейм плъагъуным щхъекIэ и дахагъыр,
УиIэн хуейщ Гомер нэф и нэ жанагъыр.
Хихъенным щхъэ бзу макъыр псэмрэ гумрэ,
Бетховен дэгу уиIэн хуейщ и тхъекIумэр...

* * *

Жасыщ. Псы Iуфэм щоцхъэукъуэр щыму
БанапцIэ Iуву зэццилбар къэзмакым,
Шхуэл хуабэм нэхъуениншэу лъыхъуэ щынэу,
Бгы лъабжъэхэм защцедзэ псым и макъым.

АКРОУСЭ

Дышэу щыIэм нэхърэ унэхъ лъапIэш,
Уэрщ сый щыгъуи цыхум иIэр плъапIэу,
НэфIкIэ узэплъар – трихъэжащ,
Егъу къэпицам – и дыгъэр къухъэжащ.
Игъуэр къынэмису – сынолъэIу –
Махуэ нэхур уэ щумых си нэгу!..

* * *

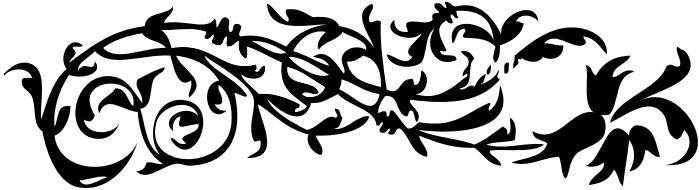
Уи Хэкум куэдрэ уэ хуумышI тхъэльянэ,
«СылIэнщ уэр щхъекIэ» – жыпIэу умыув,
Иуэхуншэу упэмиплъэу ущылIэнум,
УиIэхукIэ гъашIэ – Хэкум хуэпсэуф!

УСЭ

Си усэ, уэ уэсташ уэстыфри,
Уи хъер хуэныкъуэм егъэкыф,
ГүфIэгъуэр цыхум дэIэтыфи,
Гукьеуэр цыхум дэшэчыф.

ПОЭМЭХЭР

ДИ ЛЬЭПКЬ ПЩЫ-УЭРКХЭМ Я ФЭЕПЛЬУ

Си япэкІэ мы псыхъуэм дэса цыыху,
Сэ уи ци узыщыци сымыцыху,
Зыгуэри хээмьшцыкІ уи псэуклам
Е щхъэусыгъуэ узэрлийкІам.
Уи гъашцер уз Ишцэ пызыхар
Е жыгъэм и ажалкІэ быуха?
Е уи псэр хууэ уэ пфіемыїэфіыж
Ажалыр зыхуэшца уи гутъэфіыж?
Мы псыхъуэ, уи псэр дыгъэу здыкъухам,
Гүнэжу кхъузанэхъэр щикъухащ,
Хуэм-хуэмурэ щы щхъэфэм хогъуэцэж
ИкИи хэт ейми, зыми имышцэж.
Пхуэшцэнур сыйт? – Зэман зэринэклам
Абы лъэпкъ куэд хы пэбжу щхъэшыкІаш,
Иныкъуэм я хыбари щымыїэж,
Иныкъуэм я щэр тхыдэм кыджеїэж:
Мэжэр, къэзэр, меот, авар, сивар,
Щэрмэт, алан, къуман, албан, кіэмыр –
Мамыр щыналъэ хъужыхункІэ мыр,
Зы лъэпкъым и шыуаным кыищывар.
Абыхэм щышу хэт иджы къэнар,
Меотхэм нэмьшцауэ куейм кыинар? –
Щыхъэтлыкыншэу дэнэ ар щыпшцэн,
Дэтхэн лъэпкъым лыкІэ япышцэн
А псом щыгъуазэр мо кырыжь зэлъарщ,
Гъэ мин блэклахэм тынишу яхэпльарщ,
АрищхъекІэ а кырыжьми зеущэху –
Хуей хъункъым илуэтэну зым и щэху.
Зыш сэри сццер: мыбдеж ушыпсэуаш,
Сэ нобэ спэ хбэуамкІэ убэуаш,
Сэ схуэдэуи, кышишхъуу зэнзэныпс,
Уефащ зыщумыгъэнццу инжыджыпс.
Сэ сэшхъу, дауикІ, уэри, хъумэ жэш,

Къурш гуэлу вагъуэ мафIэхэр здэжэшI
Уафэгу гъунэншэм уи нэхэр щыпльызт,
Уи гъашIэр зэрыхъунум угупсист:
«НасыпкIэ гуашэ жэш мазэгъуэ нэху,
Си натIэ хъунур уэ къысщумыущэху,
ПльэкIынум – къысщыгъахи уэ уи нэфI,
Си гъашIэ къыслысар умышI кунэф.
ЩаIэжш мы щылъэм псоми зы чэзу –
Блолъэтри гъашIэр, ешху къуалэбзум,
Зэгуэрым псори мы дунейм токIыж,
Хэт хъууэ, хэти мыхъу гукъэкIыж.
СоцIыхур, сэри куэд къызэлъытащ,
АрщхъэкIэ гъашIэр зэ къыпшиетам,
ПльэмымкIыу, къохъур ушцигъэулъий,
ЗэрымыщIагъкIэ пхуишIу Иеир уэлий».
ИкIи пльагъуху насыпым и нэфI-нейр,
Ухъуапсарт уэ, утуфIэрт, унэщхъейрт,
Фылъагъуныгъэ мафIэм уищIмэ гъэр,
ГугъапIэ нэхухэм гукIэ уахуэпхъэрт.
Лэнгъэр, пэжу, псоми япэцьильщ,
АрщхъэкIэ лапэр зыфI зымыгъэхъарщ,
Араш: «Щы щIагъым лаи псэуи щIэлъщ»,
Зэгуэрым Жэбагы щIыжиIэгъар.
Сэ а псалъэжыр си щхъэм къихъэжыху,
Иущагъу хэлъым сегупсысыжыху,
Ди лъэпкь пишы-уэркъыу, зи фэепильхэр нэху,
Фи щапхъэрщ къыщIыхъэжыр сэ си нэгу.
Фэ лъэпкьым фыдинапэт, фыдищIыхът,
ИкIи сыйт хуэдэ бий къытлыреIус,
Фэрт, япэу Лъахэм хуэхъуу щхъэузыхь,
Биишэм зыхуэзыщыр шапэудз.
Фэ лъэпкьыр къывдэбжыфIэрт, къывдэнэхут,
ИкIи хэхуами ар сыйт хуэдэ Йуэху,
Ямыгъэбжыгуэу хамэм кърапиль фэр,
И хъэлъэр ену худэзыхыр фэрт.
Ди лъэпкь пишы-уэркъхэу, си губампIэ уз,
Гъыбзафэу мы сатырхэр зыхуэзус,
Мыгыбзэт фэ фхуэфащэр – лыхъу уэрэдт,
Пышнальэу уахътыншагъэр зи гьеэрт.
АрщхъэкIэ сэ слъэмымкI нэгъуэшIу сщын:
Фэ нобэ фытетыжхэкъым мы щым –
Иныкъуэр Кавказ зауэм фыздихъаш,
Къэнари Совет хъэпсым филIыхъаш.
ПышылЫпсэр ену пишылЩ, ухуейм зылIэж, –
Пышы ящIми – зэрыпшилIурэ мэлIэж,

Уи хабзи бзыпхы – зыри ямыцЫыху
ИкИ ямышхыр къащымыхъухэ цЫыху.
Апхуэдэм хэт акъыл ящигъуэтын? –
Ящыжри фи цИ фи щхыи лъэгушІэтын,
Фи кхъашхъэхэр джэгупІэ ящыжащ,
Фи хабзи тхыди цыуэ ящыжащ.
АрщъэкІэ си нэр зэтеспIамэ сэ,
ЩІэрьшІэу фе къыфхыхъэжауэ псэ,
Ди лъахэм сфлощІ шуудзэу фыкъихъэж.
Лы ищІэ хабзэр ищІэфауэ щхъэж.
Жэш псом къэкIуами шухэр зэрыкIуэрщ.
Ешауи яхэпльагъуэркъым зыгуэр,
Адыгэ ныпыр жыбыгъэм доуэршэр,
И фэгъуу уафэ, зытемылъыр пшэ...

* * *

Пицы-уэркъхэ, фльэкІмэ, кхынІэ, къысхуэвгъэгъу
Иджыри къэс фи гутгуу зэрызмыщІар,
Фи тхыдэ нэпцЫир сцЫгуэ сэ дзыхыщІэгъу,
Зыгуэрхэм жаIэр пэж зэрысфІэшІар.
Муртату* дэ къэрал дызыгъэсам
ДедэIуурэ и шыпсэ фхуиусам,
Дэ пэжым дыхуэнэфу дыкъэхъуат,
Ди лъэпкыи къупщхыи дымыщІэж дыхъуат.
УмыщІэр Iуухуущ – сэ дэнэ щысцЫыхунт,
Ди тхыдэ ильэс минхэр блэкIыхун,
Фэ ди нэрэ ди набдзэу фыщытау
ИкИ ди хабзэм псэуэ фыхэтау?
Фи Iещ-фащэр, фи Iепкъельепкъ гъэжар,
Фи уанэш къабзэ алъпми и пэбжар
ЗекIуэлI нагыщэу тхыдэм къыхэнаш,
Уэрэд пэлъыту лъэпкъым къыхуенаш.
Фи къафэр-щэ! – Фи къафэр сцЫгъупцэжт –
УардагъкІэ, псэ къабзагъкІэ гум дэшІат,
Зыльагъуу хъуам къащыхъуу гукынэж,
Адыгэ нэмис лъагэкІэ гъэншІат.
ИкИи а къафэм нобэ сэ сеплъыху,
Гум хыхъэ и пшынальэм седэIуху,
КъысфлощІар фи дахагъым гъэр ищІа
Ди Тхъэшхуэм фигъэлъапІэу къигъэшІа.

* Муртат – зи диним, фIещхууныгъэм е ита псальэм епцЫожа.

Фэр щыгъуэ гъашцэр, дауи, нэхъ хъэлъаш,
 АрщхъэкІэ цыхуми нэхъ икъар хэлъаш,
 Щыхубзхэр псэмрэ гумрэ нэхъ дэшцат
 Щыхухъухэр лыгъэ щіэным нэхъ хуэшцат.
 Фэ, нобэ къалъха щіблэхэм нэхъей,
 Фи щэнкІи фи ІепкъльэпкъкІи фымыжыгъейт,
 ФейдагъкІи щіэуэ къыхэвмыхт ныбжъэгъу,
 Филахэр фымыщыжу пешцІэгъу.
 ГугъуехъкІи узкІи фэ фынэхъ бэшэчт,
 Ныбаблэу фыщымытми фычэчльэчт,
 Іэщэншэу мышэ Іэлым зефпиштыфт,
 Фи псальэм фыхуэшцыпкъэу фыштытыфт.
 Фымыфадафт, фымыхъэкІэпычт,
 Фи лыгъэм хуэдиз къабзэ фи гупыкІт,
 ФимыІэ мылькум щхъэкІэ нэм фимыкІт,
 Фи куэдми, фыбэскуяуэ* фышымыкІт.
 Зыгуэрым къыхуихамэ хутыкъуэн,
 Фэ фыхуэхъуным щхъэкІэ щіэгъекъуэн,
 ПцихъэшхъэкІэ къуажэбгъухэр зэхэфкІухът,
 Бгы лъашцэхэм, къуэкІийхэм зыщифлъыхът.
 Фымыщхъэштихъухэт, фымыхъэкІэупст,
 Фымыбзэгүзехъэт, пцихи фымыупст,
 Фи напэм зыхуэфшифырт щхъэузыхъ
 ИкИи сигт щыгъуи фхъумэжыфт фи щыхъ.
 Фыхъуанцланэу къуажэм фыдэмитт
 ИкИи зэрвигъэгъун дунейм темыйтт,
 Иджырей «Лыхъу» нэжэсхэр зэресау
 Хъэжъэлжъагъэ фэ къывапэсам.
 Фэ ахэм ефт жеуапыр гуашцэт, кІэшцт –
 КІерахъуэт, джатэт, къамэт е фокІэшцт,
 ИкИи фи щыхъыр зыфІэшцам күэзыр
 И хъэкъыр ажал машти – хъэзырт.
 Ауэ, итланы, фи хъэл-щэн псыхъар
 Захуагъэрт, лыгъэрт зытегъэпсыхъар –
 Зэгуэрым къуагъым фыкъыкъуэмүкІт,
 Іэщэншэ цыхур, гуэу, фымыукІт,
 Ажалым фымышынэу фыгуплъэн,
 ЗэуапІэ губгъуэм фэ фышыасльэнт,
 Шы клуэр и вейуэ бийхэр фэ ифкъухът,
 Гухъунэм иль нартыхуу зэпыфкъухът.
 КыыфтекIуэми – фымыщІэу фэ къикIуэт,

* Фыбэскуяуэ – фи фэм фымыхуэжу, фышыкIауэ.

Дээ фыцІэ къывэбэкым фыпэшІэтг;
Бий пацхъэм гъацІэ фыцыщІэмыльэут,
ФауІеми фаукІми фымыщІут.
Иж лъандэрэ фхуэхъуауэ фэ хъэл-щэн,
ЩымыІэт хъэшІэм щхъекІэ фымыщІэн,
Фи бийр къыфхублэгъами вгъэлъэпІэфт,
ИкИи фэ фи псэр пытыхун фхуумэфт.
Ди мыльэпкъ къуажэм дыхъэмэ фыцыщ цыху,
(Я лыжхэм зэращцыжымкІэ фи гутъу)
Фи шы лъэ макъ къудеймкІи фыкъацЫхут,
Фыкъалтагъунми демыхыжу гутъу.
Абы и щэхури къэмыцЫхугъуейт:
Фэ, фиІэу щытми Іуэху гузэвэгъуей,
ЖэрыгъекІэ къуажэкум фыпхымыкІт
ИкИи нобэрей шууэ фыцымыкІт.
Ауэ апхуэдэу ткИийуэ фыцытау
Бзыльхугъэ пацхъэм фэ фыкъихутам, –
Гуапагъи гу щабагъи къыфкъуэкЫыфт,
ИкИи цыхубзыр вгъэлъэпІэн фльэкЫыфт.
Ирехъу фи закъуэу губгъуэм фыкъинэн
Е зы тепІэним фэ фыкъыхуэнэн,
Фи мыбзыльхугъэм зэикІ лей евмыхт
ИкИи фи якум къамэ лъар дэвмыхт.
Е пщащэу щыІэм иренэхъ гурыхъ,
Абы зэгуэрми къефху и гуэныхъ,
КъарукІэ нэжэсыгъэ фэ евмыхт.
ИкИи цыху пацхъэм къыцывимыхт емыкIу.
Езыхэри фэ сыткІи фхуэфэшэжт:
Лым пщІэ хуацЫыфти я пщІэри ящІэжт,
Я теплъекІи акылкИи нэгъэсат,
Гунэсхэт, ІэпІэсэхэт, гъэсат.
ЕмыкIури екIури фытуэ зэхащцыкІт
ИкИи, къыхуашЦу зыльэгъуам гущыкІ,
Я щэнкІэ мыбзыльхугъэ утЫпщат,
Нэмыукитагъэр я лъым хэмыпщат.

* * *

Зэман къэсыхукІэ и мыхьур тельыжц,
Лъэхъэнэ къэс илэжц езым и тхъэбзэ, –
Гъэ блыщІкІэ (щэхуу сыйт абы хэлтыж?)
Хуэдащ ди гъашцІэр щетхъекІам дэ хъэпсым.
Пэжц, нобэми и дагъуэр нэхыыбэжц, –

А псори сыт мыбдежым къышеббажэкІкІэ?
АрцхъэкІэ мыхъуми жыбоІэфыр пэж,
Ядэнкым, жыпІэу гутъу уемыхъу псэкІэ.
Советхэм я лъэхъэнэр щыщылам,
Зы псаљэ ягу темыхъэу къыбжъэдэкІмэ, –
Ирхъу сыт лъэкыныгыр уэ уиІэн, –
Къышигъагъяныжырти мурадхэр зэкІэ.
Апищыгъуэм фыуэ дэ дагъэцьхуау
Түрлыгъяар зы закъуэт уэрэдыхъу:
Гутъуехъ мыхъум и пілІэр къыдихуау
ЗэрагъэпцилЫырт лъепкыр
пищижъ-уэркыыхъэм.
ГуашІэрыпсэу цыхубэм къилэжъар
Зэрыйкуэрт гъэпцилЫакІуэхэм я гуэним,
Езыхэр жэцци маҳуи ехъэжъау
ХэмыхъункІэ я щэкІуэн-зекІуэним.
Е ар яхуэмгүэшү зээчихъау
Пищы-уэркыхэр зауэ-банэм хэтыхункІэ,
Къэрэхъэлъкыдэм Хэкум бий къихъар
Зэрэригъэзырт еуэ къэсихункІэ.
Е, ди лъепкъ тхакІу гуэрым зэритхау,
Зы пищылІ Иещэншэ закъуэм пищы бейтуэлхэм
Бжэныхъуэ башкІэ я псэр хууихау
Зэрэшигъэлээрт Иещэр зэрагуэлью.
Сыт щхъэкІэ жыпІэм, пищылІ, лъухукыэлІхэр гуейт*,
Хъэлэлхэт, хабзэшІэксуухэт, ИещэхуэфІхэт,
Мыдрейхэр хъетырыншэ цыху куэцгейт,
Къузгъунхэт, мыкІуэмьтэхэт, щхъэхуэфІхэт.
Езыр, утетмэ зэращам ди фІещ,
Цыху хъэл-щэныфу щылІэр зэрышыту
Далъхуауэ гутъуехъакІуэхэм яхуэшт,
ЩихъагъкІэ бегымбарым зрапищыту.
Апхуэдэ къабзэу, щылІэм зы цыху Іей,
Зы цыху арму къышигъэціамэ Тхъэшхуэм,
Ар лъыкІэ зэращышыр «пищы-уэркъ бейм»
Къэпцихуфынут, шэч къыгумыхъэжу.
ИкІи мыгурыуэгъуэу къанэр зыт:
Къэрэхъэлъкъ уардэу апхуэдиз зи лыгъэм
Пищы-уэркъ армухэм щыхуашчыр сыйтт
Лышцыгъуэ куэдкІэ зэрыта пищылЫыгъэр?
ИкІи къызэшІэбатэу Урысейр,
Тридзыхун езыр зыгъэпцилахэр,
Сыйтт щыхэтахэр ахэр иныжъ жейм,
Я хъэкъ ирамытыжу зыгъэллахэм?

* Гуей – цыху Іей.

Абы жэуапу ептығынур зыш:
Е зытградзыну лыгъэ къакъуәкъакым,
Е къайгъэ щын-бэнэным хуэрыш
Урыс мыжыкъым хуэдэу гугъу ехъакым...
ИужыкІэ, пэжу, ирагъэкъужащ:
Іэпхлъэпх яшЦа асьэныр укЫигъуафІэц –
Щымысху уеблэм быну къакъуэжам,
Яль яшЦэжащ абыхэм щЦэжыгъуафІэу.
Нэхъыбэр, зэрыттхаэ, Урысейм
Кавказ зауэжым фыщиІэцІэкІуадэм,
КыфшІэжу къэна машЦэми льыпсейр,
Абыхэм къыфхуахъаш унагъуэ кІуэдыр.
Иныкъуэр хъэпсым фрагъэлъыхъаш,
Иныкъуэр фаякІахэш хъэ укЫкІэу –
Тепщэгъуэр къэрэхъелькъ зыІещЦэхъар
И ней зышыхуэм фЭмыкІынут фыкІэ.
ИкИи абыхэм я жыр джатэ лъар,
Зы Іуэхур иухауэ, хъэщхъуэжь хабзэу
Чэзур зей «троцкистхэмкІэ» щыплъам
Адыгэр хъуакІэт пицы-уэркъыншэ къабзэ.
КІуэ, ирипІуэну тхъэ, ІэмышЦэ из
Нэхъ пасэу фаІэцІэкІри фафІэкІуауэ,
Абхъазымрэ Куржымрэ щэхуу фист,
Абдеж цыху гүшЦэгъулым фыщагъэпшцІуауэ
Тельыджэр аркъэ: ахэми я дей
Исами «къуипхъэ хужъхэр» мынэхъ машЦэу,
Абыхэм, тхуэдэу, ирахакъым лей,
Я «къэрэхъелькъ къалэнныр» ягъэзащІэу.
ИкИи, къитхуэдэу дэ, пицы-уэркъ сабийр
Абыхэм щимыта я Іурыдзэну,
ЛыифыгъэкІэ къатекІуэр зыгъэбий
Нэф къэплъэжахэм я зэхэзедзэну.
Итани, къышЦэддзамэ щхъэштихъун,
Къыдэдгъеуейуэ ди гүшЦэгъу-тулъытэр,
ЖыдоІэр, дэ абыкІэ къытпэхъун
Лъэпкъ хамэ къыддэпсэухэм яхэмиту...

* * *

Ди лъэпкъ пицы-уэркъхэу зи псэхэр зына,
Игъуэ нэмису щым щЦэкІуэдэжахэ,
Фэ тхыдэ напэкІуэнцІхэу къыфшЦэнаар
Иджыщ тэрэзу къыщыдахыжахэр.

ДызэрыцЫкIурэ зэхэдмыхыу фифI,
И бажэ шыпсэм дэ дыщIипыкIати,
КыыфIэзыщауэ щытыгъам лъыиф
Лъыкъуалэр пыжу сымыцIат и джатэм.
СЦыхуакым фэ фи лъяпсэр изыхам,
Фи пэж зытхыну хуежъэм и унажэу,
Еzym дежьу тхыдэтххэр къыхихау
Къералыр дригъаплъэу гъуджэ напшэм.
Сэ а лъэхъэнэм дэнэ къыщыцIэнт
Ди лъэпкым фэ и напэу фыщытауэ,
ИкIи дызэрыин Адыгэ Щэн,
Адыгэ Хабзэр зипкь къикIар фэрауэ?
Апхуэдэ къабзэу си гум къэмыха,
Шэрджэс шуудзэ, лыгъекIэ гъуэзэджэу
Зэгуэрим хыбар куэд зытelyklar
Пицы-уэркь зекуэлү зэхэтауэ зэкIэ.
Пэжщ, (сыхуэмей къэсхыну сэ гуэных)
Абыхэм лыгъе-шыгъекIэ ядекIуу
ЛъхукъуэлIхэми къахэкIырт лы бэлыхъ,
Уэркь хабзэм теувауэ зэхэзекIуу.
Зэращымыщым шхъе нэшIэупешIэу^{*}
Зыгуэрхэм ящIу зрагъещIэгъуэклими,
«Лыгъешхуэрэ нэмисрэ къашыкъуэклиэ,
Флащыжырт ахэм уэркь е лъхукъуэшо.
Абы и щапхъе куэд ди деж къесанц:
Сэфралым и къуэ гуей, зекуэл шу гъуазэр,
ХъэтхылI, лыхъужь уэрэд зыхуаусар,
Жанситым и къуэ, лыхъу шыщхъэмыйгъазэр.
Апхуэдэ лыхъужь дапщэ исыгъар
Шэрджэсми, Адыгейми, Къэбэрдейми,
Абыхэм псоми сэ я гутуу сцЫгъам
Зы напэ итгъенциынт я цIэ къудейми.
Итланы ахэр псышхуэм и зы ткIуэпст,
Пицы-уэркъхэ, фи шуудзэм ельытауэ,
Нэмискии ахэр уэцмэ, фэ фыпхъэпст,
АбыкIэ щымыгэжу къывэдауэ.
АрщхъэкIэ фыуэ щыIэр зым хэлъын? –
Щрет ар лъэпкым я нэхъ дурыдылуи,
Итланэ дыуэу ар япщIэхэлъынт,
Зи щыфэ нэмисам ишхыжу и лыр.
Иужь акылыкIэ псори дыхуэщIаш,
АрщхъэкIэ псэкIэ сэ згъэткIун слъэмыхыу,
Фи тхыдэ уардэ дэ щЭин тхуэфщIам,

* НэшIэупешIэу щын – ІупшиакIэ хуэшIын, нэмийпль етын.

Пиши-уэркъхэ, сэ хузош! гукъанэ зык! Э.
Пэжц, фэ щхъэмыйгъазгък! Э кыфтек! Уэн
Фи уэлиигъуэм мы дунейм тетакъым,
Нэмисыф! агък! и фыкъыдэзыгъуэн
Нэхъ лъепкъ гъесауэ ябжми яхэтакъым.
Фи лыгъэм, хабзэ дахэ фхэльыгъам
Иш! ати ди пиц! эр апхуэдизк! Э лъагэ,
Ди гъунэгъуэ лъепкъхэу кыыдбгъэдэсыгъам
Сыт щыгъуи щапхъэ дэ дыщащ! т я лъахэм.
Я бынуагъуэм щалэ кыыхэхъуам,
Щэхъуэпсхэт хъуну ещхь адыгэ щауэм,
Е пщащэ нэмисыф! Э ялъэгъуам,
Яштырт адыгэпхъум ар пащ! ауэ.
Къэна дэфтэрхэм дэнэ уагъек! Уэн!
Иджы кытхуидыдык! и щызэхахк! Э,
Нэгъуэш! лъепкъыпщим я пхур дагъек! Уэн
Ямыдэт дипщхэм, мальхъэ кыщыхахк! Э.
Сыт щхъек! Э жып! Эм, хабзэ зэрыхъуау,
Къумыкъум е Куржым щымыхъук! Э япщхэр,
Адрей бгырысхэм пщцуэ я! Эу хъуар
Адыгэ уэркъхэм лъык! Э мык! уэт япщэ.
Ик! и ар кызыхэк! и мынэгъуэш! –
Ди лъепкъ пиши-уэркъхэм фи къарурт, фи лъапсэрт,
Лэц! йгъуэ блэк! хэм зэик! дэмык! уэш!,
Гуеигъек! Э гъэнц! адыгэль къабзэрт.
Ар зэрыпжым и щыхъэт гъунэж
Ущрохъэл! эр тхыдэ напэк! Уэнц! хэм,
Лъепкъыпсэхэм яритрэ гукъидэж,
Я ф! эцхъуныгъэм хуэхъуу къару гуэдзэ.
Арищхъек! Э имыгъэпшк! уу фи зы флагъ,
Фи тхыдэр зытхыжа а щыхъэт дыдэм
Къизэривэбгъэр иту, имыц! уу къуагъ,
Пиши-уэркъхэм, фэ зы щхъек! Э кыфхуошхыдэр.
Ар – имыц! эжку зы к! Э зы нэз,
Егъэлеяуэ фэ фхэлья пагагырш,
Насыпныншагъэр лъепкъым лъызыгъэс,
Актылыншагъэм нэс щхъэзыф! Эф! агъырш.
И мардэм ф! Эк! мэ, псори щхъухъ мэхъуж:
Удз хущхуэ, фоуэ бжъэхэм зэхальхъэжри,
Къум нэц! юм къина щыхур зыгъэхъуж,
Псы къабзэ, псе йепкъльэпкъым хэзыльхъэжри.
Щыху гъаблэм ихьми, хущхуэу и! эр шхынц,
Арищхъек! Э ар иих щакхуэм щигъек! мэ,
И мардэм ф! Эк! иу, къы! Эц! хъэр – гыниш,
Къэуат узыншэ щ! элтыгъар щ! Эк! ауэ.

Араш, пыцы-уэркъхэ, фэри кыыфьщиар:
Фи гъашцэри, фи гуашцэри, фи флагъри,
Ди лъэпкъ насыпри щхъэузых хуэфищлаш
Узыфэ фхуэхъужа щхъэзыфлэгъым.
Икчи апхуэдэт зэрыхъун хуяр,
Лъэпкъ напэу ябжхэм лыгъэ зэпаубыдрэ,
Пыцы къескцэ зы дээ цыкчу кыиугъуеяу,
Зы дээ зэхэту щызэрамыубыдкцэ.
Е, зыфлащауэ нобэ Адыгей,
Клахэшцкцэ зэджэгъахэм тээкчу нэхъ пасэу,
Къэбэрдеиншэр хъуауэ хуэнагай,
«Абазэш!» – жалэу щызэрамыпэскцэ.
Е Къэбэрдейр иубыдыхункцэ бийм,
Клахэ адигэм зыщамыгъэхъекцэ,
Е щашцкцэ лъэгушцэтын Хъэжрэт сабийр
Къыхэммыщтыкчыу Бесльэнейр щыжейкцэ.

* * *

Ди лъэпкъ пыцы-уэркъхэ, нобэрэй дунейм
Фэ, пэжу, лакчуюэ щхъэхуэу фытетыжкъым,
Пыцы уэлиинир зи насып уней
Зыфлэшца партри нобэ ди тетыжкъым.
Хуит хэти хъуаш, хуей закчуэмэ езыр,
Пыцы зыфлицину е зигъэуэркъину,
Іэнаткцэ е мылькукцэ и куэзыр
Къикчаяу щытмэ и бгъэр игъэкъину.
Пыцы-уэркъкцэ цыхум щеджэу щытыгъар
Ара къафлэшцу, ноби мыцыху машцэ
Щхъэхуещэрэ щхъэхуэфлу къыхыхъар
Щхъэкцэ-лъэдакъэ ящыжа ди гъашцэм.
Щхъухъпсихъри уэури я зэрэнкцэ зыщ,
Зыгуэрхэм сыйт хуэдэццэ фамыщами –
Нэмэз ди нобэм щылэми хуэзыщ,
Сыделэт сэ, ар Іушу къысфлэшцамэ.
Арищхэ схуэмыгъэцлагъуэр сэ нэгъуэшцэ:
Фэ лъыкцэ фи лээужь къытхэммыжми,
Ди лъэхъэнэгъуми зэрыхуэхъурш хуэш
Хъэл-щэн мыхъумыщцэ фэ кыыфпайэтыжхэр.
Пэжш, нобэ дэнэ нэгъуэшцэ цыху къипхын,
Абыхэм хуэдэу Іэсэрэ гъэсауэ? –
Къалэн щашцамэ, бгыри пхызыхын
Къэрал йумэтш адигэр нэгъэсауэ.

Ящыну унафэшт, къыхуаштимэ дзыхь,
Мынумы щхъект ар лъепкъ зэхэгъэжу,
И анэ къэзылъхуари щхъэузыхь
Иштынущ, зыми и гур къемыбгъэжу.
Жылэштэщи, пхуишэнущ псафэ хъэр,
И щыхымткэ имытэу гуныкъуэгъуэ,
Клэлъагъектаамэ пытэм, къехыр щхъэр,
Ар зи щхъэр, псом хуэмидэу, и лъепкъэгъумэ.
Адыгэр мы зэманным зэрыхъуар
Къашохъури апхуэдизктэ йуэху тельыдже,
Зыгуэрхэм ятъештлагъуэ: «Мы тльэгъуар
Я щэблэу шэрэ я адэжъхэм лъыктэ?!

Я щэблэу щытмэ ахэр къэзылъхуам,
Щхъэ япэрай пагагыр ямытэжре? —
Иэдэж зыщыну цыху къатегушхуар
Я хабзети абыхэм ящу Иэшэ!»

Арщхъектэ пцышт! Адыгэр зэрыштиш
Икти и Ѣэнктэ зыкти зихъуэжакъым,
Хахуагъектэ ноби ар асьян пэлъиттиш,
Пагагъ хэлъари псыуэ игъуэжакъым.
Ауэ зэманыр нобэ къыздэсам
Адэжэ щэину тхэлъиц дэ зы хъэл мыгъуэ —
Дэ ди лъепкъэгъу дгъэпаши демыса,
Тщымыц лъепкъ хамэм къыхэктахэр мыхъумэ.
Дэ ижъ-ижыккэ натэу дитэр зыщ —
Тхуэхъуну шхэпс, зы лыщхъэ димытэнырш,
Кытхэктыу щытми зи къалэн ар зыщт,
Ишта и гугъэм ар тедгъэгүйтэнырш.
Адыгэ щалэр къыштыхъуэр щым
Нэгъуэштхэм къэралхъумэ хуэхъужынырш,
Адыгэ пщащэр — зиль утхъуаэ жым
Иль къабзэмктэ щэрыштэу хуихъуэжынырш.
Сыт щактэу хуепхъэжъектэ уэшх блэктам,
Гукъеуи пцышккэ хъунур хъуа нэужккэ? —
Шэчыншэу, ди адэжъхэм яльектам
Тхуаштынт дэ насып защтэ я лэужыр.
Арщхъектэ пэжри сыткэ щэлхъумэн? —
Я ней зыщхуэр шым ираудыхыу,
Я щхъэхуещагъэм лъепкъ фейдер къурмэн
Хуэзышта Иэджи къытхэташ адигэм.
Къэрал дишыну иту къихъамэ зыил,
Пшы-лактэуэлтэнхэм ар хъэлупс дащыкти,
А «нэжэсигъэр» зигу къектам и «пцыл»
Мыхъуным щхъектэ и дзэр хуяштыктырт.

АрщхъэкІэ адыгэш҃ым зы пащтыхъ
Щедэіумэ, илЫкыну щытыгъахэм
НэгъуэшІ къэралхэм хуаш҃ырт щхъэузыхъ
Апхуэдэу лъагэу я щхъэ яыгъахэр.
Кавказ зауэжъ къудейри ирикъунц
Техуэным щхъэ абыхэм ди нэлатыр,
Е ди лъэпкъ нэпс щЭкІар тенджыз толькъун
Къэхъужу ахэр щиГубэну ятІэм.
Елмырзэ, Къэрэхъу ФыцІэ, Шыпш Тыгъуэн –
Яшхакъым цынену нэхъ адыгэм я лыр,
НэгъуэшІ умыгъуэтыну ядэбгъуэн
ИкъаркІэ бгъэдэташ урыс къэралым.
Гъунэжу яукIахэш лъэпкъ сабийр,
Гъунэжуи къуажэ псохэр ягъесахэш,
«Шыху зэхтыйкІэ лъагэм» лъэпкъ и бийр
Мыжурэм пшІэ хицишыфу ягъесахэш.
Апхуэдэ цыхухэрщ зытекІуэдэжар
Хэкушхуэ диГэгъар дэ дызэрысу –
Хамэдээ зэрыпхъуакIуэ къидэжам
Адыгэр дипIытIащ зэпэзырызу.
ЩхъэрькIуэ дапшэ къытхэкIахэр дэ,
Адыгэр яшхрэ, хамэхэр ягъашхеу,
Уанэгур щайм дащIрэ хэутэн,
Хамэ лъхукъуэлIыр ягъекІесу яшхэм!
АрщхъэкІэ кІэсим ятрихауэ шыр,
Езыхэр къридзыжмэ я уанэгум,
Ахъретым кIуари къэзыгъеушын
Кий-гуокІэ ахэм къагъедаIуэрт уэгур:
«Хъэхъей, адыгэ, псынщIеу зыкъеужы! –
Ди мылькури дищIри хамэм яубыдъжыр,
ПЦэблэшІэ къиувэнум ди яужь
ЩIин къыхуэдгъэнэн дымыгъуэтыжу!».
Апхуэдэм я щхъэм мафIэр щынэсарщ
МафIэсыр зэрыIейр къацыгурIуэр,
Е къуажэ Гэшым «хъэшхъуэ цыкIу» къесам
Дыгъужь щыфIашыр къышынэссырщ я Йуэм.
Ди куэдщ сыт щыгъуи дэ апхуэдэ лъихъу,
ЩалъэкIым – я фейдэ фIекIа пымыльрэ,
Я Йуэху щымыхъум – къытхуэхъужрэ «лъыхъу»,
Ди лъэпкъыр трашэн я гутъеу мылим.
АрщхъэкІэ гъашIэр мысабий кІэнджэгу,
Уи тхъэгъуэм благъуеу уэ ухэлърэ псыпэм,
Уи пщахэм къущатыжым деж хъэ гъуэгу,
КІэнуан* пшыну лъэпкъым и насыпир.

* КІэнуанэ – кІэн щыджеукIэ зэрыдэу кІэн, мывэ пашц хүрэй.

Къэрал Іумэтыр – лъэпкъми и Іумэти,
Кыльхуамэ янэм ар цыыху зэкілъыкІуэу,
Арыншемэ, зыхуищу анэмэт,
Щыбгъэдильхъэн щымылъэ лъэпкъым и гур.
Цыху гъашцэр, уегұпсысмә, зы мағіләхъщ,
Тенджыз зызыубгъуам и зы тқуэпс закъуещ,
Икі къылғылымыуэхум уи щхъэм нәхъ,
УкІуэдыжынущ псыншә хъэндыркъуакъуэу.
Ауэ лъэпкъыпсәу гъашцэр епхъекІам,
Уахътыншә хым зәрищу хәхуэ псынэр,
Имыгъуэу уи псэр хуейми хрекІа –
Уи лъэпкъыр псэухункІэ упсәунущ..

* * *

Пиңы-уэркъхәу щыр тыншыпэ зыхуэхъун,
Мыбдежым щызоухъир сәси псаљэр,
Езгъэлеями тІэкІу – къысхуэвгъэгъунщ,
Ахърэтми фи лъыр къыщысхуэмымыкъуалъэу.
Абы хуэмиди фә яхуэвгъэгъуаш
Дә нобә ди мыягъэ зыхуэтпшынхәм,
АрщхъекІэ жызмылам сә сигу дәгъуар,
Мы щыльэм зәикІ ар щымытыншынүт.
АбыкІэ сә къесхынкъым фи губгъэн –
Яшатэр иләу дыгъәми ІәпапІэ,
АдреймкІэ – фи псэр фәри нәхъ зәгъенщ,
Леягъыу фхужаlam имыгъәбампІэу...

2000–2001 гъгъ.

ПОЭМЭ НЭШХҮЕЙ

Си адэ Хьэмид и фэеплъу

Блэкиаш, си адэ, ильэс щэшцирэ блырэ
Ишцыб уэ зэрынцишыжрэ мы дунейр,
Шхьэшцыти уи кхъащхэм мывэ сыныр плъыру,
Ихьумэу быдэу уи уахътыншэ жейр.
Зыгуэр хишцыкыу Пэрэ а сын щылэм
Гукьеуэу уэ щыл фыццэм здыщцэхъам,
Ишцыжу лъэгушцэтэн гутгапПэу уилэр,
Уз бзаджэ гушцэгъуншэм ущихъам?
Плъэгъуар армырми сыйтит турыфыгъуэу
Упсэууэ утетыхухцэ мы дунейм,
Уи махуэ нэшхъеялэхэм ефыгъуэу,
Ажалым кыншихуэнным щхъэ и нейр?
Зыгуерым гъащцэр таубгъуаш шхылэну,
Зыгуерым гуауэ фэкл иримыпэс, –
Си адэ, псори кыильхукъэ щыльэ-анэм,
Шхъэ хэткэ анэу, хэткэ ар нэпэс?..
Кыызжэлэт: гъащцэм щхъэ уибжат щхъэхуэфыу,
Насыпым япэу щэхъуэпсар уэрэд? –
Укъэзылхуахэм гу щашомыхуэфми,
Къэпльхуари уи Иэфлагъым щхъэ хинат?...
Гъэ тлошцэр иккэ нэхж кыншихуэнним
Сыт уи фэм апхуэдиз щыдигъэлар,
Мыуфыццу си гур, дауэрэ слүэтэну
Иджырэ къэс уи гуауэ къесхъэлар?..
Зи фыз мыламрэ зи дзэ мыузамрэ,
Си адэ, лызунышэу жызылар
Адэншэ сабий гъащцэм щыгъуэзамэ,
Лъым и гур зэрыдгэпсу кърилэнт...

* * *

Си адэ, сэ аргуэрү сүүихъэшцэш,
Иккэ зэгуэрми си гум щымыккуэшц
Уи фээпль нэхум лъахьшэу хуэсшц щхъэшэ,
Аргуэрү гукъэлжхэм ситц я куэшц.
Кхъэ күүццыр щэхүш күум псыншэ губгъуэ нэшццу,
Псэущхыи къуалэбзуи щымыхъе,
Макыншэу сэри уэ сипхуэгумэшц
Си закьюэ сибгъэдэтиг уи сын нэшхъеийм.

Кысхуэбгъэгъунщ, си адэ, нэпс щIэзгъэкIыр –
Гукьеуэм лым нэхь быдэр ешI сабий –
Сэ згьеир уэ нэхъре, кIуатэ пэтми, гъэкIэ
Нэхъижъ зерыхъурш уэ къепильхуа сабийр.
НэгъуэцIым балигъ нэпсыр фIэуэиму
ЕмыкIу сыкыицIми уэ узиуэчыиц:
Уэ уцылам, сыцыкIути, узгъеину
Сэ збгъэдэльхакым апхуэдиз акъыл.
Адэнш гъашIэ дыджым и шэрэзыр
Хэлъами сабиигъуэ къэзгъэцIам,
Балигъ сыхъуа нэужъкIэц сэ тэрэзу
БдэцIыгъуу сфIэкIуэдахэр кынтысцIар.
Кысхуэбгъэгъунщ, уэр дыдэми уи гъашIэм
Апхуэдэ кынпухуихащи щыпшэчын,
Уи къуэшыр пицIыгъуу, гуаум и нэпс гуашIэр
Кынфхудэхуащи куэдрэ щIэвгъэкIын.
Фи анэр фынхъэшылIыкIри, гъашIэ Иедэм
ФыцIыкIуу зэкъуэшитПри фыдэхуаш,
ИбитIым фи ещанэ хъуа фи адэм
ЕтIуанэу кыншэжын кынхудэхуаш.
ЩымыIэ, тхъэм ирещIи, нэхь тхъэммыцIэ
Лыгъуабэу сабий быным къахэнам,
Уи гъашIэ Палъэр Туми зы щимышIкIэ
И махуэц фызыр зи яужъ къинам.
Тум щыгъуу щыльэмымкIэ къимышэжу,
Апхуэдэ гуаур лы кынзэхбулам,
И махуэц фыз тэрэз кынзыхуэзэжу
Зеиншэ быныр зэзубыдымам.
АршхэкIэ кынпещIэхуэмэ мыхъумыцIэ,
И бынхэри езыри унэхъуаш, –
Гукъанэмрэ къайгъэмрэ къинэмымцIкIэ
Зэгуэрми ялъагъунукым нэгъуэцI.
Си адэ, фэри арагъэнт мы гъашIэм
Насыпу щыфлъагъуну фхуиухар
Ибагъэм и дыджаагъыр кынвигъашIэу
Абы фызыльхуа анэр щыфIихам.
Зы махуикI фильтакым и сабийуэ
Бзыльхугъэ блашхъуэжьеиуэ кынфхыхъам,
Хъезузэр фи пIэу, мывэр фи шабийуэ
Абы фэ гъашIэ тIэкIур фигъэхъаш.
Фыз ябгэм щхъэхуимыт ишIа фи адэм
ЛъэкIакым фэ абы фынхъумэн,
Ибагъэм и гукьеуэр фынхъэциIэтэу
И гъашIэ къэнэжар фхуишIын къурмэн.

ФызыщIэм нэгъуэшI бын хуигъуэтыхати,
Абыхэм я гуэнхым ильхъаш,
Мыдрейри хуит хуэхъуати «лъышIэж джатэм»,
АбыкIэ игъехъэфыр игъехъаш.
Абы зышЦилыгъуэжу хуэмышэчыр
(Сабийхэм сыйт абы иращIэфынт...)
Джэбыйн игъуэ нэмису зрапэхъыу
Зеиншэу унэм кышЦэнарт зи бын.
Зэхихырт куэдрэ цыхухэм кърауэхъыу
А фыз тхъэмышкIэ фэ фыкъэзыильхуар
Езым сыйт и лъэнхыкуэкли ефIэхъыу,
Арат маҳьсымэу кышЦивыкIыр ар.
АрщхъэкIэ пэжыр – пэжт, абы ебгъапщэм
Фи анэр пащгых гуашэ хъунут пищы,
АкъылкIи йуэхукIи мыкIуэфынут ипщэ,
А фызым хуэдэу къэбгъэувми пищы.

* * *

Бацу тхъэмышкIэ... Ноби уи хъыбарыр
УзыщIэу щытыгъахэм къызжаIэж,
Урещхът уэ цыхухуфагъкIэ бегъымбарым,
Уи ИйтIри ЙэпэIэсэ мыувыIэжт.
Щыгъын зыхуэбдым кышЦэшыжырт и фэр,
Зи нэшхъ зэхэлтыр гуфIэу бобгъэдэхъижт,
Уи пишнэм къикI макъамэм зэ кърифэм
Хуэхъужырт щымыгъупщэ гукъекIыж.
Адыгэ фащэр зи ЙерыкI си лъэпкым
Абы и щапхъэр пфIэнцUу птыриха,
Къыу хужь щыкIафIэу дахэт уи Йэпкъэлъэпкъыр,
Уи нэгур угъурлыфэ зэIухат.
Уи щхъэц дыщафэр хуиту бутыпщамэ,
Псыкъельэу лъэкIырт уи пктыр щИхъумэн,
Уи нитI кышЦэплъым набдзэхэм я дамэм
Я нэхъ гу мылми зыхуицЫнкт къурмэн.
Сурэтым къиш уи нитIыр здэбгъэплъызым,
Си анэ пажэу, си Йэпкъэлъэпкъ зэкIуж,
Къысцоххур гурыгъуазэкIэ нэплъысу,
Абыхэм щIэуэ уи блэкIар якIуж.
Аргуэрү уи щIалэгъуэу, уи дахэгъуэу,
Уи унэ пхашэм укъышЦохутэж,
Уи къуитIым уеплъыхункIи уи гум хэхъуэу,

Насыпир зи тенджызу уогуф! Эж.
Дунейр хъуэпсэгъуэц, гъаш! Эри гъуэзэджэш,
Гугъуехым я нэхь ини ми сыйт итуэш! –
Гукъанэу уи! Эр пщагъэгъупщэу зэк! Э,
Сабий дыгытийр щиск! Э уэ уи куэш! –
Гугъап! Э Иэф! Эр гухэль нэхурэ зи бэм
Зэгуэрми уэ уи пщыхъ къыхэмыхуа
Лыщ! Гыгъуэ плланэм къэбгъэнэну ибэу
Уи бын цык! Уу гу зыщомыхуар.
Дахагък! И гу щабагък! Ихъэр къотауэ
Апхуэдэу щхъэ ухъуа уэ гъаш! Э к! Эш! –
Уи бынхэр къайгъэ маф! Эм и уадауэм
Зэрэдзэр, къышмыхъуу гъущ! Гэжь.
А цык! Ухъэу щалъхуа унэми цыхамэм
Я гъаш! Эм пльек! Уу ушыгъуэзэн,
Зэ закъуэ я гы макыр зэхэпхамэ,
Ущэ! Уу бэнэм уэ зыщыгъэзэнт.

* * *

Си адэ къуэш нэхъыжь, Іэюб тхъэмьш! Э,
Мильхуанэм зи фэр ирихыпэр уэрт,
Жаныгъэ зыхуеяр «къышыпкуэмыш! Э»,
Абы мычэму къыбидублэрт уэн.
Е унэм Іепц! Эльяпц! Эу укъыш! Ихути
Шыб щы! Эм удигъэтт уушхъуэнт! Ихуу,
Гъэпш! Гутгъэк! Эси адэм къыпхуш! Ихуу,
Шыгын зытебдзэн гуэрэ къуитыху.
Ушыгъыныджэт уэ, умэжэш! Ал! Эт,
Умыхъуу фыуэ укъэнати жъэн,
Къуажэшхуэм а зэманым уэ нэхь щ! Ал! Эу
Зыгъэрми щидзагъэнтэкым лэжъэн.
Уи щэн! Э зык! Э уэ уутхъэмьш! Эт,
Уи адэм уещхуу укъайгъэншэ цыихут,
Птель хъэлъэр зэрыпхынум къинэмьш! Э
Бзаджагы хъэрэмьгы умыш! Ыхут.
Абы и гущ! Ужк! Э зеиншагъэм
Уцык! Уу птридзат уэ и мыхъур:
Уи нит! Им щхъэшьмык! Гт гукъеуэ пшагъуэр,
Уи Іэгүи лъэгүи лэргүу фыц! Э гъурт.
Мильхуанэм и зэрэнк! Э уэ уемыджеу
Губгъуэжьым уи ильэсхэр щепхъек! Ат,

Уи цІэ къудейри птхын пхузэфIемыкIыу,
Къулыкъур пицIену къуажэм удекIат.
Уи псэуныгъэр щыхъути гукьеуэшхуэ
Бзылъхугъэ сабий нэпскIэ зигу псыхьам,
Къулыкъур здэпхым къежъэри зауэшхуэ,
Абы и мафIэм уэ ухисыхъаш.
Iэюб, Iэюб, уэ сыйтхэр уи къуаншагъэу
Уи гъащIэр щымахуейуэ пшыетат,
Бгьеижу дэнэ уи насыпнышагъэр,
Иджы уэ егъэзыпIэ здэбгъуэтар?
Сту щIэх укIуэдыхжа-тIэ, щIалэ мыгъуэ,
ПльэмымыкIыу зыми уэ ухущIыхъэн,
Унагъуэ пшын ухунэсамэ, мыхъуми
Сабий къэпльхуахэм уи цIэр зэрахъэнт.
Уи ани, къуэши гу уэ щыпхуэфакъым,
Ажалми фишIыжащ зэпэзэрыз,
Уи кхъашхъэр сщIамэ, сэ слымыгъими вакъэ,
СымыкIуэу, сихыр сщыхъунтэкъым дурыс...

* * *

Iэюб и ужкIэ уэри куэд дэмымыкIыу,
Си адэ, зауэ къэхъеям укIуаш,
УайIэхункIи Iещэр ПэщIэмымыкIыу
Бийидзэ къыттеум уебгъэркIуаш.
ХыдзэлIу утеташ уэ япэ щIыкIэ,
Балтийскэ хым (узыхуэзар арат),
Фи кхъухыр бийхэм щыщIагъэтIысыкIым,
ЗыпшIыжри лъэс, пхъумащ уэ Ленинград.
Къэхъуаш, уихуаэ бийм и ныбгъуэхъэшым,
Щымахуэ шэдым уэ ущыхэлъа,
Щыху къупшхъэхэр топышэм зэхихъэжэу,
Ажалым куэдрэ уэ ущыIуплъа.
Фызауэу фитыхун фэ бий къэпхъэним,
КъарукIи шхынкIи машIэкъым фшечар,
IэбжыыбкIэ шынакъыкI шэдильэ бгъэним
Къыщывубыду, щыфшхи къыхэкIаш.
АрщхъэкIэ сыйт хуэдиз фымылъэгъуами,
Абыхэм лыуэ фэ факъыхэкIаш,
ИкIи зэпифтхыу бийм и сатыр гъуамэр,
Дэ ди дзэм фэ фыхыхъэжын фльэкIаш.
Абдеж уIэгъэ хъэлъэ ущыхъуати,
КъоIэзэу куэдрэ уайгъа нэужь,

УкъэкIуэжыну хуитыныгъэ къуатри,
Уи хэкум къэпхужаш уэ уи лъэужь.
(Ильэс зыбжанэ текыжка нэужъкIэ,
Си адэ, зэрымыщIэкIэ къэпщаш,
А зэман дыдэм уэ уи къуэш нэхъыжым
Карелием къулыкбу зэрыщищар.
А түм яку дэлъыр сыйтиг уегупсысмэ,
Зы мацуэм зэпичынуг шы хуэшам,
АршхъэкIэ зауэ мафIэ угъурсызим,
А гъуэгурни фэ фи дежкIэ зэхуишцат).

* * *

Зэпагъуэнибуу укъикIыжу зауэм,
Си адэ, унэ къыздэбгъэзэжам
КъышцокIри, зэи зэrimыхэбзауэ,
АнэнэпIэсыр къышыпхуозэр бжэм.
АршхъэкIэ ар фIэхъускIэ къыппежъэну
Іэ ижыр армырат къышIишияр,
АтIэ дэкIыпIэ гъуэгур уигъэшцэну
Арат анэнэпIэсыр зыхуеяр.
Пшцэжыныр сыйтиг? Щегъэжыа а мацуэм,
Уи дежкIэ мы унэбжэр гъэбыдат,
Зы бийм уи адэжь хэкур щыпхъумэхукIэ,
Адрейм уи адэжь унэр пфIубыдат.
Іэпкъельэпкъым тель уIэгъэр мэхъур япхэ,
Гум тель уIэгъэр зыпхэфынур хэт?! –
ЗыгуэркIэ уетхъекъуэнуими фыз ябгэм,
ІыхълагъкIэ и сабийхэр уэ къыпхэтт.
ИкИи ухыхъэхункIэ зауэ мафIэм,
Уи ІеплIэм ису ахэр къепхъекIат,
ГумэшцIу пльагъумэ, зэрыпильэкIкIэ бгъафIэу,
Уи нэIурыту ахэр къэтэджат.
АршхъэкIэ сыйхэр уи Іемалт – сабийхэм
Яботри саугъэт папшцэу къахуэпхъар,
КъыпльыкъуэкIа гукъеуэм гур пIэпихыу,
Уцалъхуа пшцIантIэм дыбохыжыр щхэр.
Абы иужькIэ дапшэрэ мыльхуанэм
КъыпцицIэлыну пымылъами фIей,
Леягъэ къуихам узэцIигъанэу,
Зэгуэрми уи гум къыхуэкIакъым лей.
Езым дэндэжи уахуиубми хамэм –
(Напэншэм зэйкI и нэхэр мыджыл),

Умычэнджэшү ухуэхъуфт уэчыл.
Адрейхэм хуэдэу, пшыуэ уэ унагьуэ,
Шызэбгээпэшым уи унагьуэ, Іэш,
Абы уэ, уи губгъэн йомыгъэльгъуу,
Мычэму щэгъэкъуэну урилаш.
Абы уфлэкъыжынци зауэ губгъуэм
Уи къуэшыр щауклауэ къышатхам,
Ипсын щыгъэт, ильгъуу мылъухууэм
Иль уасэ уэ абы къыхудэпхащ...
Псы куэд блэжащ алъандэрэ, си адэ,
АрщхъэкІэ ноби къысцохъужыр гутгуу
Уи гъашІэр зыдэлъя а гуаэ Іэдэм
Сщыжыныр шейтейншэу сэ и гутгуу.
ЕкIуалапIэншэм сыйхэр и псэукІэ –
Ар дэнэ щицIыхун зылъымысам –
УхъужыхункІэ уэ, унагьуэркIыу,
Чэзууэ уи анэшхэм уахэсаш.
Езыхэри ерагъкІэ псэууэ щытми,
(Аппыгъуэм хэт зыгуэр хуэмыныкъуар?...)
Я гуашІэу къыптекIуадэр къамыпшытгэу,
ЯхузэфIекIкІэ зыкыпщагъэкъуаш.
Үзэгъэ ллы уэтэпсхэр къизэрыкIхэм
Хэт узд, хэт үзэгъэих ирихъэллаш,
ИкIи ухъужыхункІэ пкIэримыкIыу,
Си адэ, ини-цIыкIуи къолIэллаш.
АрщхъэкІэ хушхъуэм я нэхъыфIри пшIэншэт
Абыхэм цIыху гулъытэр щIымыгъуам,
Си адэ, ахэм я гуапагъэ щIэншэрщ
Къэслытэр сэ сэбэп уэ къыпхуэхъуау.
ИкIи сыйтэхункІэ сэ мы щIыгум, –
Си гъашІэр ирекIыхх е ирекIэнцI, –
Сщымыгъупшэну мынэджыж* уэ уи гум
Псэ нэху зыхуэзышахэр сымаджэш.
Абыхэм языныкъуэри уэ пхуэдэу,
Си адэ, нобэ темытыж дунейм,
АрщхъэкІэ къэнэжащ насып я куэду
СольяIуэр ягъешиIэну гыишэ ней.

Зыщыбуужыжым ТэкIу, узэрыIешэу,
(Іэ ижыр шэм ищат къыбдэмыйбзэж,)

* Мынэджыж – къемуюж, увыы.

Уэ, гукIи псэкIи утемыпыIэжу,
Ухъуш уи унэ щхъехуэм ухуэзэш.
Хъуш ухуэзэш уи къуажэ хъиджэбз цыкIуу
Пшынауэу уэ зэгуэрэм щыплъэгъуам
ИкIи нэгъуэшI щыIэжу умыцIыхуу
ИгъашIЭкIэ хъэщыкъ узыхуэхъуам,
Хуэхъуар абы тхъэм ешI щхъэусыгъуэ:
И нэ къулэнхэр уигу пхуимыгъехуа,
Е, ешхуу пфIэкIуэда уи анэ мыгъуэм,
Пшыналъэ маккIэ уи псэр ихъехуа?
Гухэлтым ишI щхъэусыгъуэ Iэджэ,
АрщхъэкIэ лъагъуэ зыхухишир зыщ, –
Уи зэ Iупльэгъуэм, уи зы псаљэм щхъэкIэ
ЗыфIенасыпрыш бдитетыныр щым, –
АрщхъэкIэ а хъиджэбзыр зейм ямыдэт
(Иджы щыжыпIэжыныр сыт мыгэж),
Ар унэ зиIэ гуэрым ирамыту,
Щрагъэшэну нысэу хэхэс пэш.
Яхуэбгъэгъунщ абыхэм уэ, си адэ,
Яхуэбгъэгъунщ икIи кыбгурыйуэнщ,
Мылъхубыну я пхъбур ахэми ялатэм
Апхуэдэ дыдэу, дауикI, мыдэуэнт.
АрщхъэкIэ хэт зыдэнныр кIэтIий кIапэ,
Насыпым хуигъэнакIэурэ ипIар
Щхъэгъусэу иритыну лэгъунапIэу
Зы бжэгъу къудеикI хэзымыгъэмбам...
Щыплъагъум уэрикI ахэм зыкъратIэу,
Ущысу куэдрэ умыгупсыса, –
ХэкIыпIэ хъуну къыпхуэнар арати,
Хъиджэбз узэгуэкIуар къэбгъэкIуэсанц.
Иутащ сянэшхэр куэдрэ Iухъэ-IукIыу,
ТешапIэу пщащэм уэ хухэпхыгъям,
АрщхъэкIэ яшэжын щахульэмыйм,
Къэнар арати, Iуэхум езэгъащ.
Езэгъым къышмынэу, упсэухукIэ
Абыхэм къуэ пэлъыйтэу ураIаш,
Улаа нэужыи куэдрэ ягу уимыхуу,
Си адэ, фэрышыншэу пхуэгутащ.
Шэчыншэу уи лыфIагыи хэлът а Iуэхум –
Уэ хамэкIи ЙыхълыкIи угунэст,
Иджыри уи цIэр арагъэнщ жаIэхукIэ
Гуапагъэр щIэхъур цыхухэм я нэм щIэз.

* * *

Шхъэр псэууэ щытмэ, пылэ ар щымышлэ,
Къэпша нэужь ильэси дэмьклат,
Къуажэкіэм деж кышцуата хапшэціэм
Уэ унэ ишцыхыну щыпльэкіам.
Пэжт, унэр цыкнут – пэшигт къудейт зэрыхьур,
Лъагагыуи илэр зы гүэнещ хуэдизт,
Арщхъекіэ ешхъузи насып уэрыгьуэм,
Абы уеплыхуукіэ хъурт уэ уи тум щыз.
Уи дежкіэ ар къатишу зэтет унэм
Дахагъекіи бжыгфагъекіи ебэкіт,
Сыт щхъекіэ жыпшэм, узыщыпсэунур
Иджы уи унэ щхъехуэт, уи зэфшэкіт.
Сыт щхъекіэ жыпшэм, зэрыпхъаэ пасэм,
Зыгуэрым унэм укыщыихуу уэ,
Флекіла удэмьтынугт хээхбасэу
Жэшьбг уэрамххуэ жейр къызытеум.
Флекіла бгьеижу уэ уи закъуэныгъэр,
Йомыгъецинугт щхъэр хэхэс пшэцхъагь:
Къыфхуэххури шхэпс щхъэгъусэ лъагъуныгъэр,
Унагьуэ дахэ цыкнуи уэ бгъешхьат.
Иджы жэм гуэри къыдыхъэжт уи пшцантіэм,
Уимишэр, пэжу, дэнэ уэ къипхынт,
Арщхъекіэ хъещіэ бгъэтшисамэ жантіэм,
Къыпк'уэкырт машлэ-куэдми, ебгъешхын.
Шхыныншэм и нэцшэбжьэр бгъэунэхуати,
Зэгүэрми умыгьуэтт уэ гукъидэж,
Узыдэшхэн уэ къыппэцшэмыхуаэ
Уи закъуэ Іэнэм ушцыхысм деж.
Ирхху ар уи ныбжъэгъу е уи нэйуасэ,
Лэжъэгъу е гүэгурлыкүэ къыпшыла,
Уэ пшлэфіт ялубгъэхуену уи шыгьу пастэ,
Хэшцаплэ яхуэпшыну уигу ушлар.
(Желэж ди анэм ноби къэс и гуалэу
А зэман жыжъэм щыхъэшлам ди дей
Яхэтигъяуэ, уеблэм зэрыгупу,
Артистххуэ къикыгъахэр Къэбэрдейм).
Тельяджэр арти, уэ уи тольхуэныкъуэ
Пшлэцшынугт пшашэ уэ пхуэххуари псэгъу,
Узэrimыщхъэцшынум игу хуэныкъуэу,
Ар сыйтимкіи кыбдэххуорт акылэгъу.
«Дыунэгъяцш» жицэу иувыкыу,
Пхузэrimыгъэзэкишыу и джэдигу,

Ар унэм къихъэу хъум яшыгуфыкырт,
Иккя я Іэнэзехъэу итт утыку.

* * *

Си анэ, си анэфл, си анэ дыщэ,
Си гъашцэр шэнэгүдэс сэ зыхуэсциын,
Гугъуехъэр гуаэу сыйту уэ куэдыщэ,
Ушталэ дыдэу щыплъэгъуа мы щым.
Ишхъэрэ жыжъэм щыгъэгъа къум Іущхъэу
Уэ сыйту пасэу щыцэр къогуэуат,
Насып сижам и яжъэр хипхъэу уи щхъэм,
Гукъеуэр жышихуэу уэ къипхукъуэуат.
Ди адэр и псе еджэу щытельами,
Езым и мышхъэт япэу иту къеуар,
Ильяс пшыкыгъум уи щхъэгъусэр лауэ,
Фызабэу гъашцэр зэрышхынырт уэ.
Абы ишцэжырт фыгуэ щэгузавэр:
Зэманыр хъэлъэт, ерыскыр Іэслъест,
Цыхуццэ зилем я бгыр щэкъузауэ,
Щыпсэу зауэ нэужхъэм я ильвест.
Ди текүенэгъэу зауэр иухами,
Иджырикл цыхуххэм ягу къимыхъэжат,
Клуэ яла тэккур гъаблэм ящихауэ,
Къаруи джагъди^{*} къахуэмьинэжат.
Пшцэдхыжк къесыхуклэ шухэр хъэгъэбанэу,
Уэрэм къэмушахэм дыхъэ-дэклт,
Сабий бынуунэ жейхэм яхэбанэу
Губгъуаклуэ фызхэр хъуэнкэ къагъэтэджт.
Иклагъэ псальэ гуаэхэр кэлъадзу
Цыхубоз «жейнэдхэр» шыбгъэм щагъэзыхът,
Апхуэдэу щыхъуклы, а цэ лейхэр зи дзырт
Хуэхъужыр ену Хэкум щхъэузыхъ.
Апхуэдэу щыхъуклы, фыз «яхуэмьлажъэу»
А шухэм апхуэдизу ягу зэбгъарт
Зи гуашцэр текүенэгъэм хуэхъуу лъашцэ,
Къэралыр ерыскыклэ зыгъяр.
Итгани, яфыщцэцэу я лъэнкаплэр,
Къахэмьцуклы туфлэ е дыхъэшх,
Жэцьгыгтым ахэр къызэхыжа джабэм
Сабийхэр я пшэм дэсу кэрыхъэжт.

* Къаруи джагъди къыхуэмьинэжын – къэб. къаруи-псериуи къыхуэмьинэжын – зыри лъэмькыржу къарууншэ хъун, къаруэ илэр щэкъын.

Нэсамэ сэнтхым, щатгти кумб губгүүэжкын
Ирагъэтгысхьэрт я сабий здахъар,
Я бынжэм нэсклэ ятгэр киэшгатхъуэжти,
Езыхэр лажьэт, къамыгэту щхъэр.
Гуггуухым щыгъуу фызхэм дыхъэшхыныр
Нэгъуэцлэ зыгуурым яригъэцлэгэцлэб:
Я пшантигэм бын къыданэхэм яшхыну
Имыльт я гүеням гъавэу зы гэбжыб.
Езыхэр нэшлми быним япшэфынум
Цыхубзхэр егупсысурэ зэшыкъут.
Шхынхэгэгээ пхтъуэжыфыну е пшэфыну
Я лъашгээм къимынат хвэпшиг эшкъу.
Сабийхэр куэнным и шэгээгэдэгакгуэ,
Щымахуэр хъуамэ, къахбуу пхтэ гъэсын,
Дей мэз гъунэгъухэм үүтхэт чэруанакгуэу,
Пхтэ цынэ хъэнжхэр къралъэфу псым.
Нэхъ гукъутэжыр арти, псыр мыштамэ,
(Апхуэдэ нобэ зыхуэшгэнур хэт?)
Я гэфэ вакъэ тэгүхэр фиэльу дамэм,
Мылишэ къиххэм зэрылъапшгэу хэтт.
Суфынгэ си нэр, ноби сфиоцлээ щэрынгээ
Си нэгум ахэр үүпшгэу къышгэхъэж,
Я киэпкын дэлбэ джыдэ цынгуу гэрийгээ,
Мэзильэ джабэ нэгүхэм киэрихъэж.
Къысфиоцлээр гъатхэр къэсу узд къекламэ,
Зэлашгэу амулъыхъуэу тхъэрыкъуэф,
Е мэшоку нэшгэхэр я пилэг эдзэглагуэ,
Сэнтхыщхэм къыщацыг киэртиоф ныкъуэф,
Е унэм къинэжа хъэкъущыку зытгүүчир,
(Нэхъ лъапгэр зэрахъуэжрэ гэдэгэ щагт),
Зэшлакъуэу хуаунэтгэ нэху зэришу
Къэзакъ жылагъуэ шхынгэ нэхъ хуэшгэлам.

* * *

Алашэ пэтрэ йошри, мэувыгэ,
Цыху цынгэури тхъэмьшгээним игъэгъуат,
Щызауи щымамыри киэ зимыгэ,
Лэжкыгъэ зэпымычыр иужэгъуат.
Губгүүэжым – ирещгэгэ, иредыгъэ –
Итами щхъэмьгэту мазэ псом,
Мазэгээр къэсмэ, ахшэу е лэжкыгъэу
Абыхэм къалысыгтэжкын зы сом.

Абы нэхъей я хадэхэм иль щыгuri
ЩэрыкIуэрэ удзыжку зэшIЭкIат,
Лэжыгью эзэrimыхуэм и гүцлиукIэ,
Жылапхъэ къэгьюэтныр нэхъыкIэжт.
Къагьюту халхъяэпами, къэхъурт куэдрэ,
АбыкIэ зыхуашыжу гутгэфIэж,
ЗыгуэркIэ унафэшIхэр къафIэкIуэдмэ,
Я хадэ къэкIагъэххэхэр щавэж.
АрщхъэкIэ къыздахъамэ нартыхушхъэ,
(АтIэ я быныр еплъу ягъэлIэнт),
Зыщтам мыгьюагъэ къыхуихъыжу и щхъэм
ЯлъэкIт суд пащхъэм ахэр ирашэн.
Гутгуюехъри гъейри хъунт зыгуэрэ псори,
Цыхутум апхуэмьди ишечат,
АрщхъэкIэ ахэм яхуэмыхыр псэкIэ,
А щыпIэ унафэшIхэу хъийм икIарт.
Зауэшхуэ иухам арати и кIэр.
Лъэпкъ бын нэхъыфIхэр хэкIуадэ нэужь,
Хъэкхъуафэр къахуэнати хъэм нэхъыкIэм,
Щадзат аргуэрү лъыхъуэу бий лъэужь.
Архъуанэм щэтысыкIу жиг лъэпкъыфIыр
Зэрыдэсейуэ ищхъэм пхъэ къуэшIийр,
ШрагъэсыкIым адыгэлI нэхъыфIхэр,
Лъысат тетыгьюэр лъэпкъым и пхъэнкIийм.
Езыхэр мыкIуэу къэнэфати зауэм,
Адрейхэр къайтъэ мафIэм хэтихун,
Къулыкбу нэхъыфIу хъуам зрагъэзауэ,
Щытхъэжт, хуэмейуэ гуауэ яцIыхун.
Таурыхъым хэт благъуэжку зрагъэзауэ,
Псы уасэ зыщу махуэ и цыхубз,
Лъагъест къайдэйум ахэм хъэIусынэ,
ДашыкIырт зизыгъанэхэр хъэIупс.
Ерагъыу псэүт лы зиIери апщыгьюэм,
АтIэ фызабэм сыйхэр и дунейт?
Епхауэ щыххукIэ ерыскы зэ щыгьюэр,
Цыхухъу напэншэ гуэрим и нэфи-нейм?
ГуфIэншэ а гъэ дыдххэм и цыхубзхэ,
Къысщыхъуу ноби сипльэ фэ фи нэгу
Мылахэм – фи щхъэм, мыпсэужхэм – фи псэм,
Сэ щхъэшэ хузощыжри, синолъэIу:
Адыгэм и нэ-и псэу фэ фигъафIэу,
Зэгуэрим лъэпкъ гушхуапIэу фыриIат,
ЩыпIыщIэм и тур, фэ фридыгъафIэу,
Фи пащхъэм щыщыщабэ щымыIат.

АрщхэкІэ лъэпкыр щыхъум къарууншэ,
Ди шыпхъухэ, лы кіэсүж дэ къытщІехъум
Фи щыхъир хаутащи нэмисыншэу,
ФлъэкІыну щыгтмэ, кхылІэ, къытхуэвгъэгъу.
Абыхэм куэд къыпхуамыщІену щхъекІэ,
Хыильмуи зы щай фыцІэ зышщептын
Ящыбъуэтину щыттэкым, арщхэкІэ,
ЗыльэкІхэм я тур къахъэхуным щхъекІэ,
Я анэри ящыннут лъэгушцІетин
ИкИи унафэ къыхуашлам хуэпэжу
Абыхэм куэдим ираташ хъэ гтуэгу,
Адыгэ хабзэ лъэпкым игъепажэм
«ХеяцІэ» щІопшцІэ щыдджэгуаш и нэгу,
Ириджэгуахэц ягу пэшыху бзыльхугъэм,
Хьеуан гухэлькІэ хуиту загъэнцапц,
Къэхъуаш абыхэм щыхубз ежъэр лъхугъэм,
Шым и ПэкІэ тешанкІэм щыщлащІэн,
Къэхъуаш хъэуазэ пхыр сабий къэзыхъир,
Дээлыфэр иту блигъяла нэужь,
КІэлтышбэжэр мафІэ пхырым щІидзу,
И щыгъын тІэкури зыгъэса «Лыхъужь».
Зэман мэхъаджэм «демыкүж» хъуа лыжъхэр
Апхуэдэм къамышыкІэ «игъесэжт»,
Алыхым и «КыифыгъекІэ хуэллыщІэм»
Щэныгъэ жылэ и гум щыхасэжт.
Итланы нобэ щыхухэр иродауэр:
Адыгэ мэкъумэшыщІэр нэхъ армут,
Къэзакъэм шхын ягъуэту ахэр дауэ,
Къахуэнэгъат щЭрлыкүэм е амум?
Щыхъужтэкъэ лэжъыгъэ адигэщым?
Е уафэм уэшх илэжтэкъэ къешхын,
Щхъэ лъэпкым и сабийхэм я тур хэнцІу,
Къэзакъ уэрэмхэм щыщІэлъэйурэт шхын?
А упшцІэм зы жэуат ептину щылэр:
Мыхъуат адигэр зыкИи нэхъ хуэмыху,
Къэуатри гъягъари щым зэрилэт,
ИкИи нэхъ машцІэ абы кърамыхт.
Ауэ, дэ хабзэм и йумэт къытхэкІхэм
Яхуэдэу, къэрал гуэнэм «зигу хуэуз»
Къэзакъэмий ялауэ щытмэ, зэкІэ,
Абыхэмий хадзынт факъирэ Йус.
АрщхэкІэ ахэм я насыпти, дэщхъу,
Я натІэ хууахэр мыштащхъэ «плъижът»,
КІэлъагъекІуам э пыэм, къахъу я щхъэр,
Бзыльхугъэ пащхъэм деж щымылыхъужът...

ЗэрыкIуэм псыгэр, псыкIэри ирокIуэр,
 Мынобэт кыышжъар апхуэдэ лыхъу –
 ХабзэшIэр зэрыуврэ, цыху щхъэрыкIуэм
 Адыгэ лъэпкыр иригъэхырт гутгу.
 ИгъацIэми лы мыхъуу къекIуэкIахэм
 КъэкIуа властыщIэм зыхуашIауэ дзей,
 Тетыгъуэм нэхъри зэригъэкIуэкIауэ,
 КъагъэшакIуэрт я щэн-хъэл фейцейр.
 Я щыб къыдэтым и къарур ящIэжти,
 Щымыщтэу ахэр зыми и нэхейм,
 Я гъашIэ мыхъэнэншэм иль ящIэжу
 ИрагъэсыкIырт цыху лэжъакIуэ хейр.
 ЛыфIагъкIэ ахэм текIуэ къахэкIамэ,
 ИэмалкIэ, къэхъурт, хуадзу ныбгъуэхъэш,
 Уэрамым хъэ укыкIуэ щаукIамэ,
 Тхъэмахуэ псокIэ щыщIрамыгъэлхъэж.
 Къэхъуащ ягъэкIуэншауэ къуажэм дашэм,
 Сэлам ирахыжыну бгъэдыхъам,
 «Я нэжэсыгъэм щхъэкIэ» хуэдэлашхэу,
 Дашиныу къаугуеям щыхагтыхъа.
 КъатиблкIэ щым щыхъэн лъэхъэнэ бзаджэ,
 Цыху гъашIэ дапишэ уэ зэхэпкыутар?
 Къэбгъуэтри лъэгушIэтыну цыху ныбаджэр,
 Джэгүэну и гущыЦум уэ уитащ.
 Гъэ тющIхэм и пэнщIэдзэм щыщIэдзауэ
 Уи цыху зэхэдзир увылакым зэ,
 Мычэму лъышIэж джатэр ббгырыдзауэ,
 Иэщэбзэм мыхъумэ, пшIакым нэгъуэщI бзэ.
 Пищи-уэркxхэр ѢибгъэсыкIым гурыЦуэгъуэт,
 Арати уи мураду бгъэнэнхуар,
 АрщхэкIэ лъхукъуэшшури уи дэуэгъуу,
 Плъытэжу, щхъэ уи ней абы щыхуат?
 ДзыхъщIэгъуу пкъуэувахэми уайпцIыжу,
 Уи джатэр щхъэ абыи къахуипхат?
 Щхъэ ибэ хъуа сабийхэр зэхуадзыжу,
 Еру бейгүэлхэм лей иребгъэха?
 Иджыр къыздэсым мэз зэгъуэкI пхыдзахэм
 Гъунэжу хъэдэ къупщхъэр къышIахыж.
 Лажъэншэу бий нэпкъыжъэ зытебдзахэм
 Къуаншагъэ ямыIахэр трахыж,
 Уи губжым зыщахъумэу ежъэжахэу
 Абрэдж тхъэмьщкIэ «бандэ» зыфIэншам,

Яшхын зэраIэм щхъэ кулакыу ббжахэу
Зи лъапсэр гушIэгъуншэу бгъягъущам,
Колхоз зэхуэпхусахэм пуххэмыхъэу,
Хамэхъэхэу я пицантIэ къыцдэбдзам,
КъайфIекI къудейми я гум иримыхъэу,
Лъэхъуэщым уи Iумэтхэм ирадзам,
«Троцкист» ІещIэкIуэдахэр уи къэлатым*,
Бынунэ хэбдэгъяхэм уэ бэлыхъ –
А псоми птельщ уэ нобэ я нэлатыр,
А псоми къылтенахэщ я гүеныхъ.
Абыхэм хэти гыбзэ яхуэфащэт,
АршхъекI къэмисахэм зи ажал,
Зэдэхъуу къыхурашырт «иугъашIэ»
Ди «вождь» зи напэм тезыбзам къэнжал.
Абы пицIэ хуащым я нэр къышипхъуауэ,
Лъамытэт гу къэралым щыхъэ лейм,
Къыдалъхуа дыдэр хээпсэ ягъехъуами,
ЖыIэрыфIешу** «тетым» худэплийт.
Жэццыгым щашу адэр яукIами,
И бынугаагъуэр щIэушицIэн хуимытт,
Абы нэлат ирихуу пымыкIамэ,
И бын къильхуами кIуапIэ ирамытт.
Зи гъуэгур нэху хъужын, си хэку тхъэмисциэ,
Хъэзабым ухуалъхуами хунт езыр,
НэцIэбжъэу ахэм дэпльэгъуам нэмисциэ,
Аргуэрү Хэку зауэшхуэр уи хъэзырт.
Абыи хэкIуэдакым уи цыху машIэ,
(Зей дыдэми щымысхыр хэт щисхын?)
Европэр исеихукIэ уи кхъэ машэм,
Къылхудэхуаш уэ а нэцIэбжъэр пхын.
ЯтекIуэу бийхэм къыцагъээзажами,
Гъэ щэнцI блэкIахэм лъыхуэу я лъэужь,
Еру щасэлIхэр арти зэсэжахэр,
ИтахэцI күэдрэ уи къүэхэм я ужь.
А псоми уашIыфынгтэкI щхъэлажьэ?
ЩыкIуэдкI э уи щхъэр пыIэр сигт ищIыс?
НэцIэбжъэ къалтысам и бэлыхълажьэм
Цыху къескIэ ищIыжат щхъэшIэгупсыс.
Итланы нобэ хабзэншагъэ тъягъуу
Дызэгуэпху жыгIену дыхъэзырц,
Адыгэм хэмэлтийжу хабзэ щIагъуэ,
Къэнари фыуэ яхумай езыр!...

* Къэлат – щтауч зыIуль кIэрхуэ.

** ЖыIэрыфIешу – жыIэзыфIешу.

Уэ пощтым ушылажъэрт а зэмани,
 ЛэжъапцЭ ахьшэу пхуагъеувт зыгуэр,
 ИкИи арат, си адэ, уи шыуаным
 Щребгъэлхъэфыр япцэфыну гуэр.
 АрцхъэкЭ къуажэдэсхэм я нэхыбэм
 А ахьшэм и сурэтри ямыцЫыхут,
 Я «трудодень» щамыIЭми псэхупцЭ,
 Зы гъавэ шынакъ закъуи имыпцЭжт.
 ИтГани зайдэе е налог хахыну,
 Унафэ гуэр я къуажэм кыдыхъам,
 Еру бейгуэлхэр емытЫисхынут,
 ЯмыгъэзащIэу я пцэ кыдалхъар.
 Кыячым хуэдэу ахьшэр къурэ-щхъекIэм
 ДащЫкIт цЫху IещхъэпцIанхэр хъэIупс.
 Я шэнт зытесхэр яхъумэнным щхъекIэ,
 Зыхуашцу я щхъэ тетхэм хъекIэупс.
 Зи адэр, зи къуэ закъуэр е щхъэгъусэр,
 ЗыфIэкIуэдахэм пенсу сом зытхух,
 ШахузпхкIэ, сядэ, къащIэти уи гъусэу,
 УщЦаэ я Iэр, ахэри хуеухт.
 Абы къыхэкIыу, уэри уайIущэкIти,
 Бущэхути ахьшэ къызэрышIепхар,
 Жэш защIэу яхуэпхыжырт, уепIещIэкIыу,
 ТхъэмэцкIэ бынхэу, зи лъэр гъейм щIихам.
 Уи жыпым къипхыу ар япта къафIэшцу,
 Уэ ахэм тхъэгъэпсэукЭ урагъэкъут.
 Фызыжъхэм я лъэнкIапIэхэр зэфIещIэу,
 Гумэшцу, я щхъэр уи бгъэм ирагъэкъут.
 Ей, зэман Iеийэу, зэман дыдж щысхынишЭ,
 Псэущхъэ пэтрэ, яIещ зы Алыхъ,
 АтIэ, уэ щыIЭм я нэхъ Алыхъиншэм
 Хуэбдауэ цЫххур, щхъэ тебгъэль бэлыхъ?!

Я гъашцI, быни, мылькуи хуимытыжре
 ЯмыIэу шхын е щатIэгъэн къудей,
 Арат, къагъапцЭу ахэр гъашцIэ тыншкIэ,
 Зэчзыщхъэ щIашцIыгъар зытет дунейр?
 Си адэ лъапIэ, уэри нэхъ куэдыжу
 Плъэгъуауэ щытми гъашцIэм и гухэшцI,
 Къуагъ узэрыхъуу, зыпхуэмубыдыжу,
 Апхуэдэхэм я ужъкIэ угумэшцIт.

* * *

Итт минрэ щибгүурэ тхуш!рэ гъэм и бжыхъэр,
(Алъандэрэ блэк!ами илъес куэд,
Ди анэм а мацуейхэм и гущыхъэр,
Иджыри къэск!э и гум щымык!уэд).
А мацуэ упъурсызым ирихъе!зу,
Си адэ, фэ фи!эххэт сабинит!
Си шынэхъыщ!эр фи!эт гущэхэльу,
Сэ синэхъыжку, гъэ ешанэм синт.
Бжыхъэк!э мацуэт. Уэ узэры!эшэу,
Зышып!э кыщыгүэтри шызакъуэту,
Ук!уат пщэддэжыжым мэз гъунэгъум пхъашэ,
Къуажек!э псы икып!эр пщыри гъуэту.
Инжыдж мыштами, кърихъэх мылищэр,
Щыхъыжку шэрхь зэхуакухэм дильэсик!т.
Гу узэрысым кыль!эсу и щ!эр,
Шыгтушыпсым ешхуу, хуэмурэ блэсик!т.
Мыгувэу мэзым унэсанц. Арцхъэк!э
Щымацуэр къэсмэ, къуажэр зыгъэпсэу
Мэз йувыр плащ!э хъуати, къурэ щхъэк!эу,
Пф!ихъац пхъэ пыупцынным мацуэ псор.
Къэбгъэзэжуэ псым укызыдик!ыжым,
Къыш!ек!ри и!эу шы щ!эпщ!ам жагын*,
Хэуви!эц псыкуми, и п!эм пхуимык!ыжу,
Хуей хъуац псы щ!ы!эм лъапц!эу ухэтын.
Узыншэм ар зыгуэрэ игуэш!ыфми,
Мо зауэм зэпэгъуанэу къик!ыжар,
Къыпхыхъа щ!ы!эм улэммылъэцыфу,
Зыхигуэшац ерагыу уил къижам.
Тэмакым жыни псыни емыхыжу,
Си адэ, узым пф!ыщиубыдык!ат,
Умыпсэхужу, уемыт!ысэхыжу,
Ерагьмыгъуейуэ нэху уэ укъек!ат.
Унагъесами къалэ сымаджэщым,
Абыи куэдрэ уэ уш!эммылъа,
Дохутырхэр уи узыфэм пэммыльэшу,
Абдеч уэ бжыхъэ жэшу ушылаш.
Умыл!э щ!ык!э дянэм къыхуэп!уэхури,
Сабийхэм уэ уазэрыхуезэшар,
Колхоз маршынэ къалэм нак!уэм йуэхук!э,
Уи деж, дыш!ыгъуу, зынригъэшат.
Зыгуэрк!э япэхуным угутъами,

* Жагын – емыкъуу, мык!ууу зизыгъанэ шым щхъэк!э жа!э.

ИужькІэ, сядэ, уи псэм ищIагъэнт,
Уи икІэ махуэр кызыэрыйблэгъари,
Пхуаша сабийхэр депкъузылIэрт бгъэм.
Мыхъужын узым птельрэ пэт и фэбжыр,
ИтIани пльэкIыу уэ угушыIэн,
ГъэфIэцIэ зэхуэмыйдэхэр кыйтфIэпши,
Ди щхъэфэм гуапэу уэ къидэплъэрт Iэ.
ИужькІэ ухъури щым, ббгъэдэс ди анэм,
Нэцхъей ухъуауэ зыхуебгъэзэкIац,
«УкъэррабгъэIуэц нэхъ, зыгуэр бжесIэнут, –
ГушиIэ щыкIеу уэ къыбжъэдэкIац.
Бжэм нэхърэ, къохъу, ажалыр щынэхъблагъэ,
СымыщIэ къыспэшыильыр сэ пщэдей,
АрщхъэкIэ, си щхъэр аркъым, уи щIалагъырш,
Абы сегутицысыхукIэ, ену згьеир.
Ильэс пщыкIубгъум уэ фызабэ ухъумэ,
Мы зэман дыджым сыйхэр уи гъацIэж,
Къедэуи жысIэм, тэрэз гуэр къыптихъумэ,
Схуэнцигъуи зэман гуэр, унагъуэ щыиж.
Цыхухъу цыкIуитIми насып гуэр хъунц яIэ,
Уи дышым къахуэбгъанэмэ, япIынц.
АрщхъэкIэ синольэIу, «Хэхэс!» хужаIэу,
БдэцIыгъуу яхъумышэ зым и бын.
Сэ си щхъэкIэ насыпым сыйхъунцIэм
Сту фыуэ а цыкIуитIри къысцIэхъуат,
Зи мыхъуми, цыхухэм сыйшамыгъэгъупищэу,
Исынц я адэжь щIанIэ къыздэхъуам.
НэкIуэнци зэээмийэ си кхъэ мащэм,
Схуэнцигъуузы зэманкIэ сщхъэштынц,
Я адэ насыпнышэм хуэгумашIэу,
ИэфIыкIэ гуэр сабийхэм схуратынц»...

* * *

Ди анэм къыжепIар и фIэц хуэмыхъуу,
Зэ щхъэкIэ уэимыншэу къодэIуаш,
АрщхъэкIэ нэгъуэцI лъяпкъ къыцыщIумыгъум,
Абы узэрифIэшыр гурыIуаш.
Пыхъаш, гуаш, зэригъэдзэкIрэ гущIэр,
ТлуашIэ пхуишIууз къыптегушхуар,
АрщхъэкIэ икIэм, зыкыицIэжри псыницIэу,
ЗэрыхульэкIкIэ уэ уигъэгушхуаш.
ЩхъэцIэгупищыс уэ узыщIа узыфэм,
ПщхъэщиIэтыкIыу и гухэшI ерур,

Абы уэ пхуильэшыжри уи нэ псыфхэр,
Зыхэбгъельну къольэйуаш къару.
Жидаш абы: «Сымаджэ псори мылэ –
Уэ лейуэ хъуар уи закъуэ пхухаха? –
Къэпльхуа мы сабийтъим тэкли уемыплъу,
Щхэ уи гур апхуэдизу ехуэха?!
Дунейм тетыжу щитмэ зы захуагъэ,
Гушэгъу Алыхым нобэ къитхуищынц,
Армыхъумэ, дигу укъекимэ, дызэхуэгъу.
Ди насып закъуэр ущихъэнкъим щым».
Арщхэкэ гьящэм пхуимыга гушэгъур
Ажалым дэнэ уэ къипхурихынт,
Сабийрэ пэт и лъэйур зыгъештэхъум,
Уи гуэ макъыр сыйклэ зэхихынт?..
А махуэ дыдэм и жасы нэужжым,
Пфышиубыдыкэри узым къурмакъейр,
Нэхульэ къежьагъэхэм уумыштэу,
Си адэ лъаплэ, уехыжащ дунейм.

* * *

Хъэдагъэ мыкүүэшшыжт а бжыхъэ мазэр,
Гуккутэ мыухыжт уи жэназыр,
Апхуэдэу цынхур лувти, пфлэшт пшыгъуазэу,
Уи деж къэмикүүэу къэминауэ зы.
Уи пэш цынкүйт, къыпщыхъу пащтыхъ унэ,
Ди анэр зэ угуфлэу зыщлэвшар,
Зы жэц-зы махуэм тепсиха емынэм
Къылфлэшшыжт фызыжж къяхаэу игъэша.
Бжыхъэкэ э угэгур, къипхуэшшыгъуэм ешхъу,
Пшагъуэбэкэ э уфауэ нэху къеклат.
Къылфлэшшу гуаэм игъэтхъуаэ я щхэр,
Ятлэхуу сыйхъур жыххэм ятеклат.
Си адэ, си адэфл, си адэ лъаплэ,
Арати-тлэ, игъаштэкэ мы щым
Къытомышижыну флэки уи лъаплэр,
А махуэм уищыжащ ажалым щым.
Зэманкэ жым къихъа пшынальэ дахэу,
Гъэ тюштэрэ им уздитым уллэжаш.
Икли упсэухун уи мурадахэр
Пшагъуавэ сабий унэу сэхыжащ.
Уи къуэш нэхъыжым ущыпсэум щыгъуэ,
И сэдэкъеэуэ пшыну уи тугъар,
Си адэ, зэкъуэшитми зэдэшшыгъуу,

Фэ фхуашЦыжыну къахудэхуэгъаш.
Псалъэншэуи хэт дежкИи гурыЦуэгъуэш,
Апхуэдэ гуауэ бын къызэхъулам,
Я унэ къуэцым илъыр гуныкъуэгъуэу,
Ар фыуэ ещIэр зи Ыыхълы зэ лам.
ИтIани цЫхур – цЫхуш. Абы гу щИIэр
Дунейм ехъжым хуэузынырц ил.
ИкИи, имыгъэупицЫуу акыл щИIэм,
ЦЫху лъагъуныгъэм зэрихуэннырц иль.
АрщхэкIэ ноби зыщ сэ схуэмымциЫхур:
Хъэпшыру къэпхьу уи хъэ цЫкIу упIар,
Си адэ, сыйт къарут къуажекхъэм зыхуу,
Щызыгъэлар уи кхъащхъэм телбай?!

Сэ сфлощЦыр гъашЦэ мы дунейм щызиIэр,
Си адэ, я псэ-ягукIэ зэпышIа,
Армырмэ уи гур зыгъэувыла щИIэр
Абыи щхъэ апхуэдэу зэхищIа?!...

* * *

Си адэ, ену уэ узэрышЦалэш,
Иджыри узэритиц гъэ тющIрэ им,
Щышицагъ хэшЦапIэ нобэ уздышЦэлъым
Зэман шхъэшцыкIыр ишЦыркым уэим.
АрщхэкIэ уэ уи щхъэгъуса си анэу,
Зы махуэ закъуи зи гум уимыхуам,
ЛъэкIаш и щхъэцыр уескIэ ириIену
Илъэсхэм я жыы щИIэ къышЦихуам.
Фызабэ гъашЦэм и гугъуехъ хъэлъашэм,
Абы и узыншагъэр ИещЦихаш,
АрщхэкIэ уи цIэр щЦэлъти и гу лъашЦэм,
Илъэсхэм и къабзагъэр пхрихащ.
Ар ноби къипхуэшцыпкъэш уэ, си адэ,
Иджыри зы мэскъялкIэ мыкIуэшIа,
Абы зэгуэрым, гуфIэм зэшЦиIэтэу,
Фылъагъуныгъэ дахэ къипхуишЦар.
А лъагъуныгъэрц уи цIэр дыгъэ-мазэ,
Ди адэ, зэкъуэшитIми тхуэзышЦар.
Уи щыхым нэхущ вагъуэу дригъуазэу,
Къызэрытхвар дэ гъашЦэ къэдгъэшЦар.
«Ди лъэпкIыр зыхыр жыгъэм и ажалкым –
Насыпым и неипцIэ къытцыхуарц» –
Апхуэдэу уэ зэгуэрым, гум ежалIэу,

Ди анэм кылжепІэну къыпхуихуат.
Мэхтү дзахъэ сэри си гъэхэм я мажъэр –
Дэтхэнэра зыднур си джэбын?..
Уи кхъацхъэм пэмыжъяэ щатла машэм,
Си адэ, щІэслхъяжакІэц си зы бын,
Къэнхэм спІэркым сэ я насыпынур,
ИджыкІэ щыри я лъэ тевуац,
ИкІи къыздэхъуу щытмэ, ахэр спынур,
Сэ мы дунейм сыщыхуэмейт нэгъуэцІ.
Иджыр къэсихукІэ сэ къызапль уи фэ,
ЗэрызыхсцІэу цыиххэм я гуапагь,
Си бынхэмни пежъену ахэр сифІкІэ,
Щыихуэзгъэзэжми гъашІэм си щыбагь,
Араш, си адэ, сэ жысІэнур икІэу,
Зэпзыудащи, къысхуэгъэгъу, уи жейр,
Къритхъуу си гур, сэ соух абыкІэ,
Уи гъашІэ к'эццым и хыбар нэцхъеир.
Уи кхъацхъэм щэхуу жыг щызэущацэм
Яхуэдэу бжыхъэ тхъэмпэ къыпхуам,
Ирехъу уе щыгуу птелыыр жэнэт пищашэ,
Си адэ дышэу, гу зыщизмыхуа...

1987–1991 гүгү.

ІЭДИИХУ

Уафэ къытшхъэштыр мыджэмымпІэу,
Щылъэр зэппІагъашІэу щыщытам,
Хы абрагъуэ, ешхъу тенджыз ФыцІэм,
Мы сэнтхитІым я зэхуаку дэтат.
Жыг лъабжъабэ уардэхэр къричу,
Щылъэм зыциІетым деж жыбуейм,
Хы толькъунхэр бгыжхэм къигрикІэу,
Мы псыхъуэшхуэм зыщиххът хыуейм.
А лъэхъэнэ гутгъу къуаптэтемэнэр
Лым я лыж цыху лъещэрт зыхуэцІар:
Благууэхэр къыщыджаэрт шэд темэнхэм,
Мэзхэр хъэкІэкхъуэкІэкІэ гъенишІат.
ИугъуэкІэ щихъумэу зэрыуафэу,
Иуашхъемаху мафІэм кърисыкІт,
Толькъун сыйд щылэпсхэр дэуфафэу
Тенджыз инхэм джейхэр къыхэсыкІт.
Жыымрэ псымрэ къыщлаха бгъуэншІагъхэм

Иныжь Іэл нэ закъуэхэр щыпсэут,
Хэт зэүэн-дыггуэныр и Іашлагъэт,
Хэти шыхъэу, и щхъэр тригъэут.
Я щыгтыныр къыхащыкіт хывыфэм,
Мышэм и фэ Йувыр я төглэнт,
Ахэм цыхуу къарукэ пэувыфу,
Нартхэрт зыхуэлъэкыр ятекиуэн.
Нартыжь лъэпкыр хъыжъэт, щхъэммыгъазэт,
Іашекли къарукли зэхуэшшат,
Я цыхубзхэр дахэт дыгъэ-мазэу,
Ялхэр лыгъэ щіэнным хуэгъешшат.
А зэманным мы сэнтхыщхэ лъахэм
Зэлізэфыз я закъуэу исигъат,
Мывэ чэшсанжэй бидаплэ лъагэр
Унэ папціэу ахэм ялгъат.
Тхъэшхуэрт зышцэр ахэр адрай нартхэм
Къахеклау щіэнписеуар мыйдеж:
Къэзылъхуам ямыдэу хуват зэнатлэ,
Е закъуэнным хуайл гукъидэж.
Сытми ягу мы щіыплэр къыщчиубыдэу,
Щы бзыхъэхуэм щепсыхахэт ику.
Цэуэ лым зэрихъэр нарт Псэбыдэт,
И щхъэгъусэм и цэр Іэдиихут.
Лым и уасэр илэ шыфэллышфэрщ –
Лейш Псэбыдэ птхыну и сурэт,
Ауэ Іэдиихуу къауц щыифэр
Зыхуаусым хуэдэт щыгхуу уэрэд:
Бланэ куэклэт, тхъэрыкъуэху тъысыкіэт,
Тхъэлухуду пкы зэклуж Іэхулъэхут,
Нэбжыц тлейхэм и нэ къыхэплъыкхэм
Уалуплъэхукэ уи гум зигъэпсэхут.
Къуанціэ пллыфэ лъэгъупыкъу щыкүиту
И набдзитлэр ахэм къашхъэшшит,
Иущхэ гъагъэм хуэдэт и йупитлэр,
И щхъэц фыцлэр щаклуэм и пэльитт.
Ауэ псом ящхъэжыр и Іэдийхэрт
(Іэдиихуи арт щыифашыгъар) –
Жэшкіэ нуру ахэм къашхъэшшихым
Игъэбзэхт кыфыгъэ щым щыгъар.
Ауэ а флаг псоми ягъеделэу,
Ар мыхъуат псэ щылэ щхъэзывфіэфі,
Е къабзагъу илэр и щхъэм тельу,
Имыщшат пагагым ар гунэф.
И дахагъыр нэхъри къышцигъешу,

ГуфIэр ену абы и нэм щIэст,
И лыр къэтмэ, пэпльэу нэху игъещу,
Мыгъуэллыжу чэшанэжым щIэст.
Е кыщIэкIти щIыбым, тетт ар бгыпэм,
Къущхъэжь щIыIэ къепщэм дэдииху,
Махуэрт, тэкIу зэтехъэу и нэбдзыпэр,
Щхъэнтэм щхъэр щыхуихыр Iэдииху.
Iэдииху ишIэжт щIытемызагъэр:
И щхъегъусэр зекIуэ къэтрейт,
Хэлъти лыгъэ-шыгъэкIэ Iэзагъэ,
Хы туащFэм Iэщ кърихурейт.
Иныжь Iэлхэм ярищIэкIти зауэ,
Я шагъдий хакIуапщIэхэр къафиихут,
ИкIи, хъери бгъэри кIэрыщIауэ,
Гупэ сэнтхым къесыхункIэ къиухут.
Хы къеккуальэ, умыльагьуми зи щIэр,
Нартыр иримыхъут гукъидэмых,
Псыхъуэ Iуфэ лъагэхэр зэпищIэу
ЩишэщIати къуэм чэтэн лъэмых.
МыдкIэ фызири щисти хъэзырыххэу,
Зэрыщышу нартым и шагъдийр,
Щхъегъубжэум къидигъэжт арыххэу
Ар зэрыщIэрыуэ и Iэдийр.
Асыхъэтым Iэдииху и Iэблэм
Псыхъуэ кыфIыр зэуэ дэунэхужт.
КыIэнщIэкIти нартыр ажал IэплIэм,
Лъэмых бгъузэм шыхэр кърихужт.
Ауэ иныжь пхъэрхэр а лъэмыхым
И кIэм хущIэмыххэу нэсын,
Iэдииху и Iэблэр игъэпщIкужти,
Хигъэлъальэрт щIэ зимыIэ псым.
Нарт Псэбыди ар къигъэсэбэпти, –
ГъашIэм уишIыфынкIэ Iэмалшы, –
Жэшцу унэм нэсыжын хьисэпкIэ
Ичындыхэм кърихужъэрт шыр.

* * *

Дышэм и къабзагыр тыншу щыпщIэр
Ар чэзэпкIэ ээ щыбгъэунэхуарш,
ШыIэныгъэм къышыпщIыхур и пщIэр
Къайгъэ гуэр уи яку къышыдэхуарш.
Тхъэм ирещи, зэи зэфIэмынэу

Шыңу кыышқынкым зэлізэфыз,
Аүәр көштүхүү зы емынә,
Іейкіә зәштиятэр угъурсызщ.
Уи пәр къабзэу, уи гум фы зәхуильмә,
Хуейш зыгуэри зәхуэбгъэкүэтэн,
Щхъэусыгъу гуэркіә узәхуильми
Хуейкым ар инату бғъебетэн.
Нарт Псэбыдә щыгъуу и щхъэгъусә
И жәш кыфхэр къезыгъеунэхуам,
Зәдэхъуну кыышқынтырысә,
Псалъе бзаджә яку къыдэмыхуам.
Іәдииху, тепшыхымә и щэн-хъэлым,
Бәшечагъкіә ешхү уигъэлъыхъуэнт,
Закъуеныйгъэ льысыр кытхъэлъеу,
И щхъэгъусәм хуимышыңт ар хъуэн.
Кытхъэлъепами сыйт ищінур? –
Псатхъэм арт и натіә къритхар,
Нарт зекүэліым дәпсәун къалэнүр
И Іәкіә езырт кыихъезыхар.
Аүә нарт Псэбыдә цынхухуу пхъашэт,
И тур штауч мывәм и пәльытт,
Мыхъэнэншәр и щхъэм иригъажәу,
Къэхъурт күэдрә мафіңу кынчылыд.
Ахэм нәмымышыжу нарт Псэбыдә
Нэгъуещі щэн мыхъумышы зыхилъхат:
Адәж хабзәм щхъэштихъун имыдэр
Емыкіу узу и льым къыхыхат.
Япәхуным ар и мыхабзами,
Къуентхъ гъунәжым щигъекіла нәужъ
Хъуаш къипсәль, дәнкіә зигъезами,
Хуэмизау къынәхъун лыхъуж.
Зеклуэ ежъеу щытмә, зәризакъуэу,
Япәуву иныжъ гуп губжым,
Испы Іәл шууейхэр иғъәжакъуэу.
Иригъазэу пхъеру кылъежым.
Ахэр псори пәжу щытыпами
Нарт зекүэлі мәхъаджәм и жыләнт?! –
Іәдииху ар и гум щынхъепауэ,
Икіәм лъэкыжакым зишиңән:
«Нарт лы быдә, уиту цынхубз пашхъэм,
Уи щхъә ущытхъунүр гуемиңүш,
Уахыхъамә, зәхуашыжу нашхъә,
Зәхәзыхым укынчынц емыкіу.
Уә уи лыгъэр зыми кынтирихым, –

Тхъэм уафэгуми зрыуигъэпшыт, –
Аүэ сынолъёу, ушхвэприхыу,
Нартхэр кэс къэпхахэм пумылъыт!»
«Жиэр сыйт! – Псэбыдэ къэгубжьяуэ,
Сабэр ину уафэм дрепхье, –
Фыз куэпч щызгъяф! Эми си жьауэм
Сегъесэжыр сэ, сабийм нэхъе!
Пицэжу щытмэ, сизэрышу закъуэу,
Унэм Іашу къесхулам хуэдиз
А уи нартхэу уэ ушцэнныкъуакъуэм
Багъуэу ялъэгъуамэ, хунт хээфиз!»
Пудыныгъэм емыса цыхубзыр
«Куэпч» псальэ бзаджэм кыдэсклаш.
Укытауэ къыхэштигри и псэр.
Гуфцэныгъэр и нэм щыссыклаш.
Итыжа жеуапри ауан щыгээт:
«Сэ сыкуэпчами уэ нэхъ пицэнц,
Аүэ уэ уимыхъумамэ си Іэм,
Къэслъагъунт итланэ лыгъэу пицэр!»
Нарт Псэбыдэ и нэхэр къышчиури,
Пыжь тыгъуауэ лъэгум ихуэжаш,
Губжь гъунэншэм лыуэ щэтыр щихури.
Мывэ сыну и пкъыр игъэжаш.
Икіэм, ерагьмыгъуэклэ зишыгэу,
Хуэмурэ абы къыжъэдэклаш:
«Флэкл щхъэгъубжэм щызгъэлъагъуи уи Іэр,
Бзу шыр дамэу сэ пхуэсщынц ар кэцц!»
Клэццу зигъэзжщ, къышцэгри унэм,
Узэдауэ ар дэшэсцыклаш,
Лъэклыр լупцц имыщцмэ, мыпсэуныр
И тхъэрыгэуэ, псом зэпрыклаш.

* * *

Аслъэн Іэл губжьяуэ, нарт мэхъаджэм
Хы тлуаццэ жыжъэм зыщеухь,
Иныжь лъахэм щлопщыр къышегъаджэ,
Испы хэку пхыдзахэр зэхекгухь.
Щынэрыхь къуршыгъэ уэм щыхуарзэм
Ешхуу, хъуглэ инхэр зэхепильхь,
Аүэ щежъэм зыхуищыгка фарзыр
Пэж иццыну и насып къимыхь.
Мазэ псом нэсами къызэрытре,

Нарт Псэбыдэ а зэрыгэнэштг,
Иш, шы гуартэ инхэр нэйуритми,
Плтыру япэрытхэм пэмылъешт.
Е уэшх пхъашэ щыгэр зыщтэт пшагьуэм
Жэшт пэлъыту зэштиштэнти щыр,
Здэкиуэри, здыхэтри имыльгыуу,
Гъуэтур гузэрыдэ къыхуицынг.
Жаигэр пэжш; уи фызыр бий пщы нэхърэ.
Къуажэ псор уи биймэ нэхъ пшечынш, –
Иэдииху удыгъэ къыхуимэхърэ
Иейкэ къыкгэлъыдэжэу къышцэкынш.
Армырамэ, бадзэуэгъуэ мазэм
Пшагьуэ кгэншэр дэнэ къыздиклар,
Аргъуеидэ шыщхэм щыуфэрэзэу,
Мы испыхэр сыт щызэрыклар?!
Икгэм, нарт ешам ерагъмыгъуейкгэ
Зэккуэхуауэ зы шы гуп къегъуэт,
Гузэвэгъуэр телъу къеугъуейри,
Унэм къэкгүэжыну къеунэтг.

* * *

Мыдкэ Иэдииху темызагъэу,
Гузэсэжу бгыгэр зэхекгүхь,
Жейми ерыскымы хэммызагъэу,
Щеггъуэжауэ, и псэр хэтш бэлхь:
«Губжыр хуэдэш нэм трищтэ щыхум,
Сыту пэрэ и лым къышцлар? –
Щыпгэ хамэм здитым къуршым щыхуу,
Гуяэрэ и нитыр зэхуишта?
Е и бий губжыхэр къытебанэу,
И псэ тэгкү гузасэр ягъэнау,
И хъэдашхъэр хэлъу пэрэ бэнэм,
Хъэхэм яшхыжыну къагъэнау?
Армырамэ, зэйкнэрт Псэбыдэ
Апхуэдизрэ зекгүэм къэмьта,
Зэпэгъуанэ хъуами, и псэр пыту
Унэм къэмисыжу щымьта».
Гупщисейхэр щызэблэгирэ и щхъэм.
Игъэхыщтэу ишу къышаетам.
Иэдииху плтырыгпэ хуэхъуа бгыщхэм
Жэцьыбг кыфыр къэсихун тетац.
Ауэрэ, жэш ныкъуэ хъуа нэужькгэ

(Фызыр езэшамп зэрысакт)

Бгыжъэ нэпк щЭхахэм щыдаущу
Гупэ сэнтхым кьышыIуаш щыщ макъ.
Иэдииху а макъыр щызэхихым
Дыгъэпс уафэу и фэм зибзыжац,
И IэблитIыр Iэшхъэхэм кърихи
Жэцьыг бIыр махуэ ищыжац.
Щымыат щыхубзыр: ар зи макъыр
Нарт пищЭгъуалэ уэс пэлъыту тхъуарт,
Кьытхъэжмэ гупэ бгыжъ шордакым,
Къэцьыщынэр хабзэ зыхуэхъуарт.
Нартми а пищЭгъуалэр игъэпажэу,
ЗдэкIуэм нэсыхун и шы Iэдэжт,
ИкIэм, къику табынны хуишти пашэ,
Лъэхъу-лъэущу унэм кьыхуэкIуэжт.
Мес, иджыри ар шы табын гуазэу
ПшащЭ-тхытхъыу сэнтхым къихъэжац,
Нэпкъхэр зэпзыщищЭ лъэмых бгъузэм
НэкIуэпакIуэу ар кьытхъэжац.
Шищэр йофе псы, зым и хьэтыркIэ –
Ар лъэмыхым щыхъум теува,
Шы къуэлэн табынри, къаз сатыру,
Памэ, пырхъу и кIэм къиуваш.
Мес, Псэбыди тесу шы къарапцIэм,
Ахэм я ужь иту псым къокIыж,
Гупцэу шым щIаупскIэ лъэмых пищапцIэм
Мыгузавэу къызэпрокIыж.
Бжей IэплIакIуэ ину, зеруардэш,
Бийхэр куэдрэ зэригъэдзыха
И хуэш джатэ, зымыщЭжыр мардэ,
Маисащхъуэу и бгъум щедзыхац.
«Маисащхъуэ!» – Ар иту къызэрыкIыу,
Фыzym и пкъым хуэшу ирижац,
Пшащхъуэ яуIауэ къыхэцтыкIри,
И Iэблэху щэцIахэм епльыжац.
И гум къэкIыжац абы, Псэбыдэ
А IэблитIым щхъэкIэ жиIэгъар,
КьыхуищIа мурадыр щИигъэбыдэу,
Далъэурэ тхъэлъанэ ищIыгъар.
Нартыр емыцIыж ищIа тхъэлъанэм –
И лым и маисэ лъэужьеим
И пкъым хуимытыжу ар къигъанэм,
Иэдиихум сыйхэр и дунейт?!

Мэгужайри Иэдииху арыххэу,

ЛъэмыйжыкІэ къэнэжар зыкІуж
Нартым кърицІенным игъэдзыхэу,
И Іэхэр гузавэу егъэшкІуж.
(Бгъэ лъэбжъанэу зэщІиубыдэу шинэм.
Зи акылыр фыз зыщхъэшихуам
Сыт къарукІэ игу къэбгъэкІыжынүт
Псыхъуэ кыфыр къыщїгтъэнэхуар?..)
Арти, жэц къэхъужри напІэзыпІэм,
Щыр аргуэрү кыфым щІигъенаш,
Шы къенахэр, лъыхъуэу егъэзыпІэ,
Хыщхъэм щыкІэрахъуэу къитенаш.
Зэрызохъэ, хэту гужеигъуэм,
Я акылым къимытІесу хъуар,
Дуней нэхур напІэ дэхьеигъуэм
КъаухуэмьшІэу жэцьыбг кыфI щІэхъуар.
ИкІэм, бгъэкІэ здахри шы къарапцІэр,
Лъэмыйж щІагъым деж кыщыгурым
Благуэ нэшІу джалъэ тенджыз пцІапцІэм
Ишу ущІам щохъужыр ахэр щым.

* * *

Гужеигъуэр машІэу щхъэштыужу
Нарт цыххубзым зыкыщицІэжам,
Дыгъэр уафэ нэзым къыштуши
Махуэр щым щытепцэ ищІыжат.
Ауэ пщэдджыжь дыгъэр, имыхабзэу,
ЩхъекІуэ шууэ щым къепэзээхт,
Уэрэдныбэ бзухэр мыбзэрбзэт.
Бгыщхъэ жыгхэр жыы етам ипхъэхт.
Гъемахуэку хъяуар къигъэшІыІэтэу
Псыхъуэ кыхъыр зэшІиштат хыуейм,
Толькъун сидж абрагуэхэр кыІэтти,
Бгыжхъэр игъэсису кыидэуейт.
Хы туащІэм кърахуа хакІуапцІэр
ЩхъэрутІыпцу губгъум ихъэжат,
Ауэ нарт а шыхэр зи зекІуэпцІэр
Іуфэ нэпкъым къитетыхъэжат.
Зэблигъэжрэ и тхъэкІумэ сакъхэр,
Укыигъаштэу и нэм щІэт нэшхъейм,
Сын гъэжауэ шы пщІэгъуалэ закъуэр
Хэпильэт бгыжхъэм хышхуэ къышыхъейм.
«Уэ сымыгъуэт!» – ПсэкІэ зэхищІыкІыу

И щхъэм кытIэсын хушIэмыхъар,
Iэдиихур ину хэкъугыкIри
ГүцIэр игъеузу къэпыхъаш:
«Сыфыз мыгъуэт сэ, сыфыз тхъэмыхъцIэт,
Лейуэ мы дунейм сыкъытехъат,
Схуэдэу насыпыншэ, сэр нэмыхъцIэ,
ЗэикI нарт лэгъунэ щЭмыхъа!
КъысхуикIыжу зекIуэ псэ зэпыльхъэм,
Псэууэ нарт си пашхъэм къихъэжар
Си щхъэхуещэнэгъэм хуэсщIри Йульхъэ,
Си угбурсзыгъэм ихыжаш.
Псор зи лажъэу мы си IитI мыгъуапцIэр
Щхъэ иджыри сепл'уу зыфIэзгъэт,
Матэм сэбэпыншэу къина бжьапцIэу,
Сэри нобэ къысхуенжыр хэт?!»
Бзу фочауэ макъым къигъэштауэ,
Къышолъэтри Iэдииху абдеж,
Ерышыгъэ гуэрим зэцIиштауэ,
Мывэ чэшанэжым щОльэдэж.
КIэшIу къыцIокIыж, зыгуэр IэшIэльуи,
Унэм къуэ бгүурлыым къыпекIухь,
Езэшарэ, и лъакъуитIыр щЭлIэу,
Бгы нэпкъыж зэлъахэр зэхекIухь.
Хы абрағъуэр нэпкъ пхъэхам къозауэ,
Хыуеишхуэ хъуаши – и ЙутIыжш.
ИкIэм, ныджэ гуэрим тридзауэ,
Лым и хвэдэр фызым къегъуэтыхъ.
ЩыцIелъхъэжри ар хы Йуфэ бгыщхъэм,
Мывэ къицIпахэмкIэ епкIыж,
Езы фызми, машэм тельу и щхъэр,
Къамэ къыздихъамкIэ зеукIыж.
Ноби наIуэу пльагъуу, а бгы нэпкъхэр
Ильэс минхэр кIуами зэрыплъижьш –
Ар Iэдииху дахэм и Iэпкъэлъэпкъым
КъышIэжа лыы пицтырым и лъэужьш...

ЛЫГЬЭМ И ТХЫДЭ

Ильэсхэм, тхыдэ, уэ уракхъэхалъэш,
ЗэманкIэ псорикI уэ мэхъужыр пицыш:
Зи гъашIэр дыдджри, дыдджыр зи гухэлъри,
Я палъэр къесмэ, зыхуээжыр щыц.

Уэ псоми уахуохъуфыр хъэкумышІэ,
КъэхъукъащІэ къэскІи уасэ хубошыф.
Ціэрыуэр бошыжыфыр зыхамышІэ,
ЯмышІэрикІ ціэрыуэ уэ бошыф.

Уэ фІепцкъым дыщэ мывэ къызэрыкІуэм,
Дэр хуэдэу гъашІэр къыпцихъужу ІэфІ.
Упоуэр ерыщагъкІэ кІапсэрыкІуэм,
Паштыхъыр пшанэу пльагъуми жыбоІэф.

Уэ уахуэхъуащ щыхъэт къэхъукъащІэ куэдым,
Ллэшыгъуэ куэди уэ къызэбнэкІаш.
Пльэгъуащ ушшалэу Вавилон шыкІуэдыр,
И гъашІэр бийхэм къыхуашІауэ кІэшІ.

Пльэгъуащ Мысырым уэ и уэлиигъуэр,
Шумерхэм я зэманми ухэпльаш.
Къальхуну щэблэм яшІэмэ пфІэигъуэу
Спартаки птхыжыгъащ зэрыпалъар.

БошІэжыр, уеблэмэ, шу хыжъэ жэрхэу
ЩалэшІэ Македонскэр зи дзэпщам
ЛыгъейкІэ шыгур зыпсиха къэжэрхэм
Я щыхъыр губгъуэ ятІэ здыхапщар.

БлэкІам и Іейми ифІхэмэ шыгъуазэм
ЗэгуэрмикІ мыхъу уи напэкІуэцІхэр нэшІ:
Лъэпкъ псэухэм къыпханащ уэ я дыгъуасэр,
КлуэдахэмикІ я гъашІэр къыпхэнащ.

А псом я щэхури, тхыдэ, къысхуэтІэшІи
Уи пэжым си псэр иригъэхъми гутту
Ди лъэпкъыр зэрыгушхуэ ди адэжхэм
БлэкІа я гъашІэм къысхуэшІыж и гутту...

* * *

Мыр сый бжы лъэпкъ, мыдрейри сый мэйуху,
Пелуанц мы сагында��ыр зыхуашІар.
Бий шы лъэмакъ си Хэкум къышыууху
Къаштэжт мы таж быдагъкІэ зэхуэшІар.

Абыхэм я гъунэгъуу блыним пылъщ
Сэр хуэдэу щы зихуэну афэ джанэр,

Зэ уэгъуэ закъуэм хигъещІэну пыл,
ХъещхъерыЦуэдзэу хъуапсэ джатэ жаныр.

Сэ сцогъупщэжри сзыщиэт музейр,
Къысщохъу а земан жыжъэм сышалъхуауэ,
Мы Іещэ-фащэу хъуар сэрауэ зейр
ЗэуапІэ губгъуэм шэр къышыстехуауэ.

Ажал пльыржъерым сихъу сфиошІ слъагъуж
Губгъуэжъым къинэжа таж уищІетахэр.
Гузавэу йоуэр къалэхэр тхъэгъуш
Сабийхэр бгъекІэ яхыр шы пищІэнтІахэм.

Дэсыжкыым жылэм зи цыхухъу къэмит,
ГубампІэр хъельэу щІэгъуэльхъаш тэмакъым.
ПсэхупІэ жэшкІэ цыхухъэм ирамыт
Шы уанэгуненщІхэм къагъеIус щыщ мақъым.

Икъарад зыхэлъ цыхутур егъеуз
Адыгэ «маржэу» бгыхэм зэлъашысым.
Зи Хэкум хуэтэджам уримыгъусэу
Укъуесмэ къуагъым – сыйтым урищыс!

* * *

Аргуэру шухэм йоджэр накырапищэр,
Шабзэшэм сэмб хъэзырхэр егъенщыж.
ЗауэлІхэм якубыдьжри джатэ Іепищэр
ХэшцапІэ губгъуэ жыжъехэр ящыж.

Зэрхъэр гузэвэгъуэм ныбжъ къуршыжъхэр,
ПфІещынущ жылэ къескІэ текуэшыкI.
Тотысьэр шым адигэ мэкъумэшыщІэр,
И Іещэхэр къещтэжыр гуэбэшым.

Щолъашэр къыщым жэщи-махуи уадэр,
БжэIупэм Iут шу щалэр емыпсих:
Хъэзыру мафІэм сэшхуэ къыхапхъуэтыр
Жэрыжэм тету жыбгъекІэ епсих.

...Куэд щлат зэрызэрапхъуэрэ авархэм
Вагъуэбэу ис уи къуажехэр, Шэрджэс!?
Монголхэм гуауэу уэ ядэбгъевари
Пхуэхъунти гукъэкыж иджыри къэс.

АршхэкІэ мес аргуэрү Тэмүр лъашэ
Уи щыгум къибэнауэ зешхыхыж,
Уи губгъуэхэр шы лъакъуэкІэ зэхешэр,
Уи мылькур къуентхьыу шыплэкІэ ехъиж.

Абыхэм я щыгужкІэ кърым хъаныжхэр,
Къалмыкъхэр, Индыл йуфэ къикІ нэгъуейр.
Ихъижт нэпсейуэ зым адрейм къигъанэр –
Уи мылькури уи былымри яугъуейт.

Сыт бийхэр – нэхьеижыр пцыжь-уэркыжхэрт,
Къайгъэ ущамыгъащІэт нэпсеиху.
ЗэманкІэ уэ птемыкыжын нэпкыжъеу
Арац къыпхуэзыхахэр лъапсэих.

Тепщэгъуэм иризауэмэ зэшигтыр,
Лажъэншэ гуттуехъакІуэр хэкІуэдэнт.
Мылькуншэу къыдахуам и нэку ишитІеу,
Имыдэу иращІар игъекІуэтэн.

Хуэжэнти нэгъуещыпщым пэж лъыхуакІуэ,
Аргуэруи зы шуудэз къигъэсынти...
Ибжакым зыпщ и щхъэкІуэ игъэгъуауэ,
Зы къуажэ лъэмымамэ игъэсын.

Лъэпкъ зауэм дэкъыхун и дауэ-дапщэр
Іэншэу къапещІэхуэр ящу гъэр,
Шерджэс, а хъэуцидзхэм уи бын дапщэ
ДыгъутгъэкІэ яубыду ящэгъар?!

Мысырым гъащІэр щэзыта мамлюкхэм,
Гаремхэр тхъэуухуд зэрыгъэнщам
Нэхъыбэр щхъэхуимыту уэ уи лыкІуэт,
Нэхъыбэр уэрт, си Хэку, къэзыгъэшІар.

Зэм Тыркум, зэмикІ Урысей паштыхым
Уэркыжхэм фейдэлыхъуэу зрагъээт.
Къайгъэншэмэ – жъэгу мафІэм пэрыштыхъэт,
Къэхъуамэ зауэ – щыгур зэпагъээт.

Шу гуп къаугъуенити къэзакъ къуажэм
Жэш кыфыым тебэнэнти яхъунщІент.
Адрейхэри мыльыхъуэу куэдрэ къуаншэм,
Къахуээ жылэр лъэрьшыкІ ящынти.

Яш҃эж уи бгыжхэм нобикI Лабэ гыбызэр,
Еш҃эж щымыгъупщауэ ХъумпЫлей
Ажал къэзыхъ топышхэм я гыбзэр –
Ягъегъукым гукъэкЫижхэм зэй лей.

Апхуэдэурэ зэгуэрым къарууфIэу
Щыта адыгэ лъэпкъхэр екIэкIуаш,
Бжыгъэншэу ЙулЫиххэц тенджыз Йофэм,
Бжыгъэншэуи хамещЫим ИашIэкIуаш.

* * *

Си адэжь хэку Шэрджэс, уи нэгу щIэкIар
Гуузу къыжкаIэж сэ уи гыбызэжхэм,
Уи бын кIуэдахэм лъыуэ ящIэклам
И уасэц нобэ зызэрыбузэшЦыр.

Дэтхэнэ лъэпкъри гукIэ къыпщиэхъуэпст,
Уи бынхэр дахэт, бейти уи щIынальэр.
ЖэрагъкIэ шыхэр пфIэшIу уафэхъуэпскI
Уи куэдти, щтауч лъакъуэхэр я налу.

Сэ сощIэр а зэманым и уэсар,
ИджырикI уасэу иIэр псальэ быдэм,
АрщхэкI щэхуу къызыкъуехри сэр,
ГъепщиагъекI Мстислав еукI Редадэр.

Гъепщиагъэрэ къарукIэ яубыд
Уи щIыгур бий паштыххэм я бейгуэлхэм,
Я Хэкум я лъэпкъылыр шракIут,
ШагъэнщI уи дежи адыгэлькIэ туэлхэр.

Уи тхыдэ къыхым щыщу зы ильэс
Мамыру, си лъэпкъ машIэ, упсэуакым,
Шым уесыхыжу зыщыпщижми лъэс,
Шэмэджым щIыгъуу пищтат уи сагындакыр.

Уэ умыинми уи хахуагъэр инт,
Арат уэ ущIэмыххур лъэужыншэ,
Арат лIэшщыгъуэ куэдхэм я щIэин
Уи лыгъэр щIэхъур анэм и быдзышэ...

КЪУЭШ ЛЬАГЬУНЫГЪЭ

(Хъыбар)

Пасэ зэманыжьу
ХъэкІэкхъуэкІэр щыбэу,
Мэзхэм щышЦахъумэм
Дыздэпсэу мы щынІэр,

Яштэж къурш лъапэм
Зэкъуэшил щЭсауэ,
Цыхухэм япэжыжьуэу
Унэ щыхасауэ.

ТурикІ щІалэ есхэт,
ТурикІ щІалэ псыгъуэт,
ТурикІ шэрыуагъкІэ
Ящэт зэрыпсыхъуэт.

Бгъэ лъетам и нитІим
Зэшхэр зэдеуамэ,
Техуэт зыр сэмэгум,
Ижым – етІуанэр.

Хъунут ахэр Іещэм
ХуэмыІэкІуэльякІуэу,
Щысабийм щІадзауэ
ГъашІэр яхымэ щакІуэу?!

Ирыскыуэ яІэр
Бланэ жэрхэм ялмэ,
Мыщэ Іэлхэм я фэр
Я тепІэн зыхэлмэ?!

Мис арат зэшилІир
ЩЭшперыуэр зэшхъу,
Шабзэр яшэщамэ,
ЗэикІ щІэмыйбзэшхъур.

ДауикІ, жаІэгъакым
Лейуэ ди адэжхэм:
«Къамэ дзитІ зыутрэ
Зэкъуэшил зэдэшІрэ».

Илэхэт щхъэгьусэ
Зэшхэм я нэхъыжым,
Зэрыфызкъэмьшэт
Абы и шинэхъыштэр.

ТумикI я нэ-я псэт
Унэм щIэс бзылъхугъэр,
Хэлъым щхъэкIэ хабзэу,
Хэлъым щхъэ цыхугъэу.

Хэт емысэлъами
Ар күурш псынэу бзафIэт,
Къэзыльхуа я анэу
Щалэхэр игъафIэт.

* * *

Махуэ гуэрым зэшхэм
Ягу къредээ кIуэну
Къурш мэзылъэ щхъэхухэм
Бжэнхэм щещэкIуэну.

Здежья щыпIэм носри
ЗэбгъэдокI зэкъуэшхэр,
Дохъэр я зэрызу
АузитI зэкъуэжхэм.

Щалэхэм нэхъыжым
Махуэ псом зекIуауэ,
ХъэкIэкхъуэкIэ зи цIи
КъыпэщIэмыхуауэ,

Щилъэгъуац зы ажэ
Жыжэу тету бгыщхэм,
Бжъакъуэ лъэц гъэшахэм
Ирапхыу и щхъэр,

ЩакIуэр пэгъунэгъуу
Ажэм екIуэлIауэ,
Бгым къехуэха мывэм
ЕщIыр Iэуэлъауэ.

Макъым игъэштауэ,
Щопхъуэжыр күурш ажэр,

И лъэужь иштауэ,
ЩакIуэри кIэльожэр.

Ажэр, куэд имыжу,
Кыыр гъунэгъум носри,
Щалэм кыыхуепльыхыу
Тоувэж и нэзым.

Щалэр аргуэрыжу
ЙокIуэсалIэр кырым.
Ар гъунэгъу хъухункI
Ажэр щытщ сабыру,

Ауэ щакIуэ щIалэм
Зэригъэпсу шабзэр,
МэкIуэдыжыр ажэр
Жыным хуэдэ къабзэу.

* * *

ЗэшIэплъакIэш щIалэр,
КъэгубжыакIэш щакIуэр:
Ар щытакъым зэикI
Сэбэпыншэу зекIуэу.

Ильэгъуакъым зымикI
Махуэр нэхъ щыкIэшIми
ЩакIуэ къикIыжауэ
И алтамакъыр нэшIу.

Сыт жиIэн и къуэшым,
Сыт жаIэныр цыхухэм,
ЩакIуэ Iэзэм ажэм
Кърищар къацIыхумэ!

(ИшIэтэкъым щIалэм
Ажэм и суретыр
Кыиштауэ Мэзытхъэ
Ар зыкIэлъигъажэу).

Гупщи сейхэм нэхъри
Кызыгуагъэпауэ,
Сакыныгъэм щакIуэр
Зэуэ йолъэпауэ.

Итурэ и ужым
Кындаажэгу псэущьэм,
Кыр екIуэлIэншэм
Кындохутэр и щьэм.

Езы шыкъултыру
Щигъэхъар емынэр
Бгым йолъэж зэ пкIэгъуэу,
И лъэужь къемынэу.

Щым зытргъахуэ
Бжъакъуэ лъещ гъешамки
Уэздыгъей мэзышхуэм
Хольдэжыр хъэмкIэу.

Сыт ищIэнур щIалэм? –
Кызытена бгышхьэм
Удэпльеимэ пыIэр
Щхэрьхунущ уи щхьэм.

Тельщ лъэныкъуэ псомки
Мылыр зэфэзэщу.
Къехъулаш Мэзытхъэ,
Арагъэнти зэщэр.

* * *

ЩакIуэ Иэмалыншэр
ТесыхункIэ бгышхьэм,
Дыгъэри къухъэжри
Кынэсаш пцыхъэщхъэр.

ЖэцкIэ щыIещ къуршхэр,
Пшагъуэ гүэрэн Iувхэм,
Тафэм ит мэл хъушэу,
Бгышхъэхэр щауфэр,

Махуэм щыIэтыIэу
Уи пкым къедэхашIэу
Щытыгъа къущхъэжьми
Уегъэдий зэхэпищIэу.

Зэшхэм я нэхыжыр,
ЩыIэм иубыдауэ,

Дээпыкъуэгъуншэу
Быцхъэм кытенауэ

Тесыхун, нэхъыщ! Эм
И щаклуэн ирикъури,
Бжэнри дэльу и пщэм
Къеклуэжац и унэм.

Хуаш ахьшэм. Вагъуэбэр
Кыиуващ уафэгум.
Щалэм къреклукир
Унэ жэхафэгур.

Зыхэхуа гупщицэм
И жэуап игъуткъым –
Куэшым и хабзакъым
Апхуэдизрэ къэту.

Ик! Эм хуэмьши! Эу
Иэшэр зыделхъэжри,
Кызэхыжа джабэм
Щалэр кэрохъэжыр.

* * *

Жэццыр кыф! Иши, уи нэм
Кыщ! Эбэр плъагъукъым,
Адэ жыжэу уафэм
Шыдиящ Шыхулъагъуэр.

Уээзыгъейхэр хуэму
Шыгум Ѣиущащэр,
Бжайхэм закъуэт! Акъуэр
Кы! Эпохур пщцащэр.

Дохъэр и шынэхъыжыр
Зыдэта аузым,
Хуоклуэр щалэр бгыжъхэу
Щигъянахэм уэсым.

Гуоухун мэувы! Э,
Зыш! Одэ! Укыжыр:
Хуэму зэ! Эпахыр
Бгихэм джэрпэджэжыр.

Ауэрэ аузри
Кызызринэклайаэ,
Къуэм щъэшыт бгы тхыцлэм
Нэсихун дэкляяэ,

Кызызехыр жыжъэу
Къэйу зы макъ закъуэ.
Щалэр абы хуокляэр,
Фэкляудынкэ сакъыу.

Зы заул икляяэ
Нос зыхуей кыир лъагэм,
Зэхекляухъ гузавэу
Бгым и Іэхэлъахэр.

Ауэ екляэллаплэ
Щимыгъуэт жэцц кыфлым,
И къуэш Гэмалыншэм
И сэбэп еклыфкым.

* * *

Мывэм тетлышхаяэ
Щалэр мэгуцицысэр.
Аурэ гукъекл гуэрым
Ар къышцеху здэшысым.

Жэцц жеяр игъаштэу
Къодэхъэшхыр гуауэу:
«Хуитц тырес и къуэшыр
Къырым зэшыгуаэ.

Езы и шынэхъыцлэм
Егъэзэж и унэм,
Къыцлэна бзылъхугъэм
Лыуэ дэпсэуну.

Іэджэ щляяэ флыуэ
Зэролъагъур ахэр,
И щыхъэтц а жилэм
Жэцц зэдагъэкляухэр».

«— Пэжкым! — къэгубжъяэ
Къышолъэт нэххыжыр, —

Ар ишІэну цынхукъым
Сэ си күэш нэхъыш!».

«– Пэжш! – жэуап етыжыр
Ину мыдрей щалэм, –
Жысэр пцым – мы бгыжъэм
Срелэж сышІэль!».

«– Узукынщ!» – «Ар дэнэ
Уэ щыпльэкыфынур?! –
А узытес кырым
И щхъэм ушыфынущ!»

* * *

Ерыщыгъэ бзаджэм
И нэр кышиппхъуаэ,
Күэш нэхъижыр джатэм
Тэклурэ щытиш епхъуаэ.

ЗыкъещІэж итІани,
Къурш къапльэним хуэдэу,
Кырым щигъ мыл джанэм
И бгъэм кындохутэр.

И Гэбжанэр питхъуу
Зыхеукэр мылым,
(Ар ажалым нобэ
Хъунукъым къемылу.

ТкИийщ я хабзэр бгыхэм:
Иль имышІэжауэ
Лыуэ – псэуми ламы –
Шышэр хэт ябжауэ?!)

Хуэмурэ йопцыхыр
ШыхупІэ емынэм.
(Ар иджыкІэ псэууэ
Хъунукъым къемынэу).

Іэ сэмэгукІэ быдэу
Мыл къечар здиыгъым,
КъамекІэ мыл щыфэр
КретыкІ льэрыгъуу.

* * *

Лы губжъам сыйт щылэ
Зэримынэкыныу?!
Щалэ насыпнышэм
Арти хулъэкыныр,

Пцыкылэ и къуэш закъуэр
Къргъэл ажалым,
Бгым ар къыштельэжым,
Гуфыурэй йожаллэр.

Аүэ къуэш нэхъыжым
Ар кыңуедзыр жыжъеу, –
Джатэ лызы ўылэжым
Щысхырабгъу имышлэ –

Лым ища тхъэлъанэм
Шэч къытрамыхъэ,
Къуэшми хуимыдэну
Щакыуэм къытемыхъеу!

Сыйт ищлэнур щалэм! –
Тхъэ щыхуйуэм къуэшым,
Имыбжат и гъащлэм
Ар хуэмыныкъуэжу.

Щыттэкъым имышлэу
Пцы жиlam и уасэр –
Ар мыхъумэ, къуэшыр
Хэкыуэдэнут уэсым.

Пэжщ, езыми лэшцэр
Егъэбзэфыр лэзэу,
Лым я нэхъ бэлыхъри
Ишыфынущ лэсэ.

Арщхъэкылэ ажалым
Къылэшлиха къуэшыр
Иукыжмэ и лэм,
Сыйт жалэнур къуажэм?!

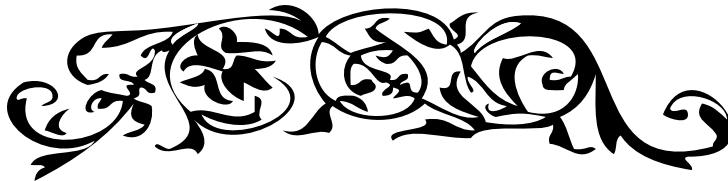
Ар тоувэ щакыуэм,
Джатэ щлэлтыклахэм

ХъуаскIэ къапыльэлъэр
Мывэхэм ятохуэ.

ХошэIукIри хъэлъэу,
Къуэшхэм я нэхъыщIэр
Тохуэр щыгу мывалъэм
Уээзыгъей жыгыщIэу.

ЖеIэр нэкIу лы защIэм
Нэпсыр нытежабзэу:
«Си къуэш закъуэ, солIэр
ГукIэ сыпхуэкъабзэу.

Шы уи фIещ – сыкъэхъури,
(Шэху уэ пхузимыIэ),
Сэ анэIэ мыхъумэ,
СщIакъым бзыльхугъэIэ».

ПСАЛЬЩИКХЭР

«МАКЬ ЗИИМ ЕЩЫР ДЖЭРПЭДЖЭЖ» (Хөвжоккуэ Людмилэ)	7
УСЭХЭР	41
Си лъэпкым	43
Уадыгэним кыкыр	44
Шылэжкытм япэрий адыгэ лыжыхэр	45
Укытэ	46
Псыхэгъэ	47
Урыс-Кавказ зауэм хэклуэда адыгэхэм	48
Лъэнткъ ишыхым зи пэр шэнэлүз хуэзыщыу	49
Лъэту	49
Дыгъафлэм пасэу уэсир щхъэцокыж	50
Щакуэ лыжым и гукьеуэ	50
Ирехъу и Іэнэр узэда	51
Кьру жэш	52
Бэдныоккюэ	53
Бажэм и фэр и бийц	54
Мейккүупэ Ѣыщлэдзауэ Адлер нэсу	54
Хуяансаплэ	55
Жэш ныктууэц. Жыгхэр мэдауцыр	55
Анэм и псальэ	56
Ашэмээ	56
Хуемызэр лыыблц. Уэр хуэдэм ущлэнаклэу	56
Срехъу хъэфиз ущысфлэклүэд сыхъэтым	57
Вагъуэбэ уафэм хуедзыр джэши	57
Щхъэр зыфлэклүэдүр Ѣлгутыскъым пылэм	57
Адыгэм жал: «Иклютар из хъужкъым»	58
Си анэ, хъущ уи намлэ фызабэнри	58
Сэ фыгуэ уэ узэрислъагъум	59

Алий	59
ФІекІа услыагүжынукъым, Күурмэн	60
Кыру макъ	60
Шэпар Мухъэмэд и деж	61
Лъэпкъым и зэчийхэр	62
Усакуэм и натІэр	63
Күүришигбэхээр Ѣшохарзэр уэгум лъагэу	64
Дэ дызэныбжъкъым, хъылджэбз настуэ	64
Си тенджиз фыцІэ	65
Мардэ	66
Гум и пышнаалъ	66
Я анэр быным Ѣамыдэж земан	67
Иныкъуэр гъашІэм къыхуогуІэр здэлІэм	67
Гузэвэгъуэ	68
Адыгэбзэ	68
Сэ уэрэд зэхэслхъэну сыхуейт	69
- Нарт Сосрыкъуэ, Ѣлэуэ уи гъашІэр	70
Ей, гъашІэ – нэхү пытхъахуэ тІекІу	71
Здэпхъаш си Ѣлылэнхыкъуэр уэ, Оксанэ	72
Уэ сым хэтигыкъир мы сэ си гум Ѣыхъэм	72
Тенджизиц уи нитІыр, ибэу купрауз	72
Щилъагуум зи гур узу къэкІуа бзагуэр	73
Щыбым гузавэу Ѣопсалхэхэр Ѣихухэр	73
Уэрэдыйр Мэркъым, жыыгъэми игъэешкъым	74
Къагъеушаш адакъэхэм пищэлджыжыр	75
ЗыгъэпскыпІэм	75
Сымт къикІир уи насыт ущІэззуным	75
Гу жагъуэ макъкІэ игъэтхыху Ѣыфэр	76
Къэштэж, си анэ, зэшиим ихь уи пышнэр	76
ПаутицІмэ зы Іэр, къэнэжар мэгуІэр	77
ИкІерей сыххэтихэр хуабэм егъэшІэж	78
Тыркум Ѣыпсэу адагэм и тхъэусыхэ	78
Лъэпкъ гукъеуэ	78
Дыгъуасэрэ нобэрэ	79
Дэ нобэ ди лъэпкъ хабэкІэ дызэджэр	80
Цыху зэнІэзэртихэм сывохъуансэр	80
Напэ	81
Гущэ уэрэд	81
Зураб деж	81

Сипхъухэм	82
Набдээ къурашэу бзылххугэ ѹыкIафIэ	83
Щымахуз, гъатхэ, гъемахуэ, бжыххэ	83
Уи анэр гүпсэу, уи адэр исэумэ	84
Хэхэсым и гыбзэ	84
Лъэу	85
Си дэуэгъухэм я жэуапу	86
Сэ махуз къескIи натIэкI соудалэр	87
Ей, фыггуэ-ижэ ѵыху тхъэммыцкIэ	87
Лъэпкым епцЫжам (Пасэрэй иссысэ)	88
Щхъэж хуэфэцэн и исэукIэжц	88
Акроусэ	89
Вагъуэхэр манлъэр уи нэкIэ	89
Уэгум им вагъуэр къехуэхкым тIэуней	89
Адыгэ пщащэ нэсым	91
ЩЭИН	91
Анэм и пишнэ	92
Адыгэр зэи хуэпсэуакым и щхъэм	93
Кхъухълатхээр къокIыж шэшэн лъэныкъуэм	93
Псэм и Ѣаса ѵыхубз нагтуэ	94
Уэ Къэбэрдейрш узиусакIуэр	94
СызэплъэкIыжмэ	95
УкIэлъымыгь	95
Си усыгъэхэм	96
Анэр лIэмэ	97
Ныжэбэ жыыбгъэр ѹыетат жыг хадэм	98
Сэ махуз къескIэ нэхъри сохьу нэицхъей	98
Уэсепу ѹоткIур уи нэбжыцихэм жэцыр	98
Нэхущ Мухъэмэд и фэепль	99
Даур Аслъэн и фэепль	99
Ди лахэм я псэр	100
ГушыIэ	101
Бжэндэхтухэр къыизофий срагъеплъэкIыу	101
Жэштеуэ	102
ГугъапIэ	103
Закъуагъэр ену ѹыгъукъым пеш ээшигъуэм	103
Аргуэрү угъейшиц, си дуней нэху	103
Жыгъэ	104
Жэцыбг жей Iэфиым хэтц си ѹыгур	105

Тебэрды псыхъуэ	106
Хъумэрэн	107
Къущхъэхъум	107
Зэпсэлъенгъэ	107
<i>Стхыфынут сэрикI maxuэ и зы усэ</i>	108
Лъагъуныгъэм сыхуэшыпкъэц (Сонет Іарамз)	108
 ЕДЗЫГЪУИТІ ХЪУ УСЭХЭР	115
 УСЭ КІЭШІХЭР	121
 ПОЭМЭХЭР	129
Ди лъэпкь пщы-уэркъхэм я фэеплъу	131
Поэмэ нэцхъеий	144
Іэдииху	164
Лыгъэм и тхыдэ	172
Къуэш лъагъуныгъэ	177

Научное издание

Л.Б. Хавжокова

**ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР
МУХАДИНА БЕМУРЗОВА**

Художественный редактор
И.Х. Кушхова

Компьютерная верстка
и техническое редактирование
И.Х. Кушховой

Подписано в печать 25.09.2014 г. Формат 60x84 1/₁₆. Palatino Linotype
Усл. печ. л. 11. Тираж 500 экз. (1-й завод – 100). Заказ № 11

Федеральное государственное бюджетное учреждение науки
Институт гуманитарных исследований КБНЦ РАН
360000, г. Нальчик, ул. Пушкина, 18. Тел. 8 (8662) 42-50-94

Лиц. № 040940 от 04.02.1999
Отпечатано в полном соответствии с качеством предоставленного оригинал-макета
в типографии Издательства КБНЦ РАН

Адрес типографии:
360000, г. Нальчик, ул. И. Арманд, 37 «а»
тел.: (8662) 42-65-42